

BORISLAV PEKIĆ – NOVI JERUSALEM

BORISLAV PEKIĆ

Megalos Mastoras i njegovo delo (1347.)

„Još jedan život Muze su nam dale,
Samo se čuvajmo da ih preslavimo,
Od jednog privida dva da načinimo.“
(Grčki anonim)

Ima ljudi čiji je život trag vrelog železa u tle utisnut. Gde stupe, pod njima gori. Kad minu, dim spaljene zemlje dugo još vređa oči. Oni su kao zvezde čije rađanje vidimo milionima godina pošto su zgasle ali ga nikad ne čujemo. Smrt starog sunca izgleda kao rađanje novog; umiranje ovakvih ljudi uvek je rađanje novog i neizvesnog.

Oni su bića Vatre. Vatra je njihov Element. Njihova priroda i sudbina.

Dumetrius Kir Angelos, kalitehnis, umetnički rezbar iz Aleje, drevne arkadijske Tegeje (Teyea) na Peloponesu, beše takav čovek. Legenda o njemu živa je gde žive Grci. Od Epira na severu do Krita na jugu. A u rezbarskom Cehu može se čuti i u najbednijoj radionici umirućih jelinskih kolonija Jonije. Da je skromnijoj, manje oholj rasi pripadao, možda i ne bi toliko trajao. Ali, od pada Konstantinopolisa, godine 1453, kada ih je Pokroviteljka Poslednjeg Rima, Majka božja - Maria Teotokos, prepustila muhamedanskim nevernicima, Romeji su, kao drevni Hebreji, povest čuvali i živeli u srcu, gde ih niko nije mogao ni naći, ni progoniti. Zajedno s njom, čuvahu u zakritom duhu neobične priče koje su zaustavljenu istoriju, duboko pod tuđom, nastavljale.

Svi se osvajači nadaju da pišu palimpseste, no malo kome za rukom pođe da, igrajući se Tvorca, svet počne od Alfe i Omega. Na sa struganom pergamentu nasleđenog života uvek nešto ostane. U budućnost odlazi pobeđeni narod kao kriptogram. Između onoga što se vidi, duboko ispod obrisa i belega vidljive povesti, teći će nevidljiva istorija izumrlih rasa i nestalih plemena koja ne zna za kraj.

Tako je sačuvana priča o Dumetriusu Kir-Angelosu, majstoru rezbaru iz Tegeje. (Od Tegeje, rodnog grada argonautičke heroine i božanskog Artemidinog bastarda Atalante, ostale su iskopine, rasute po visoravni u srcu Peloponesa. I spomen na slavne bojeve s Persijancima kod Termopila i Plateje, ali i sramne iz Peloponeskih ratova kod Leuktre i Mantineje, u kojima su Tegejani učestvovali, jednom na strani Sparte, drugi put protiv nje. U V veku posle Hrista Alarikovi Goti razaraju Tegeju, a Vizantinci je obnavljaju pod imenom Nikli. Vaskrsli grad postaje trgovište tadašnje Moreje. Za latinske najeзде, 1202, u njemu je baronat krstaša Geoffroya de Villehardouina. Danas se selo zove Aleja. Ja sam zadržao najstarije od imena, jer i priča ima nešto od čari gotskih saga.) Premda, kao svaka kaža, nije uvek ista, teži po ugledu na dobre priče iz starina, da obuhvati događaje koji joj po prirodnom pravu ne pripadaju, što su domeni tuđih sudbina (kao da se cela prošlost želi obuhvatiti istim pripovedačkim dahom ili je nasilno ujedinjenje nezavisnih slika delo same prošlosti kad se vraća, kad o sebi govori, te liči na naivnog pisca koji u težnji za sveobuhvatnošću stavlja u priповest sve što je za život od važnosti, i ubrzo, na izbor prinuđen, ustanovljuje da ga je nemoguće napraviti, ne stoga što je

važnih raskršća mnogo, već što se međusobno potiru, jedan drugom pravac i značaj otimaju, pa završava s još naivnijim ubedenjem da od stvame važnosti nije nijedno, a njegova univerzalna priča ostaje na praznom listu hartije s kojim je počela), ipak se u njoj razabiraju sastojci koji Kir-Angelosovoj umetničkoj karijeri nesumnjivo pripadaju, i oni se, s nešto strpljenja i poznavanja nakaznog latinsko-osmansko-romej-skog kondominijuma u XIV stoleću, mogu odvojiti od apokrifih nanosa vremena i tradicionalnog grčkog preterivanja.

Arheološkim istraživanjem nećemo se baviti. Megalos mastoras, veliki majstor rukotvorina u drvetu, čija će dela zauzimati počasno mesto u konacima jelinskih eupatrida carigradske četvrti Fanar, koji je s uzvišenom slobodom i nebrigom Dara podjednako savesno radio za bezbožnički sultanov harem, latinske uzurpatore i Hristovo namesništvo u Patrijaršiji, slučajna je, uzgredna iskopina istraživanja činjenih pre i tokom pisanja "Zlatnog Runa".

Primićemo za istinu sve što se čulo u Hagios Nikolaosu, Svetom Nikoli, crkvi u blizini ruševina hrama Atine Aleje, od starog kaluđera, eremite koji je izgubio oči tragajući za još neprepoznatim gresima svog naroda, što su najpre Latine a potom Turke doveli na grčki Helespont. Zašto sam od ubedljivijih, trezvenijih, pa i proverljivijih pripovesti, saslušanih za dugom, posnom večerom u andeonu oca Pamfilija, izabrao da upamtim najneobičniju i najsumnjiviju, videće se, možda, kad ona ne bude pripadala Kir-Angelosovom životu, bio ovakav ili onakav, nego meni, njegovom prvom, jamačno, jedinom biografu.

(U početku umetnosti, dok je ova nešto značila, priče su umeli i smeli pripovedati proroci i sveštenici Hramova. One su tada poticale od bogova. Bile su poruke u Reč uklesane. Večne, nepromenljive, određivale su život ljudi. Kad bogovi začutaše, proroci i sveštenici su još neko vreme u njihovo ime zborili. Ali, priče više nisu imale silu sudbine. Postale su lažne, premda su izvesne čari, od laži koja se zadržala, načinili umetnost pripovedanja.)

Ono što sam od oca Pamfilija iz Hagios Nikolaosa čuo, niko mi drugi nije kazao, premda su svi poznavaoi Kir-Angelosovog života, uključujući kustose muzeja u Aleji i Atini, saglasni da je uz majstorovu smrt vezana tajna.

Umirao je dugo, mučno, ali i radosno, što je protivurečno. Poslednje dane proveo je u stolici, svome delu, iako nije zašao u godine koje bi mirovanje iziskivale, što je takođe protivurečno. Nikome razloge za nastrano ponašanje nije poveriti hteo, niti se povodom njih prepirati, što je za Grka i više nego protivurečno. Kad je umro, sa stolicom je spaljen, što već ne znam kako da nazovem.

Pustiću zato priču da u svoje ime govori.

Reći ću još da je godina Gospodnja 1347. Sto šest će proći do pada Konstantinopolisa i propasti Svetog Romejskog Carstva, a sto četrdeset pet do plovidbe Hristifora Kolumba, koja će otvoriti zapadne puteve srebru i zlatu. Ali pre nego što Evropu obuzme Zlatna groznica, moraće ona da preživi jednu koju strah nazva - Cmom.

(Kad su, prema franciskancu Micaellu de Piazzu, oktobra 1347, dvanaest đenvljanskih galija prevezle kugu iz Carigrada u Messinu na Siciliji, ona nije bila cma. Satrulo meso obolelog nije tamnelo. Pre je telo, osobito lice i usne, plavelo, i Francuzi u pravu behu kad je nazvaše Mort Bleue, Plavom Smrti. Cmo ime poteklo je, zacelo, od crne komete što je, navešćući propast Drugog Rima, u to doba lutala evropskim nebom, ili od bukvalnog prevoda vulgate

„atra mors". Reč „atra" označava nešto „crno", potom „strašno", „užasavajuće". Poetična boja zamenila je preostala zaobilazna značenja, ali je o kugi jednako malo govorila koliko i sva njena druga imena.)

1333. petnaest godina pre početka priče o Kir-Angelosu, na drevni se Kitaj oboriše grdne nevolje. Svih se pet Elemenata - Vatra, Voda, Zemlja, Metal i Vazduh - na žute ljude podigoše. Suša u liku mršave žene praznih dojki, koja se hranila sopstvenim mesom, opustoši zi ratne doline reka Kiang i Hoai, a trudni oblaci rodiše jata skakavaca što do kosti obrstiše krajine Houkuang i Honan. Raspade se planina Čin-Ču; druga, Ki-Ming-Čan, rastvori se, da mesto napravi jezeru od suza izdišućih zmajeva. Ispod grada Kantona zemlja prozbori strašnim glasom koji niko nije razumevao.

Nesreća sađe u Indiju. Flamanski sveštenik, obavešten od prija telja iz papske Kurije u Avignonu, ovako je opisa: „Najpre svi čuše svirku za uho vrlo ugodnu, za čiji se izvor ne znađaše. A onda dođe propast. Tri dana je nevreme besnelo. Prvog dana padoše kiše pacova, žaba, skakavaca, zmija, guštera i škorpija. Drugoga dana se ču grmljavina; u zemlju udari užareno kamenje, jašući na munjama. Trećeg se zapali nebo, te spali sve što preostade od ljudi i zveri."

25. marta 1345, u jedan posle podne, sretoše se Saturn, Jupiter i Mars u Kući Vodolije. Poznavaoći nebeskih znakova zadrhtaše. Susret Satuma i Jupitera donosio je smrt, Marsa i Jupitera pošast.

Veliki datumi povesti skloni su da zakrile male, iako život ljudi, pa ponekad i ta povest, od njih, od tih beznačajnih događaja zavisi. Dok su Kitaj i Indija trpeli nevolje opisane u izveštaju flamanskog kaluđera, na ušću Ganga razbole se jedan čovek. Po zanimanju beše moreplovac, pustolov - kad može trgovac, kad ne može gusar - ali otkuda je, kojom lađom doplovio pre nego što ga slabost na ležaj obori, nije se znalo. U velikoj je groznici goreo i nije mislima vladao. U bunilu pominjaše stranca koji ga je unajmio i bio crn. No, da li je čovek crn ili mu je crna bila samo odeća, nije se saznalo. Bolesniku su ubrzo iz tela izrasle gnojne guke i, kad one prskoše, u mukama izdahnu pre nego što je izrekao irae poslodavca ili o njemu nešto više rekao.

Radionica, ergastirion, imala je dve prostorije. U prvoj, većoj, prednjoj, u koju se stupalo s kamenog trema pod zrelim venjkom, poslovali su pomoćnici, kalfe, šegrti, a do pre dve godine, i Dumetrius Kir Angelos; u zadnjoj, manjoj, zvanjoj, s oholim preterivanjem, od tada atelijer, gotovi predmeti čekali su naručioce.

Kir Angelos je već nekoliko sati bio zaključan u toj zadnjoj prostoriji, kad je najstariji pomoćnik, Enas, oprezno kucnuo na vrata, tek ih dodirnuo, u stvari, premda i to beše strogo zabranjeno. Kad se majstor u ergastirion povlačio, nije se smeo uznemiravati zemaljskim događajima. Ni da ko u kući mre. Jer, i smrt je zemaljski događaj. Ona i više od ostalih. Sve, osim nje, ne mora se dogoditi. Smrt je uvek za očekivanje. Jedino je umetnost tog jednačenja u nevažnosti pošteđena. A ona se zbivala u zaključanom atelijeru majstora Kir-Angelosa. Kao da je Skopas pri klesanju mudre sove za hram Atine Aleje, gnevio se Enas činu koji nije samo umetnički već i obredni! Jeo se od radoznalosti. Od kada je zaključavanje počelo, od pre dve godine, u majstorovu prostoriju, kakodemonški atelijer, niko stupio nije, niti se znalo na kakvoj narudžbini radi. Čuli su se jedino šumovi. Ilikon, božja građa branila je urođenu formu, drvo Genezom darovan oblik. Bog je, očevitno, držao da se njegovom Radu nema šta prigovoriti, pogotovu išta na njemu prepravljati. „Ne gradi sebi lika...", bila

je Zapovest, jedna od deset, koja je imala za svrhu da zaštiti njegovo upravljačko, razume se, ali i tvoračko dostojanstvo, njegovo delo -božju umetnost. Kir Angelos, izgleda, nije o njoj imao visoko mišljenje. Što je za Tvorca bilo gotovo, završeno i savršeno, za majstora beše građa od koje tek valja nešto uistini dobro, završeno i savršeno sazdati. Ljudska volja protivila se božjoj, božja opirala ljudskoj. Kao što se romejska opirala latinskoj, kao što pravoslavni duh nije trpeo katoličke oblike u koje ga je već dva veka gurao franački zapad. I šumovi iz atelijera otuda su, iz tog rata dve jake, oprečne Volje.

Ništa, na žalost, nisu otkrivali. Ni Enasovo uvežbano uho nije iz njih moglo zaključiti oblik predmeta, ni njegovu namenu. I nad meni ikonopisci, što su izobražavali najsvetije likove, zbog kojih se u zlatna vremena Vizantije bratoubilacki ratovi vođahu, a na carskom hipodromu ljudi sakatiše, oni za i oni protiv, nisu branili da im se rad vidi pre nego što je dovršen, A slikar je kalitehnis, umetnik! Ne ide u red tehrites, zanatlija, kao Dumetrius Kir Angelos!

Enas je zakucao jače. Bar je mislio da kuca jako. Čovek iza njega nije bio istog mišljenja. Udario je o vrata nogom obuvenom u prašnjavu jahačku čizmu. Bio je gospodski odeven i valjda mu se moglo, zaključio je Enas, povlazeći se na bezbednu udaljenost od zabranjene odaje.

Vrata se odškrinuše dovoljno da se vide Kir-Angelosovi izrovašeni prsti, polomljeni nokti, prašnjavo lice i starčeva mrzovolja, ništa drugo. Kad ugleda posetioca, prsti i nokti ostadoše, a mrzovolja se s lica povuče, ustupajući mesto dosadi.

- Esis iste? Vi ste to? - rekao je, provukao se, usukan, radom spošćen, prljav, kroz procep vrata, zatvorio ih, zaključao, i sad je gostu mogao da podari i nešto ljubaznosti. - Hajdemo na trem. Tamo ćemo razgovarati.

Strog pogled vratio je radionicu poslu. Rezbarski alat je iz drveta stao izvlačiti jarosne, buntovne glasove, skrivene u njemu još u semenu, iz koga je godinama spokojno raslo i poraslo do božje mere, ništa ne znajući o velikoj umetnosti koja će ga umoriti.

- U radionici je buka.

- Nisam došao da razgovaram, majstore. Poslat sam da vidim - reče čovek.

-I do toga ćemo doći - odgovori Kir Angelos pa iziđe na trem.

Posetiocu, ako je posao hteo da obavi, ne ostade drugo nego da ga prati.

Na senovitom tremu pružao se uzak, dug drveni banak s hrasto-vim palmetama po ivicama, Sedam Smrtnih Grehova izrezbarenih na sedištu, što ga nikako udobnijim nije činilo, i nogama izuvijanim u obliku lavljih šapa. Nije bio izdeljan za dvorište. Pravio ga je u grubom, teškom gotičkom stilu Kir-Angelosov deda za krstaškog golaća iz svite barona Geoffroya de Villehardouina. Hristoljubac je bio na proputovanju za Svetu zemlju i Spasiteljjev grob, ali mu se Grčka više svidela, iako je bila puna paganskih svetih grobova. Latinski gospodin u međuvremenu je zadavljen, do nekog je groba ipak stigao, i po prokleti banak niko nije došao.

- Izvolite sestti.

- Evharisto, hvala. Nisam došao da sedim.

- Znam. Nego da vidite.

Ne obazirući se na učtivost, Kir Angelos sede. Najzad je seo i posetilac.

Namrštio se.

- Tvrdo?
 - Posle tri dana na konju, sve je od sedla mekše.
 - Banak je rađen za franačke skilose. A njihove pseće pijanke traju celu noć. Zamislite, gospodine, da je provedete na ovakvoj stolici?
 - Kirie Angelos, proteklu godinu neću da računam, ali u ovoj već treći put dolazim. Rekli ste da će na zimu biti gotovo. Došao sam, nije bilo. Obećali ste da ćete završiti do proleća. Ni proletos nije bilo gotovo. Zakleli ste se u leto. Leto je. Je li gotovo?
 - Nije.
 - Ja se mome gospodaru s takvom veću ne mogu vratiti.
 - Pa šta smerate? Povući se ili potražiti drugu službu? Posetilac se savlada. Nije mogao poverovati da mu se ova katarma, đubre, ovaj matori dripac ruga. Znao je s kim govori, ko mu je gospodar. Starac ga jednostavno nije razumeo.
 - Kir-Angelose, pravite li vi to uopšte?
 - Ništa drugo i ne radim.
 - Razgovarao sam s vašim pomoćnikom Enasom.
 - Onda znate.
 - Ništa ne znam, gospodine. Niko ništa ne zna. Niko u radionici ne zna šta vi iza zakljucanih vrata radite.
 - Pravim što mi je vaš gospodar naručio.
 - Isos, možda. A možda i ne. Možda pravite nešto za nekog drugog?
 - Poručeno mi je nešto što nema niko na svetu. A da bi se dobilo što na svetu nema niko, čovek mora da napravi ono što pre njega niko nije napravio.
 - I vi to radite?
 - Već drugu godinu.
 - Za toliko vreme dvor bi se opremio!
 - Možda, ali ne ovako.
 - Kako?
 - Ovim čime ja vašeg gospodara opremam.
 - Mogu li ja to da vidim?
 - Rekao sam da radim, ne i da sam uradio. Posetilac ustade. Diže se s naporom i Kir Angelos.
 - Ako se vratim i ispričam što ste mi rekli, doći će po narudžbinu on. Zna li šta to znači, majstore?
 - Znam, gospodine.
 - I ne brine vas?
 - Zašto bi me brinulo?
 - To za vas ništa ne znači?
 - Ja sam dosta živeo..
 - Ne samo za vas. Za vašu porodicu?
 - Nemam je.
 - Onda za Tegeju, za vaš grad?
 - On nema mene.
- Posetilac je oklevao:
- Pitaću vas nešto, majstore, s nadom u iskren odgovor.
 - Ako ga znadnem, i vi ćete ga dobiti.
 - Jesu li svi umetnici ovakve hulje?
 - Ne, gospodine. Samo vrlo veliki.

Posetilac ga pogleda. U pogledu beše čuđenje koje i njega samog, sviklog na svakojake ljude, začudi, zapanjenosti, neverice, ali i izvesnog divljenja; drugi, ravnodušniji pogled, baci na radionicu, iz koje je čas cvilelo, čas pojalo plemenito drvo, zavisno od stanja u kome se nahodilo, od toga da li se već priklonilo novom Kir-Angelosovom obliku ili još tuži za starim, božjim; treći, sažaljiv, spusti preko zida na varoš, čije je izrovašene, prljave krovove prao letnji pljusak, okrenu se i, bez pozdrava, prav, tanak, u cmo odeven, ode. Pre no što do kapije stiže, gusta ga kiša izbrisa.

Kad se topot njegovog cmog konja izgubi, Kir Angelos se vrati u atelijer, svome poslu.

Krajem leta, godine Gospodnje 1347, nikakvi razlozi nisu pomagali. Crni poklisar je poštopoto hteo da vidi šta je za njegovog gospodara urađeno, dokle je majstor u radu došao, da li je uopšte negde došao, da li ga je i počeo. Zapretio je da će se obratiti vlastima u Aleji ili Mistri i optužiti ga za kršenje ugovora.

Kojim anatemnim vlastima? - pitao se Kir Angelos. Njih jedva da ima. Još do pre dve godine s Peloponesa si preko Korinskog zaliva pljunuti mogao na varvariju, srpske kopljanike koji su tribalsku krunu Nemanjića snosili na Egej! U Atini, u vasceloj Atici, srcu helenstva, lopovsko je Kastiljsko kraljevstvo Mistre! A svuda unaokolo, morem i suvim, haraju osmanski tugovi.

Ali, pri dubljem poniranju u pretnju, Kir-Angelosa ona unespokoji. Tek što je okončan građanski rat između Velikog domestika Jovana Kantakuzina i onih što branjahu miropomazano pravo na presto Paleologa; tek što se uzurpator krunisao za vasilevsu svih Romeja; tek što se vratio kakav-takav mir.

Građanske vlasti u Moreji još ne behu došle sebi. A vlast je najopasnija kad je nesiguma. Zbunjena država je kao besan pas. Riznice su prazne, skupoća velika, poreza godinama neuterivana. Nekriki dulja! Mrtvačka su to posla! Dopasti joj gladnoj šaka znači dovesti radionicu do bankrota.

- Poli kalo, vrlo dobro, gospodine. - Nije gostu znao ime, ni njegovom gospodaru, uostalom.

- Ne mogu vas, vidim, ubediti da je delo koje nije završeno manje gotovo od dela koje nije ni započeto, ali vi niste umetnik, i od vas ne mogu očekivati da tako nešto razumete. Pođite sa mnom.

Otključao je tajnu radionicu, propustio u nju gosta, prekrstivši se, ušao, pa vrata za sobom zaključao.

Odaju je senčila nežna polutama, ozarena sedefastom svetlošću s dva visoka, uska prozora u kamenu.

Gost najpre ništa nije video. Potom se izvesni sivi oblici izdvojiše iz senke, pa, tamneći, i između sebe. Prepozna, uza zid prislonjenu, skrinju za miraz, izrezbarenu klasičnim motivom svadbe Odisejevog sina Telemaha i Nausikaje; sto čiju su glatku ploču, u obliku spartanskog štita, držale četiri izvorske nimfe, s perajima umesto nogu; stolice i bankove različite veličine, izrade, mode, od grčkog klisosa i masivne rimske katedre do mobilnih stolova, što se, zbog oskudice u nameštaju, nošahu u goste, udruženi ponekad i s vlastitom posteljom. Zapazio je i nekoliko komada pokućstva koje nikada ranije nije video, čiju je namenu po obliku naslućivao, ali čiju umetničku lepotu, posutu tananom letnjom prašinom, i ovako, u polumraku, odmah prepozna.

Ono zašta je došao nije video.

Kir Angelos je zapalio luč u konzolama duž zidova. Gost vide majstorovo delo u još većem sjaju, ali ne i ono zašta je toliki put prevalio.

- Iste pragmatika kalitehnis, zaista ste umetnik, Kir-Angelose -reče gost, osvrćući se. - Ja se, doduše, slabo u lepotu razumem. Sve ove stvari, lepe ili ružne, malo su potrebne čoveku koga služba gospodaru bez doma stalno drži na putu. Ali mogu da je osetim.

- Vaš gospodar nema konaka?

- Nema. A i ne treba mu.

- Zar se ne zna ni odakle je?

- Sa istoka, vele, ali to su priče.

- A sada, gde boravi?

- U Konstantinopolju. Čuli ste valjda.

- Jesam. Imao sam tamo rođake - rekao je Kir Angelos. - Hoće li skoro opet na put?

- U oktobru se sprema do Messine.

- Messina je mnogoljudna, bogata, berićetna, velika.

- On voli mnogoljudne gradove. Pustinja ga užasava. Osim, razume se, ako do tada ne budete gotovi.

- A ako ne budem?

- Svratiće u Tegeju. Zaobilaženje mu neće biti milo. To će odložiti njegove poslove na zapadu, ali šta se može. Vidim da će morati po svoju narudžbinu sam doći.

- Zašto?

- Zato, majstore, što nju ne vidim - odgovori posetilac oštro. -Što ne vidim narudžbinu.

Samo trenutak se Kir Angelos premišljao, bio je to ovlaštan dodir ideje s kojom će se narednih meseci mučiti, a onda reče:

- Stojite pred njom, kirie.

Predmet na koji je majstor pokazivao i ranije je stajao pred gostom, ali ovaj tek sad u njemu prepozna - stolicu.

Nešto, u stvari, što još stolica nije, ali će, ako se s radom nastavi, možda jednom postati. Za sada je jedino naslon sa zatvorenim bokovima i grubo obrađenim sedištem ukazivao na taj put, dok su poledina sedišta i sve četiri noge još bile zarobljene u bezobličnom drvetu, više nalik panju nego ičemu drugom. Unaokolo je, među iverjem, ležalo nekoliko dleta i sočiva različitog profila.

- To? - upitao je gost. -To.

Gost je obišao polutvorevinu ukrug, zagledao je pažljivo sa svih strana, opipao što za pipanje beše, vršcima prstiju nalazeći čas tananu, glatku drvenu kožu, čas nesastruganu koru koja ih je vređala, a onda se uspravi:

- Mislio sam da je to panj na kome se odmarate posle rada, ali ako je to ono što ste ugovorili, sada sam siguran da će po stolicu kad gotova bude, ako ikad bude, morati doći moj gospodar. Ja mu ovo ne smem odneti.

- Ništa određeno nismo ugovorili. Hteo je najbolju stolicu na svetu, i dobiće je.

Pre dve godine ovde je stajao hrastov panj iz Dodone. Kir Angelos nije bio paganin. Nije mislio da će dodonska hrastovina ponoviti čudo koje je prinudilo krmu lađe Argo, od iste građe istesanu, da prozbori kravljim glasom Here.

Cudo će biti delo njegovih ruku. Uzeo je najtvrđe, Zevsovo drvo, zato što je znao da rad u mekom, ma kakve ruke bile, ma kakav se alat upotrebio, ne

pruža otpor potreban velikoj umetnosti. Meko će se istrajnom obradom dovesti do forme na kojoj se više ništa ne može dotaći, nekmoli popraviti, a da se delo ne raspadne. Hrastovina, kad se do takvog stanja dovede, kad dospe do poslednje granice preoblikovanja, iza koje i najmanja promena uništava lepotu, ostaje - zauvek.

Ja stolicu nisam pravio, mislio je, ja sam stolicu vajao, gumari, magarče!

- Iako život provodim na nogama, znam da ima raznih stolica. Mnoge sam na svojim putovanjima video. Ali ovakvu nisam. Čiji je to stil?

- Moj - objasni Kir Angelos grubo.

U vreme vasilise Irine gost je stajao u predsoblju slikara koji je umirao od kuge i slušao ga kako bunca. Prepirao se s bogom oko toga smeju li se ili ne smeju slikati ikone. Spor je tih godina rešio sam Gospod, darujući pobedu pravoslavnoj crkvi koja je dopuštala slikanje svetaca, ali je umetnik bio nezavisna duha. On je smatrao da se time povređuje neizraziva suština neba. Nastojao je, pljujući krv, bogu da dokaže kako je pogrešnom odlukom sebi najveću štetu naneo. Po svaku je cenu hteo da ga prevede u tabor ikonoboraca.

- Mislio sam da se ovakve stvari sastavljaju od različitog drveta.

- Da li je Fidija Posejdona sastavljao od različitog mermera?

- On je Posejdona vajao, majstore. - I ja vajam stolicu, gospodine.

- Ah, tako? - rekao je gost jetko.

Kad su im u Konstantinopolju savetovali rezbara, rečeno im je da je u Carstvu, pa i u Evropi, jamačno, najbolji Dumetrius Kir Angelos. Niko im nije kazao da taj nije samo darovit, da je i trelos antropos, lud. Ili je to u umetničkom svetu ista, tek drugim rečima izrečena preporuka?

- Ako hoćete da budem sasvim iskren, čak ni to ne činim. -Ne?

- Ja je tek oslobađam izlišne građe. Otkrivam je u ovom panju.

- Ma nemojte?

- Stolica je tu oduvek, samo bez moje pomoći ne ume da izađe.

- Ne ume? -Ne.

Oko čega će se taj fantasma, kad umirao bude, svađati sa svojim Tvorcem? Verovatno će mu prebacivati da je bio aljkav i svet napravio od rđave građe, naročito njegovu floru, građe koja smeta stolicama da izlaze iz panjeva bez posredstva velikih talenata!

- Smerate li da ove ručke obradite na naročiti način? -Ne.

- Da li će se noge završavati životinjskim šapama kao što se viđa po franačkim i latinskim varošima?

-Ne.

- Onda će svakako bar njen naslon biti izrezbaren? -Neće biti.

- Oprostite mome neznanju, majstore - rekao je gost nestrpljivo - koje izvinjava činjenica da stolica nije gotova, i da pre liči na šumski panj na kome su radile jedino neveste munje, ali u čemu se onda on sastoji? U čemu je taj vaš stil?

- Sedite pa ćete saznati - odgovorio je majstor.

Gost je pogledao u neobrađeno, prašnjavo sedište. Dvoumio se. Brisati ga vredelo nije, a bezočni domaćin ničim ne pokaza da će se oko toga zabaviti. Podvmuo je laku putničku hlמידu pod pazuhu i odvažno seo. Promeškoltio se iako je znao da će time anatemnu prašinu u ogrtač utrti. Morao je nešto reći gospodaru kad se vrati. O lepoti oblika predmeta, rano ga je nazvati nekim

imenom, malo će raći da saopšti. O tome kako "stolica" izgleda. Ali će, možda, ako je isproba, kadar biti da kaže kakva je, kako se u njoj sedi.

- Ti leteja afto? Šta velite?

- Udobna je - priznade.

- Eto, u tome — odgovorio je majstor Kir Angelos. U tome je bio njegov stil.

I gost je najzad toliko razumeo. Teže mu beše objasniti da je vreme odlasku, jer se mrak spuštao, a morejski su drumovi već godinama bili otvoreni grobovi. Kir Angelos ga je skoro silom sa stolice digao.

Vrućina je tog leta bila nesnosna. Jara se nije, kao obično, spuštala jedino sa žutog, usijanog neba. Dizala se i sa zemlje, zagrejane lomačama, paljenim da se dimom otera kuga koja je uveliko zakoračila na Pelopones. Umiralo se svuda, za tri ili pet dana. Svuda, osim u Tegeji. Tegejci su zasada trpeli vrućinu i strah da će plava bolest najzad i među njih doći.

Kir Angelos je znao da neće. Ne - još uvek. Dok posao ne završi, Aristurgemu, svoje remek-delo. Na čemu je, osim umetničkom uobraženju, sigurnost zasnivao, niko u radionici nije znao, ali su svi bili spremni da mu veruju, moleći boga da to što radi, to svoje remek--delo, nikad ne završi.

Sve, na žalost, kraj ima, i Kir Angelos je bio tamo gde svaki umetnik žudi da bude, mrzeći čas u kome će do njega neizbežno doći.

Bio je na kraju.

Odsečni, jaki, nestrpljivi šumovi od pre dve godine, koji su svedočili da, ma kako zadati, udarci dletom ne mogu ozlediti oblik koji se traži, da drvo sa sebe tek zbacuje izlišne naslage materije, sred kojih se buduća lepota krije, ustupili su mesto nežnom, obazrivom, kratkotrajnom struganju i dugim tišinama između njega.

Samo je iskusni Enas znao da se iza završenih vrata atelijera odvija mistirion, tajna, za umetnost sveta kao i za veru ona što se zbiva iza ikonostasa kad preko njega padne crna zavesa da sakrije čudo pretvaranja vina u krv pričešća. Sve do sada, predmet, ma na čemu majstor radio, nije postojao. Postojalo je mrtvo drvo i oblik koji je na predmet sećao.

Tamo iza vrata, kao iza cme oltarske draperije, drvo oživljava. Sve do sada je svaki dobar pokret dleta vodio predmetu, a pogrešan se mogao ispraviti; od sada svaki mora biti pravi, svaki će ga pogrešan vratiti u nepostojanje. Neće to biti fizičko ništavilo. Predmet će ostati ali nikad više neće moći da bude što je bez tog suvišnog pokreta bio - jedini i završni oblik bogomdane suštine. Sebi jed-nak, sobom uobličeni. Aristurgema. Remek-delo.

Enas je za tvoračke patnje znao. Pogotovu što je taj pogrešan pokret uvek činio. I postajao ga svestan kad je kasno, kad je on već obavio rušilačku rabotu na delu, što bi bez njega savršeno bilo. Zapažao ga je, naravno, i Kir Angelos. Neupućeni poručnici nikad. Čak ni sabirači lepote. I nije im ga vredelo objašnjavati. Enas je samo zbog te nedostupne tajne iza zaključanih vrata, koja se nije učenjem ni vežbom otkrivala, nego se ili znala ili nije, pomiren bio s izvesnošću da će biti dobar, pa možda i čuveni rezbar, ali nikad, nikad Megalos mas-toras Dumetrius Kir Angelos.

U majstorovom napredovanju prema konačnom obliku, čiju prirodu Enas nije znao, i mogao je slediti samo preko zvukova, beše jedan neobjašnjiv poremećaj. Zbunjivao ga je. Nije se s njegovim iskustvom slagao. Zbio se posle poslednje posete sluge iz Konstantinopolja.

Ponavljala se izvesna nebriga s početka rada. Zvukovi postaju ubrzani, nagli, pa i nestrpljivi. Stanje u kome se predmet, posle skoro dve godine rada, nalazio, a morao je biti vrlo blizu konačnoj, nedodirljivoj formi, u načelu nije ovakvu brzopletost dopuštao. Greške su postale neispravljive.

Moglo je to značiti samo da je Kir Angelos došao do takvog umeća u kome pokreti nisu zavisili od njega, nego od theria didaskalia, božjeg nauka, samog boga koji ih je vodio i svakako nije umeo da greši, ma koliko brzo radio. (Za šta je, uostalom, jedva šest dana za Genezu bio dovoljan dokaz.) Poslednje tri nedelje, međutim, rad se staloži, uspori i sada je ponovo ličio na pipavu opreznost što je smrtni umetnik, ma i najveći, mora ispoljavati u dovršavanju dela.

Enas je smeo da se posveti ovim zaludnim razmišljanjima. Posla beše malo. Što ga je bilo, svaki je drvodelja mogao obaviti. Strahujući od kuge, mušterije dalekih zemalja prestaše da dolaze. Građan-ski ratovi iscedili su novac iz kesa i najimućnijih Grka i Latina, a bolest ih učinila neraspoloženim da ga troše na nepokretnosti. Hoće li se umreti u postelji napravljenoj Kir-Angelosovom miropomazanom rukom ili na hasuri, ispletеноj neveštom seljačkom, postalo je savršeno svejedno otkako se nije sahranjivalo po izdvojenim grobovima nego polivalo krečom i bacalo u zajedničke jame. Postalo je svejedno kako se umire, jer se umiralo uvek na isti način, i opet postalo važno jedino kako se do toga časa živi.

U radionici je vladala bankroterska tišina. Otkako je i majstor s radom prestao, ništa se čulo nije, osim, iz daljine, pucketanje vatara na raskršćima Tegeje i kreštanje strvinara koji su usijanim nebom žurili za kugom.

Preko noći nebo se rashladi. Tegeja usni, ko san, ko smrt.

I radionica je spavala. Kir Angelos je sedeo na tremu, na neudobnoj franačkoj klupi svog dede, gledao nerairan odsjaj gradskih lomača i čekao.

Verovalo se da vatra ne samo odgoni već i prepoznaje kugu. S njom u blizini, plamen je, ma koliko podstican i drvima hranjen, jenjavao. Između vatre i kuge, limosa, po narodski panukle, postojala je apokaliptična krvna veza, čiji su koreni u Jovanovom Otkrovenju. U porodici ljudskih napasti, Rat je donosio Vatru, koja je svet bacala u kaos. Iz njega se rađala Glad, pa Kuga. Najzad je dolazila Smrt da ih ujedini. Ali, kao i u svakoj porodici, i ovde u dejstvu behu neobjašnjive protivnosti koje zajednička krv nije mirila. Iako im je cilj isti, a razlika jedino u tome što Kuga napada ljude, a Vatra i ljude i mrtve stvari, mrzeli su se među sobom. Od te omraze čovek nije smeo mnogo očekivati, ali je to bilo sve što se, pored nade u boga, moglo preduzeti.

Pred zoru, još po mraku, vazduh se pokrenu, lišće zatreperi. Pirkeje, vatre se skupiše. Kir Angelos se i ne obazre. Pre svitanja plamen je uvek slabio. Gradski čuvari i dobrovoljci, koji su lomače održavali, najzad bi na dužnost zaboravili i zaspali.

Čuo je najpre diavlos, dvojnice, kao da pastir, kasno, noću, svodi ovce s planine. Ni tada se ne uznemiri. ali kad je čuo topot konja, znao je da je došlo vreme da se od svoje Aristurgeme rastane. Pravu odluku nije doneo. Ostavio je bogu da ga u tome pomogne.

No, bog je ćutao.

Konji se zaustaviše pred kapijom. Otkako je rad na stolici završio, kapija nije zaključavana. Bez škripe se rastvori i u dvorište ujaha konjanik. Čovek iza njega uvede svog konja, zatvori kapiju i pomože konjaniku da sjaše.

Kir Angelos ustade s banka.

Jednog od posetilaca dobro je poznao. Drugog vide samo jed-nom, kad pre dve godine posao ugovoriše. Bio je obučen u crnu eupatridsku odeću, bez ukrasa ili vezova, ičeg nepotrebnog. Crnina je isticala umorno lice neodređenih godina. Mesečina je na njemu ležala kao tanka, sadrena obrazina. Antropos apo alo kozmo, mislio je Kir Angelos, čovek iz drugog sveta!

- Da li je moja narudžbina gotova?

Jezik mušterije bio je grčki, ali se po naglasku nije razaznavalo odakle je.

Govorio je savršeno, kao da nijednom kraju ne pripada, ili da pripada svima.

- Maista, jeste, gospodine.

Kir Angelos je zapalio luč i gosta proveo kroz radionicu u kojoj su spavale kalfe i šegrti. Sluga ostade u dvorištu s konjima.

U prolazu gost čizmom dotače usnulog Enasa, ali se ovaj ne probudi. Bolno zaječa i lice okrete na drugu stranu.

Kir Angelos uvede gosta u svoju odaju, zaključa vrata za sobom, i zapali luče po konzolama.

Ergastirion je bio poluprazan. Većina stvari beše odneta. Uza zidove se prislonilo nekoliko grubom tkaninom pokrivenih komada nameštaja čiji su naručiocu pomrli.

Stajao je neodlučno. Bog se nije javljao. Bio je ostavljen sebi. Dve godine je na delo utrošio. Ponoviti ga više neće. Ne može i da hoće. Takve se stvari rade jednom u životu. A malo ih je kojima je i to dano. Koliko je velikih umetnika koji najboljim delom nikad nisu blagosloveni?

Pelopones je umirao. Žitelji Konstantinopolja svedeni su na trećinu. U Atici nema ljudi ni vatre da pale. U lukama čekaju galije da, misleći kako prenose grčko blago, pošast prevezu na Siciliju i Sardiniju. U Italiju i Španiju. Valjalo je da se raduje. Katolički rnitraši će živi istrnuti kao što trunu pravoslavni. Nije se radovao. Nije ih osobito žalio, ali se ni radovao nije.

U brizi nije posredi građa. Dodonske hrastovine ima. Ima i druge, plemenitije. Drveta bolje sorte koliko se hoće. Takođe će biti još retkih, zanosnih, blagoslovenih trenutaka kada sve polazi za rukom. Ali se jedan ne može drugim zameniti. Uspelo delo drugim uspelim delom. Svako je za sebe, svako svoj svet.

Pre nekoliko dana pohodio je Mistru. Nije mogao odbiti. Isporučio je sto ljubitelju starina, bolesnom od kuge. Taj za njim nikad neće sedeti. A hteo je da ga vidi pre nego što izgubi razum i, s njim, smisao za lepotu. Vide ga i umre. Pitomije nego drugi. Lakše nego bez svog stola.

Moraće se odlučiti. Crni gospodin ga nije požurivao. Ali svakako očekuje da vidi zašta daje tolike dukate, na šta je čekao dve godine.

Stajao je sred odaje, ozaren bakljama koje mu nisu zagrevale lice. Svetlost se s njega odbijala, ostavljajući ga hladnim, umornim, tužnim. Ponajviše umornim. Za čoveka bez doma, aksinatora, lualicu na putu, umor, a ni seta, nisu ništa neobično.

Kir Angelos se tromo uputi prema zidu. I on i bog imali su nekoliko trenutaka za predomišljanje. Bog hoće li mu pomoći, on na šta će se odlučiti.

Ovo je njegovo jedino veliko delo. I poslednje. Jer, svako je veliko delo poslednje. Inače veliko nije.

Zaraza nije ni prva, jamačno ni poslednja. Pre ove izbi 542. u Arabiji i Egiptu, a stiže čak do Britanije. Za vreme blagopočivšeg vasilevsu Justinijana umiralo se

od nje kao i sada. A i ranije. I Perikle je jednu kugu zapamtio, samo joj ime nije znao. Svet je preživio. I onda se mislilo da mu je došao kraj. Svaki put se mislilo da je kraj sveta. Mnogo je ljudi pomrlo, to je istina, gradovi se isprazniše, groblja prepuniše, drumovima je prolazio samo vetar, ali svet opusteo nije. Posle nekoliko desetleća, sve se u korito vrati, sve osta kao pre. A ljudi se rodi i više no pre pomora. Za pravljenje čoveka, uostalom, nije nužan nikakav naročiti dar. Time se bave svi, ne mareći mnogo kakav će im proizvod biti. Razbojnik i car, mudrac i luda, rađaju se bez mogućnosti da dar tvoraca na delo utiče. Nije to nikakva umetnost! Pogotovu velika! Više se nije imalo kud, morao je prema delu ispružiti ruke, morao je najzad da ga otkrije.

Rđavo uglavljena, iz bronzanih usta konzole ispade baklja. Bog, ushiti se majstor, pritrča, podiže je sa zemlje i vrati u ležište. Brisao je ogaravljene ruke o halju, dajući Gospodu vremena da poruku ras-tumači, da kaže šta hoće. Izgleda, međutim, da vreme nije trebalo bogu, da ga je njemu, Kir--Angelosu, prepustio, za njega upriličio. Jer, ničim se više ne oglasi.

Dok stolica na suvom bude, ma se i kretala, po svoj prilici u pokrivenim taljigama - da li baš pokrivenim? - ne preti joj opasnost. Osim, razume se, ako kočijaš neoprezno vozi ivicom ambisa. Manji pad svakako će izdržati. Dublji teško. Ali to je onda sudba, tu nikakva umetnost ne pomaže. Vremenske promene na pripremljenu, mastima zaštićenu hrastovinu uticaja nemaju. Na vodi, a njen je vlas-nik svetski putnik, pri buri, ko će na nju misliti? Ljudi spasavaju glave, ne brinu za stvari. Talasi će lađu bacati, kidati, tresti, obrtati s boka na bok, neučvršćena stolica kotrljaće se u potpalublju, udarati u gruba rebra, slamati se o grede. Ne mora se slomiti. U jednom je komadu, vajana je, nije lepljena. Ne mora se raspasti. Dovoljno je da se dugo o nešto čvrsto i hrapavo dere. Dleto nesreće ukloniće s nje sve što je umetničko s toliko pažnje, instinktom više nego umećem, ostavilo, i bez čega, kad se na nju sedne, neće biti što je bila - najbolja stolica na svetu. Biće bivša najbolja stolica na svetu. Neće biti ništa. Neće postojati.

A kuga će, kao i svaka pošast, proći.

Kir Angelos uzdahnu, opet krete zidu sa zastrtim komadima nameštaja. Išao je teško, umomo, puštajući osećanje duboke nesreće da ga svega obuzme, ništa mu u odbranu ne ostavljajući.

- Svemu dođe kraj, majstore - reče stranac.

Kriptično saučešće iskoristi Kir Angelos da zaustavi pokret kojim je već dohvatio tkaninu da je sa stolice svuče. Odloži odluku. Kljent je shvatao njegove muke. Da li je i on neki umetnik?

- Strašno je kad kraja nema. Kad se bavite poslom čija priroda ne poznaje kraj. Kad uvek radite samo jednu stvar, i ona nikad nije gotova, nego joj se stalno morate vraćati da je dovršavate, znajući da je nikad dovršiti nećete.

- Ima li takvog posla? - Život je takav.

- I on ima kraj, gospodine.

- Ima li ga?

- Za ljude ima.

Gost se osmehnu: - Treba najpre biti čovek... Teško se rastajete od svog dela?

- Ne od svakog.

- Od ovog svakako.

Kir Angelos vršcima prstiju pomilova hasuru. Ne dodirnu oblik ispod nje, samo ga nasluti.

- To je najbolje što sam ikad napravio.

- Ali vam nije zbog toga teško da se od stolice ristanete. Teško vam je zato što znate da takvu više nikada nećete napraviti.

Majstor obori glavu. Nije vredelo poricati.

- Oprostite na radoznalosti, za koju je odgovoma i vaša oštroom-nost. Bavite li se i vi umetnošću?

- Otkuda vam ta pomisao?

- Poznajete umetnike.

- To je istina - reče stranac. - Poznavao sam neke. Ali ne više od drugih ljudi koje sam na svojim putovanjima sretao.

- Videli ste onda koliko se razlikuju od običnih građana. Dela ovih mogu se od njih odvojiti, a da ostane čovek. Ako umetniku uzmete njegovo delo, ne ostaje ništa.

-U Konstantinopolju sam poznavao ikonopisca. Zvao se Nikodemus. Razboleo se od kuge usred rada na ikoni Majke božje za manastir u Solunu. Poznajete li kugu, majstore?

- Video sam je.

- Iako je u Tegeji nema?

- Bio sam u Mistri.

- Niste se plašili? -Ne.

- Zašto?

- Nisam završio stolicu.

- Ni majstor Nikodemus nije završio Majku božju. Na žalost, za razliku od vas, kugu je dobio.

- I ikona je ostala nedovršena?

- O, nije. U tome i jeste stvar. Bio je u agoniji, buncao je, jedva, prstima micao, ali je sve do poslednjeg trenutka slikao. Na kraju nije imao boje. Niko u kuću nije smeo da uđe, niko nije hteo da mu ih priprema.

- Pa kako je sliku završio?

- Znojem, krvlju, gnojem.

Svojim znojem, svojom krvlju, svojim gnojem. Kir Angelos se oseti doraslim trenutku. Stranac mu je, i ne znajući, pomogao da se odluči.

- Nemojte se varati. Savest, ako njome rastumačimo Nikodemusov postupak, madabismo mogli i drukčije, nije odlika jedino vašegpoziva. Bio sam svedok događaja koji će vas uveriti da u revnosti niste sami. Posao me je odveo na Krim, u Kafu, grad iz kojeg Đenovljani trguju sa skitskim narodima. Ne znam kakav je razlog tatarskom nezadovoljstvu, ali jednog su dana ovi pod vođstvom Kapčaka kana Janibega pali pred Kafu. Grad je bio pred predajom kada je opsad-nu armiju napala kuga koja je već pomorila Siriju, Mesopotamiju i Jermeniju.

- Odakle vi to znate, kirie?

- Prolazio sam poslom onuda.

- Trgovačkim poslom?

- Može se reći, premda sam uvek nalazio da u njemu ima i nečeg umetničkog, što me čini, u skromnom smislu, razume se, vašim adelfom, bratom. Rekoh, dakle, da je Tatare napala kuga. Razboleo se i kan Janibeg. U velikim je mukama umirao i već s one strane bio, kad se u njemu javila ratnička savest,

koju vi zovete umetničkom, a neko će je, svome zanimanju saobrazno, drukčije nazvati. Rat se vodi da se dobije. Ako se dobiti ne može, da se što više neprijatelja ubije i snaga mu se za budući rat oslabi. Pre nego što je umro, kan je naredio da se katapultima preko zidova Kafe bacaju u grad kužni leševi. Đenovljani se povukoše na galije i otploviše. S njima sam i ja u Konstantinopolj došao.

- Bio je to veliki vojskovođa - priznade Kir Angelos, znajući šta će učiniti.

- Kao što ste vi veliki umetnik.

- To ćete sami prosuditi - reče majstor i zbaci prekrivač.

Na prvi pogled stolica je bila samo neobična, i to za nekog ko je video sve ostale na svetu i umeo da uočava neprimetne no bitne razlike među njima. Za svakog drugog beše to tek upadljivo lepa, jed-nostavna i, po svemu sudeći, brižljivo obrađena stolica. Videlo se da je kao skulptura oblikovana, vajana, a ne sastavljena od nezavis-no pripremljenih delova, kao što se postupalo po svim radionicama Evrope i Istoka. Blagodareći loju, spravljenom po Kir-Angeloso-
vom receptu, njena sraeda površina podsećala je na zdravu istočnjačku kožu.

Klijent je pipnu. Hrastovina je u dubinama oblika tvrda, to se oseća. Duga obrada i kupanje u naročitim rastvorima daje joj mekotu, ne oduzimajući drvetu otpomost i čvrstinu. Izgleda kao da zrači, da je zagnjurenjena u nimbus zlatnog sjaja u koji ikonopisci potapaju glave svetaca.

- Hoćete li sestiti?

- Treba li?

- Da li je stolica dobra, ne vidi se okom. To se oseća telom. - Afto ine alitija, to je istina - reče klijent, sede, zavalili se i prekrsti noge, spuštajući ruke na ručke. Telo mu se opusti. Licem minu nekoliko drhtaja pre nego što se i ono smiri. Najzad i oči zatvori. -Udobna je.

- Rađena je po vašoj meri.

- Ne sećam se da ste je uzimali.

- Nije bilo potrebno. Vaše i moje mere su iste. - I to vam je pomoglo?

-Ne sasvim. Mere su iste, ne i način sedenja.

- Tako sam malo sedeo da i ne znam imam li ga.

- Svako ga ima, gospodine. Gostje ustao.

- Evharisto, hvala - rekao je. - To je ono što sam hteo.

Kir Angelos je sedeo na tremu, pod zreloom lozom, na franačkoj klupi svog dede. Vraćao se mrak, ali hladovine nije bilo. Vazduh je nosio gorak kad lomača i začina kojima su posipane. Svako je imao svoju mešavinu, ipelusiju, molitvu za nju, a dejstvo je bilo jednako. Nijedna nije od kuge štitila. Vatre behu niske, plamen slabašan ma koliko se drveta u njega bacalo. Niz ulicu, s one strane avlijskog zida, gubio se tup zvuk klepala što je obznanjivalo taljige na koje je položio poslednjeg šegrtu, desetogodišnjeg Manojla. Deca su najbrže podlegala, nisu izdržavala ni dan-dva, a Manojlo je umro poslednji i najduže se mučio.

Prvo se razboleo Enas, u zoru noći kad je odneta stolica. Za nekoliko nedelja radionica ostade prazna. A i Tegeja se prepolovi. Taljige nisu stizale uveče da pokupe bolnike koji izdahnuše preko dana, ni ujutru one koji su po mraku umrli. Najbolje su prolazili ljudi koji su legali zdravi, od smrti misleći da je san. Zvuk se izgubi. Pre jutra čuti se neće. Do tada biće sam. Rano, zorom, klepalo će se ponovo oglasiti. Udarace i pred njegovora radionicom. Ali on više neće

imati šta na taljige da položi. Onda će se, kao i sada, izgubiti da se sa svetlošću vrati.

I to će jednog dana prestati. Panukla, kuga će, kao uvek, proći. Prošla je u Periklovo doba, prošla u Justinijanovo, proći će i u Kan-takuzinovo.

Za sve te kužne dane nijednom u atelijer nije ušao. Danas ga prvi put ne zabravi. Ne imađaše čega da se plaši. Bio je sam sa svojim delom.

Uze luč iz konzole na tremu i uđe pod krov kao u grob. Prednja radionica je prazna. Alat leži uredno složen, na svom raestu. Hasure na kojima su njegovi rezbari umirali tu su gde su bile, ispuštajući zadah kuge. Ni od jednog, osim Enasa, ionako nikad ništa ne bi ispalo.

Ni od Manojla, možda. Dečak je imao ruku za drvo. Ruku i srce.

Uđe u atelijer, zapali buktinjom kandilion obešen o tavanicu, pa luč ugasi u vedru vode. Otkako je ispratio poslednju mušteriju, ništa se u njemu promenilo nije. Nekoliko zastrtih komada nameštaja još je stajalo uza zidove i stajace zauvek. Niko po njih neće doći. A ako vatra kugu nasledi, niko ih nikad ni videti neće.

Koliko je dana, koliko života ovde potrošeno?

Poče skidati prostirke. Otkri skrinju što se, umesto pomoću poklopca, otvarala spreda. Rastvarala, u stvari. Bio je to nov način do koga je slučajno došao.

Donosio je zanatu nove mogućnosti. Haljine i svite se u kovčeg polagahu odozgo, jedna na drugu. Da se do robe na dnu dođe, sve se moralo vaditi.

Ovako se mogla širinom sanduka uglaviti daska i odeća na nju polagati. Čovek je odmah video šta mu treba i lakše do toga dolazio. Misirski sanduk je samo stoga imao ograničenu veličinu. Ukoliko je veći, više je u njega stalo, ali je i nedostupnije bilo. Novi model može da poraste koliko se hoće. Ne, naravno, neograničeno, ali do prosečne dužine ruke, kad se telo na prste propne.

Neko će do svega toga doći čim mu padne na pamet da sanduk otvara spreda, ne odozgo.

Neko. Ne on. On je svoj posao završio. Onje došao do kraja.

Kao što će i kuga do svog kraja doći.

Otkri i sto s pločom u obliku spartanskog štita i četiri nimfe koje su ga odozdo na perajima pridržavale. Ni poznavalac neće u njemu prepoznati retkost. Ako helensku povest poznaje, Lambda (A) na ploči neće ga zbuniti. Znaće da je postojala i na starim lakedemonskim štitovima i zameniće je za šaru vemu istoriji Sparte. A to ne beše tek šara, dekoracija, ukras. Duž znaka sto se rasklapao. Iz njegove utrobe izlazila je ploča istog oblika, oblika lambde, samo s obrnutim vrhom (V) i povećavala površinu stola za trećinu obima.

Kad njega više ne bude, neko će pomnije zagledati šaru i otkriti tajnu. A zatim je predati drugim majstorima.

Neko. Ne on. On je svoj posao završio. On je došao do kraja.

Kao što će i kuga doći do kraja.

Na nekoliko drugih komada nameštaja ne zadrža ni pogled, tek ih otkri. Bili su prvi u soju, ali samo najbolji, ne i drukčiji.

Jednom će ih neko ponovo napraviti. Možda i bolje.

Neko. Ne on. On je svoj posao završio. On je došao do kraja.

Kao što će i kuga doći do kraja.

Jednom će negde u svetu umreti od nje poslednji čovek. Njegova porodica će se oko njega baviti, doticati ga, prati, poжити, udisati vazduh iz njegovih usta, ali podleći boljki neće. Ova će se i oko porodice truditi. Uzaman. Ni za jednog

čoveka više kuga neće imati snage. Toliko joj je dano,oliko je uzela. Kao i umetnosti. Koliko je umetniku dano,oliko će dati. A to je sve. Toliko je on, Kir Angelos, dao - sve.

Što je za kugu taj poslednji čovek, to je za njega poslednji pokret dletom koji dovršava remek-delo, neponovljivo, jedino, posle koga je svaki pokret samo na propast i delu i umetniku.

On je taj pokret napravio. Uzeti sada dleto u ruke, svetogrđe je. Svoj je posao završio. Došao je do kraja.

Kao kuga.

Lagano, nežno, majčinski, obema rukama podiže prostirku s njega, tog svog kraja, kao da ne diže materiju s raaterije, već dah s daha, i otkri stolicu. Bila je ista kao ona koju je odnela mušterija iz Kon-stantinopolja. Savršeno ista.

Kir Angelos se umomo osmehnu. Samo on znađase da nije baš u svemu - ista. Bilo je neodoljive čari u tim odlaganjima, skoro iste što ga je, dok je stolica bila u neodređenom obliku dodonskog hrasta, sprečavala da je dodirne alatom ili rukom pre nego što se dovoljno nagleda drveta u kome je sakrivena. Dugo je panj obilazio, zagledao ga sa sviju strana, prodirao mu duboko kroz grubu, neodeljanu smeđu koru, tamo sve do srca, u kome je, umesto paganskog šumskog demona ili fazme, kao u tvoračkom semenu, nemoćnom bez njegovog dodira, stolica zatočena. Sznade ga dugim, nežnim milovanjem. Klečao je pored njega, milovao ga, onako kako bi svaka žena poželela, što bi možda i njegovu sprečilo da ga ostavi, i vrhovima prstiju, kroz nepotrebne naslage drveta, oblik postepeno izvlačio iz magline ništavila. Da ga oruđem oslobađa iz božjeg ropstva počeo je mnogo kasnije. Kad ga je poznavao kao da je već gotov, već slobodan.

Tako je i sada odlagao da u stolicu sedne, duhom uzimajući pred-ujam od zadovoljstva za koje je bio siguran da ga u njenom živodavnom naručju očekuje.

Nije mislio da će on na njoj sedeti. Nije stolicu za sebe zadržao. Ni zato da uslugu uskrati nekome koga je s toliko razloga, kao Romej, kao hrišćanin, kao čovek, mrzeo. Nije zato njenu lažnu dvojnicu Crnoj mušteriji podmetnuo. Nije mogao da se odvoji od najboljeg, možda jedinog pravog dela. Covek se može svega odreći, čovek da ostane. Umetnik ne može. Bez tog dela on nije ništa. Kasnije, sedeći na tremu, dok su poslednji šegrti izdisali, grizući se što ne misli na tu decu nego na stolicu, na muke kojima se izložio da je zadrži, noći što ih je proveo u pravljenju imitacije, na opas-nost da mušterija prevaru otkrije, sve mu se to učini zaludnim, nekorisnim. Stolica nije slikarsko platno, čija lepota ne zavisi od upotrebe. Lepota stolice je dobrim delom u njenoj službi. U meri u kojoj tu službu valjano obavlja. Najlepša stolica, u kojoj se ne može sedeti, tek je skulp-tura. Nije - stolica. Ispunila je jednu svrhu, onu što je ispunjava svaki uspeo kip, ali ne i dragu koja čini njenu suštinu. Zbog koje je mesecima, kraj panja klečeci, drao staračka kolena.

To ga privede odluci da je više ne gleda nego u nju sedne. Greh inače ne bi imao smisla. Znao je da će mu biti lepo, ali je radostan trenutak epifanije odlagao dok u kući nije ostao sam i poslednjeg šegrta grobarima predao. Nije mu čekanje lako padalo, ali mu se činilo nehrišćanskim da uživa dok se svi oko njega pate.

S malim Manojlom i poslednje brane nestade.

Ovo obilaženje stolice, pre nego što će u nju sesti, od druge je vrste nego ranija. Povlači se u atelijer, iza zaključanih vrata, da stolicu gleda, da joj se divi, da s njom razgovara, da razmišlja o tajnama oblika što ih ona obznanjuje, no pri tome zna da nešto više od nje ne može očekivati. Divljenje će s vremenom, možda, postati veće, njegove misli, o odnosu ilikona, građe, i oblika u kojima se ova javlja, dublje, pa i umetničko samozadovoljstvo neobuzdanije, sve će se, na žalost, odvijati u sferi oprobanih uživanja. Stajao je pred nečim nepoznatim. Naslućivao ga je, očekivao požudnim telom, ali ga poznavao nije. Ta ga je razlika istovremeno požurivala da pred-videno uživanje što pre iskusi, i branila mu da olako štetuje ijedan od sladostrasnih trenutaka iščekivanja.

Kada sede, najzad, napet, pun nade, ne oseti ništa. Ništa do čuđenja koje odloži odmah da pretvori u zebnju i razočaranje.

Stolica je, nesumnjivo, udobna. To je, uostalom, osetio i sluga Cmog gospodina, kada je seo u pravu, iz koje ga jedva diže i na drum posla. Ali tako nešto rekao je i Crni gospodin za podmetnutu, lažnu. Samo, ova ga nije zadržala, bez muke se od nje odvojio. Stolica je, dakle, udobna. Može reći da u tako udobnoj stolici nikad nije sedeo. Ali, on je to i bez probe znao. Nije zbog toga u nju seo.

Ono zbog čega sede, avaj, ne oseti.

Telo mu je bilo ukrućeno kao kolac. Osećao je stolicu, što nipošto nije smeo. Svaki mišić, svaku žilu, čak kožu. Opusti se, ma ton Teon, za ime boga! - reče sebi. Ne sedi kao da si kod poreznika u Mistri! Predaj se stolici, prepusti se njenim oblicima, imaj u nju poverenja! Pravljen je prema tvom telu, poznavala ga je pre nego što ga je primila. Imaj vere! Onaje tvoja! Ona ti je prijatelj!

Odmah mu bi lakše. Telo utonu u sedište kao u drugu kožu, ruke nađoše najbolji položaj iz koga nisu osećale ručke naslona. Izgledalo mu je kao da lebdi. Uzdahnu. Još to ne beše ono pravo, ali je bio put k tome. S olakšanjem se prepusti snu.

Snevao je more. Galija je uplovljavala u luku. Sudeći po obrisima, grad je latinski. Negde na Mediteranu. Genova. Možda i Neapolj. Ili Messina na Siciliji. Upoznao ih je dok se nadao da se umetnost može naučiti, dok ne spoznade da je sve u njemu, čak verovatno, i pre njega. Na palubi je stajala dvojica njegove stolice, i u njoj Gospodin u cmom. Bila je u dobrom stanju, ali mu do toga više nije stalo. Nije ga se ticala. Galija je uplovila u luku. Crni gospodin je ustao - lakoća s kojom se digao, ukazivala je na to da stolica nije prava - i, dok su momari sidrili lađu, mostom sišao na obalu. Kraj doka je prosilo dete, Jeđupče u ritama. Crni gospodin ga je pomilovao i otišao.

Probudi ga klepalo. Sunce je došlo pre grobara. I njih je kuga zamorila. Nije im imao šta za groblje dati. Ubrzo se drveni zvuk izgubi. Vratice se s večeri. Tada taljige neće pred radionicom zastati. Znaće se da za njih ovde nema ništa. Ko nije imao bližnjeg da ga iznese, u kući je ostajao. U svakom domu Tegeje trunuo je njen poslednji čovek. Grobari pod krov nisu ulazili. Posle izvesnog vremena ubacivali su kroz prozore bukjinje. Vatra je, kao što je pisano, sledila Kugu. Niko za razlog običaju nije znao. Ulica ne beše manje kužna od njenih kuća. Začini su se palili i po kućama. Po dvorištima su gorele lomače, zamenjujući zapretna ognjišta. Nije pomagalo. Grobari su čekali da im se kroz prozor leševi izbace ili na vrata iznesu, s početka u vrećama, kasnije kako ih

bog svede. Kukama, uglavljenim u motke, hvatali su ih, tovarili na taljige i odlazili. Ali u kuće stupali nisu.

Bio je to sad drugi grad, selo u stvari, kakva je viđao po Germaniji i Bohemiji. Iza snežnih utrina, na kojima je, s nekoliko porodica, natovarenih zavežljajima, čekao, kroz nečujnu mećavu nazirao je okrečene zidove i toranj crkvice čija su zvona usplahireno brenčala. Nisu ih u selo puštali. Meštani su, naoružani motkama, vilama i brad-vama, zagradoše zbegu put. Kad god se ko približio, tukli su ga kamenjem. Došao je iz krajine kojom hara pošast. Selo se, još njome nedimuto, brani. Mećava namah uminu. Učini mu se da, iza utrine, na vratima svratišta, vidi znano lice. Čije - ne stiže da prepozna.

Svestan da sedi postade tek kasnije, kad klepalo umuče i tišina ga prenu. Dobro se osećao. Dugo je trpeo umor. Lekovita stolica izvući će ga iz obamrlosti. Kad ustane, biće preporođen. To, razume se, još nije pravi razlog sedenju, ali mu je vrlo, vrlo blizu. Nije, doduše, znao šta će raditi kada ustane, ni posla da ima, ne bi ga prihvatio - on je svoj obavio - ali je ugodno znati da će čovek odmoran ustati. A ne, kao posle mučenja u drugim stolicama, dići se umorniji nego pre.

Svetlost je u atelijer prodirala ukoso. Po senci na zidu mogao je izračunati vreme. Bio je ranoranilac. Onda, razume se, kada je imalo smisla rano ustajati. Sad smisla nema. On će, dabome, ustati, jer na to je navikao, ali ne zato što ga tera vreme, obaveza da do nekog roka nešto uradi, nego što će rau sedenje dojaditi.

Nadao se, u stvari, da neće, da će ga sa stolice dići drugi razlog. Ma koji, samo ne taj! Taj bi ga grdno razočarao, Dopuštao bi mogućnost da nije uspeo. Da nije napravio stolicu od koje se čovek s bolom rastaje. Kad je bude napuštao, treba da to čini s otporom, nezadovoljstvom, pa i očajanjem koje je gledao na licu crnog sluga dok ga je grubo dizao, a stolica još ni gotova ne beše, još savršena nije bila.

Dva čoveka na čelu povorke nose purpurne zastave sa zlatotkanim kićankama. Napred su muškarci, za njima žene. Na surim iskušeničkim rizama imaju bele krstove. Na grudima, leđima, kapuljači. Na trgu zbacuju halje, ostaju u krvavim, lanenim košuljama, krug prave, na zemlju se bacaju, kao da ih ko na krst raspinja, pa skaču i, pojući, staju sami sebe bičevati kožnim jezicima koji se završavaju gvozdenim šiljcima. U krug se unose ljudi na nosilima, polažu preko haljina. Majka donosi mrtvo dete. Haljine su, izgleda, lekovite. Ne saznaje jesu li. Vidi u gomili poznato lice. Ili mu se čini? Ne stiže da se do njega probije. Pojanje uminjuje. Prestaje i bičevanje. Svi gledaju u prozor kuće na kome stoji devojka. Devojka i cma mačka. Svi prema kući kreću. On s njima. Neće, a ide. Mačka se kostreši. Devojka se sa prozora povlači. Ne zatvara ga. Unaokolo se pale buktinje.

Zaprepastio se kad se ponovo probudio. Oko njega se cmeo mrak. Prozore je doticala mesečina. Prespavao je dan. Ni grobarske taljige nije čuo. Osećao se malaksalo. Slabost, srećom, nije poticala od umora, već od blaženstva. Stolica je bila živa. Stolica je deo svog života u njega ulivala, dug mu je vraćala, i malaksalost je poticala od njegovog preobilja.

Da li je to ono što je od nje, od svog remek-dela, očekivao? Moglo bi biti. Nije siguran. Možda će dobiti još nešto. Nešto više. Poslednje. Nemoguće.

Uživajući u telu, koje je, prvi put, posredstvom stolice, osećao kao samo svoje, a ne kao dodir sa svetom, sa zemljom preko tabana, vazduhom na licu, dok

mlad beše poljupcem na usnama, nekim pred-metom u rukama, čak i likom u oku, seti se sna. Najpre svirke neke frule, pa sna.

Bila je to nihtafantazmaton, noć aveti. Morao je i to biti san. Vrata radionice su zaključana, mušterije, čak i da razloga imaju, ne mogu ući. A jedna ga je posetila. Stajala je tu, u cmoj eupatridskoj odeći, i nešto mu govorila. I on je njoj nešto govorio.

Crni gospodin je stajao. On je sedeo. Već i to, čak i bez obzira na neodoljivost stolice, svedočilo je da je posredi san. Da nije, ustao bi iz poštovanja. Kao učtiv čovek. Iz straha kao lopov, obmanjivač. Crni gospodin je govorio o umoru, o tome kako je umoran i kako njemu, Kir-Angelosu, zavidi što se može odmarati. Izgleda da nije primetio sličnost između stolice na kojoj je on, Kir Angelos, sedeo i one koja mu je prodana, ili da je nije smatrao važnom.

Hteo je da bude siguran. (Onda, u snu, nije mislio da sanja.) Zapitao ga je da li je zadovoljan njegovim radom. Gospodin je odgovorio da jeste. Da je to najudobnija stolica u kojoj je ikad sedeo.

- Onda ne bi trebalo da ste umorni. -I ja tako mislim.

- Možda ne sedite dovoljno dugo?

- U tome i jeste muka. Sedeo bih, ali me ona ne drži.

To je to\ - pomisli ponosno Kir Angelos. To je razlika između savršene i tek dobre stolice! To je razlika između dela i remek-dela!

- Da me drži, ne bih se ovamo vraćao. Znate li koliki je put od Norfolka do Tegeje?

- Iz Anglije dolazite?

- Imao sam priličnih teškoća da nađem lađu.

- Zašto?

- Većina je moraara pomrlo. Na kraju smo ja i moj sluga ostali sami. Na morejsku obalu smo se iskrkali u šalupi.

Obuze ga strah za stolicu. Pomisli da je mušterija po nju došla.

- Zašto ste u stvari došli?

- Sećate li se kad sam vam pričao o Nikodemusu koji je, umirući, dovršio svoju ikonu?

- Sećam se.

- O kanu Janibegu, koji je, takođe na umoru, završio svoj rat, bacajući kužna tatarska tela preko zidova Kafe?

- Sećam se.

- To su bili, svako u svom pozivu, savesni ljudi, zar ne?

- Bili su, gospodine.

- I vi ste svoj posao do kraja doveli. Kad ste stolicu za mene radili, hteli ste da bude najbolja na svetu i od rada se niste odvojili dok to niste postigli. Zašto?

- Zato što drukčije nisam mogao.

- Vidite, majstore, i ja ne mogu. Premda mome poslu kraj ne mogu sagledati, uvek mu se nadam. I ja, naime, imam savest.

- I vi je imate? - upita i zgrožen i oduševljen.

- Malista, naravno. Ona je, izgleda, prokletstvo svih umetnika. Kir Angelos se s razumevanjem osmehnu. Nije posredi bila

strančeva već njegova savest. Ona je Cmog gospodina vratila u Tegeju da ga na prevaru podseti. Nije imala potrebe. A ni prava. Umetnost je bila iznad i jednog i drugog. I potrebe, i prava. Iznad svega.

Svega, osim boga. A bog će ga razumeti. I on je bio veliki umetnik.

Možda baš ne i najveći, ali veliki svakako.

Blaženstvo ga dovede do tolike malaksalosti da kad, s večeri, odmah po prolasku taljiga, oseti daleke, potmule tegobe u telu, ne mogade ustati. Ni trudio se nije. U stolici će bolovi brže, lakše proći. Stolica je lekovita. Ne, nije čudotvorna. On je umetnik, nije mag. Ali lečilaje, jer je bila savršena. Lečila je savršenstvom.

Tegobe, na žalost, ne prođoše nego se uvećашe da ih je sad mogao raspoznavati. Tištali su ga trbušni mišići. Bol se, kao spora ravničar-ska reka, naduvena od poplave, širio telom na sve strane. Uvirao je pod oba pazuha, pod stegna, dolazio do grla, gušeci ga i na kašalj naterujući.

Bol ga je činio sve malaksalijim, suv kašalj iscrpljavao, nastojanje da ga savlada stezanjem mišića oduzimalo mu i poslednju snagu, nikakvo olakšanje ne donoseći. Nije se mogao dići i da je hteo.

A nije. Nije hteo.

Kinjila ga je misao kojoj ne hte dopustiti krajnji oblik, sve dok kadar bude muke da izdrži i nevinijim ih razlozima objasni. Jedan od bezazlenijih razloga bila je i kuga. Možda se, najposle, razboleo. S kužnom, mrtvom Tegejom oko kuće, ne bi bilo nikakvo čudo. Niti bi ga uplašilo, oneraspoložilo, ozlojedilo. Svoje je obavio. Ovako ili onako. Uspeo ne uspeo, ništa se više popraviti ne može.

Jer, ako se nije zarazio, ako bolovi imaju drugo poreklo, nesreća je mnogo veća. Kugu popravlja smrt. Smrt ubija kugu. Promašaj ne može ništa uništiti. On nikad ne umire. On ostaje. On je besmrtan.

Stenjao je, meškoljio se, menjao položaj, trljajući se o stolicu, jer mu slabost nije dopuštala da se od nje odvoji, ni slabost ni volja, nikako ne postižući olakšanje. Postigao je jedino da strašna misao postane jasna.

Ako nije bolestan, ako ga ne boli kuga, boli ga - stolica. Njegovo remek-delo. Bivše remek-delo!

Nikakav bol tela, od koga je već i vrištao, nije mogao biti jači od nemuštog bola saznanja da nije uspeo. Da je sve uzalud, ine ola hamena. Da nije napravio najbolju stolicu na svetu, iz koje se, kad se u nju sedne, nikad više ne ustaje.

Den ine dikeo, nije pravedno!

Svetlost se na zidu smenjivala s tamom, muke se nisu smenjivale s olakšanjem. Ma koliko velike, toliko nepodnošljive da je padao u bunilo pa im se ponovo vraćao, kao da im proverava poreklo, nadajući se sve manje da od kuge potiču, bile su slabije od onih što će doći. Neminovnost jačih unapred ih je uvećavala, no nikad dovoljno da prestignu bol neuspeha.

Nije ga tešila misao kako se ni Crni gospodin, da je lojalno narudžbinu izvršio, ne bi u stolici toliko ugodno osećao da se odrekne svojih putovanja, i da njegov greh možda i nije neoprostiv. Ništa ga tešilo nije.

Ali, kad se iz bunila još jednom, po ko zna koji put, u muke vrati, ne zateče ih više.

Sedeo je u mraku, ništa ne osećajući. Nije to bilo obično, ljud-sko ništa. Bilo je to ništa - blaženstva. Potpunog stapanja s delom.

Delo je za to pravljeno. To je bila poslednja, prava mera savršenstva. Mera njegovog, Kir-Angelosovog genija.

Već nekoliko dana grobari slušahu iz Kir-Angelosove radionice majstorovo zapomaganje. Naizmenično vrištanje i cviljenje koje se ponekad nije

razlikovalo od psećeg, a svakako beše nesnosnije od bilo čega što se čulo sa skolopsa, romejskog posoljenog kolca na koji su nabijani zločinci. A onda kukanje preta i čuše ga kako se smeje, sa sobom govori, i radosno uzvikuje hvale Gospodu.

I drugi su Tegejani umirali od kuge, već ih je dve trećine po jamama, a preostala trećina za dah se uzaman bori, no niko ne umiraše ovako dugo, teško i lako, bolno i radosno, mutno, nejasno nekako kao majstor Kir Angelos. Grobari su ga poznavali. Malo je u Tegeji bilo građana zbog kojih su ksenosi, stranci iz svih krajeva sveta, varoš pohodili. Kir Angelos je bio najslavniji među njima. Dok je umirao, u kuću mu ne smedoše ući. Ali kad začuta, i tri se dana iz radionice ni jauci, ni radosni psalmi ne čuše, odlučiše, više iz radoznalosti nego pijeteta, da prekrše običaj, uđu u kuću i uzmu telo.

Zaštićeni crnim kukuljicama, koje se s prednje strane završavahu nazuvkom za nos u obliku ptičjeg kljuna, naoružani dugim kukastim čakljama, da tela ne dotiču, uđoše u kuću, zagađenu smradom bolesti, i provališe u radionicu.

Megalos mastoras Dumetrius Kir Angelos bio je mrtav.

Lice mu je imalo tamnosmeđu boju stolice na kojoj je, izgleda, sasvim udobno sedeo. Bilo je mirno, zadovoljno, skoro srećno. A patiti je morao. Na sebi nije imao haljina. Jamačno ih je u bolovima s tela strgao. A položaj u kome je sedeo ništa o mukama govorio nije. Pre o uživanju. Gnoj koji mu je iz guka iscurio druge je ružio, a na njemu izgledao kao zlatan premaz i podsećao na žućkasti elajon, ulje za preparaciju drveta, njegov tajni alhemičarski recept. Zariše mu kuke u meso da ga odvuku, i veliko bi njihovo udivljenje kad na pod s lešom pade i stolica.

Sve učiniše da ga od nje odvoje. Uzaman. Telo kao da je uz drvo sraslo.

Manuše se dangube i kroz prozor ubaciše baklju. A oni sedoše na kamenje.

Podalje od kuće, da se okrepe i sačekaju da požar umesto njih posao svrši. Kad se zgarište ohladi, prevmuće ruševine i potražiti neku majstorovu kost koja nije sasvim izgorela. Napraviće od nje hamajliju.

Jer, sve što je kroz vatru prošlo od kuge je štitilo.

BORISLAV PEKIĆ

Čovek koji je želeo smrt (1793.)

„This is all one, to be a witch
as to be counted one!"

„Svejednoje veštica biti,
Ili se za takvu računati!"

(Rowley: „Edmontonska veštica", 1621.)

Ima ljudi čije stope, u pesku trajanja utisnute, ne vode istim smerom u kome su vodili njihovi životi. Ako tim tragom pođemo, nećemo o njima istinu saznati. Njihove stope tu su ali se ne vide. Osećaju se u tuđim tragovima, naziru u tuđim smerovima, otkrivaju u tuđim stopama.

Oni su bića Zemlje. Zemlja je njihov Element. Njihova priroda i sudbina.

Prošlo je malo vremena od kada je John Blacksmith, kako sebe zove, pa ćemo ga i mi slediti, otkrio da i on takvom soju ljudi pripada. Izgleda da ga je otkriće toliko zaprepastilo - u kojoj meri zadovoljilo, zadivilo, ili možda porazilo, ne zna se - da je, smatrajući svoje iskustvo poučnim za bližnje, napisao ovu ispovest.

Ali kako nam je ni u kakvom vidu nije predao - do rukopisa sam slučajno došao - zaključak o brizi treba uzeti s nešto obazrivosti.

Iz razloga vidljivih na kraju ispovesti, on se trudio da, osim vremena i zemlje, što manje oda podataka na osnovu kojih bi ga smestili u određeni društveni red, grad ili pokrajinu, pogotovu saznali za ime mu i poreklo. Na njegovom mestu svako bi to učinio.

Na sreću ili žalost, zavisno s koje strane nečiju iskrenost uzimate, svaka ispovest, svako priznanje - jer ona je i to - otkriva i više i manje od onoga što se ispovediti (priznati) htelo. Ko je s policijom posla imao, znaće na šta mislim; ko nije, ne vredi mu objašnjavati.

Ostaću zato na onome što se u Blacksmithovom rukopisu kaže -više; odnosno manje, ako se svedočenje s njegove poledine posmatra. Kad pričate - a ispovest je i priča - pa temu izmestite iz prirodne geografske ili povesne sredine u prividnu, koja će vam, kako se nadate, zaštititi anonimnost, omaći će vam se, naročito ako ste umešan pripovedač, ako nasednete daru, tu i tamo, poneka indiskrecija. Neobazriva pojedinost, kakvo ime, nezgrapnan opis, asinhronitet, neubedljivi sinonim za izbegavanu stvarnost, koji će je, bar za poznavaoaca, vratiti u njen rođeni prostor, ili vreme, kad je ono tajna.

Ne idem tako daleko da tvrdim kako sam u detektivskom radu, pre nalik nekrofiliji ili forenzicnoj medicini nego ičem drugom, uspeo da odgonetnem ? kome čoveku je reč, njegovo pravo ime, mesto rođenja, porodicu ili druge okolnosti života ? kojima sam istinu ne govori. No, ako pisac, ne želeći da imenuje veru kojoj pripada, suvernike zove „braćom", a istovremeno ispoveda naročitu dogmatiku, preporučuje naročitu konfesijsku praksu, ova će nam naročitost ukazati na ime koje nedostaje. Ako ko želi da se prikaže neobrazovanim, u najmanju ruku za zemaljska znanja nezainteresovanim, a za pojam lažnog čuda, opsene, upotrebi grčku reč ???μ???, uzećemo uveravanja s nešto soli. Ako neko priznaje da je zemlja price Engleska, a prirodu i klimu onako opisuje, teško je pomisliti na grofoviju Norfolk, iako se njena naselja pominju, a događaji bliznački liče na stvarne, zabeležene u hronici R. W. Ketton-Cremera Norfolk in the Civil War", i ostalim knjigama ? Građanskom ratu u Britaniji. (Pos-tupak je, razume se, nešto duži. Najpre se utvrđuje da li je opisivač domorodac ili alien, tuđinac. To je srazmerno prosto. Ako vreme opisuje kao odvratno, a u njemu nastrano uživa, njime je prijatno razočaran, svakako je domorodac. Stranac bi svoja osećanja s opisom bolje uskladio.) Sve to, naravno, nije dokaz prima facie. Na trezvenom sudu s takvom optužnicom ne bih daleko doterao. Pred porotom njegovog doba, na sudovima Dugog parlamenta, i pred nekim savremenim tribunalima, i to bi mi bilo suvišno.

Ne velim ni da imam književnih razloga da ispod ovog ispovednog palimpsesta drugu istinu otkrivam. U pitanju je perverzna intelektualna radoznalost, koja me je u životu već dosta koštala, pa zato ishod istrage - jer priče se ne tiče - ne saopštavam. Pominjem ga da se vidi kako sam i ja nešto radio, ne samo tuđu priču načitko prepisao.

Master Blacksmith je stavlja u Englesku doba Olivera Cromwella. Ono obuhvata vreme između prvog sukoba Kralja sa Parlamentom, 1640, i restauracije monarhije, 1660. U granicama tih datuma građan-ski rat Kavaljera i Okrugloglavaca vodi se od 1642, kad je Charles I u Nottinghamu podigao steg Stuarda, do 1649, kad rau je u Londonu pala glava. Evropski povescničari zovu

tu epizodu „Engleskom revolucijom“. Ostrvski drže da su revolucije ekskluzivno kontinentalna glupost i pretpostavljaju bezazlenije sinonime. Životu eufemizmi malo pomažu, ali ako se pažljivije čita rukopis, videće se da vidljive revolucije u njemu ima malo; posvećen je nevidljivoj, čije je trajanje neuporedivo duže, priroda nejasnija, ishod neizvesniji.

Zemlja je oduvek imala Glad. Godine 1642. je dobila Rat, 1665. dobiće Kugu, a 1666. i Vatru. Apokaliptični konjski čopor opet će se naći na okupu. Priča ne objašnjava ni kako ni zašto se to dešava. Prekida se kad je najuzbudljivija, kad bi, možda, i na tu zagonetku dala odgovor. Ali pošto on istoriju ne bi nabolje promenio, a bojim se, ni nas ičemu naučio, opet je svejedno daje li ga ili ne daje.

Njen je nedostatak - ako je o tome reč - ovde nepopravljiv. Druge mane, proistekle manje iz bića rukopisa, više usled vremena što ga od nas odvaja, mogle su se uz pomoć poznavalaca elizabethin-skog/ranostuartovskog doba ispraviti. Pisan je na dobrom staroengleskom Williama Shakespearea. Henry Bradley veli da je „mnogo teže pretpostaviti kako su engleski izgovarali Shakespeare i njegovi savremenici nego kako se on govorio u danima Chaucera ili kralja Alfreda, tri i sedam vekova ranije...“ Ortografija tada još nije uniformisana, pisac uživa idealnu slobodu da rečima navlači oblik kakav želi, ograničen jedino potreborom da bude shvaćen, potrebom koja, kao što se zna, niti je kod pisaca naročito omiljena, niti pravi čitalac do nje drži. (Za „kost“ se pisalo „bone“ i „boan“.) Premda se gramatika XVI i XVII stoleća od naše ne razlikuje, kolokvijalizmi i dijalekti unosili su u prevod izvesnu pometnju. Na strani dobitka oni su, možda i pre od geografskih nedoslednosti ili povesnih inverzija, utvrdili gde se radnja isповести, smeštene u Norfolku, stvarno zbiva. Najveća je teškoća ležala u značenju. Ne misli se na opsolescentne reči već na one koje su s vremenom izmenile smisao. („Still“ danas znači „mimo, bez pokreta“, nekad najpre „bez promene“, potom „uvek“.) Taj i takav jezik mora se, uza svu žal za arhaičnom patinom, preoblikovati prema savremenijem modelu, za što dugujem blagodarnost profesoru Williamu Buttsu sa Corpus Christija u Cambridgeu, uglednom potomku Dr. Buttsa, koji se, 1632, u kancelariji koledža obesio, ožalošćen kužnim pomorom učenika, a čiji se učeni duh, s tabanima uvijenim u slamu da studentima ne smeta, još može sresti na mestu njegovih tugovanja.

Treba li se pitati zašto je Master Blacksmith svoju tajnu poverio hartiji? Ne mislim da treba, ni da bi vredelo.

Da je ispovest pisana pre 1649, kad je u legalnim dokumentima latinski zamenjen engleskim, sa sigurnošću bi smo smeli tvrditi da nije namenjena vlastima. Ali, ovakvom nas zaključku brže vodi njen sadržaj. Iako je sve učinjeno da se datira godine 1647, nekoliko usput spomenutih događaja pomeraju ga i dalje od 1649. U jednom za priču irelevantnom odlomku među izbačenim zbog sažimanja rukopisa, Blacksmith piše da je Inventar imovine Charlesa Stuarta popisao u dvorskim štalama 139 konja i 37 kobila za priplod. Pošto je mogao biti pravljen samo posle kraljevog smaknuća, a kralj je ubijen januara 1649, jasno je da rođendan rukopisa valja slaviti nekog kasnijeg datuma.

Pa ipak, kad se Master Blacksmith ispriča, i kaže koliko je hteo ili smeo, odolećemo iskušenju da objavimo dokle smo, uhodeći ga, mi došli. Nećemo odati njegovo ime. Sadržaj priče upućuje nas na izvesna ezoterična znanja, pa

ćemo se, jer glupi a ni naročito hrabri nismo, držati pravila što za adepte i praktikante magije važe.

Prvo se odnosi na imenovanje stvari. Osim u iznimnim slučajevima, i uvek s neizvesnim posledicama, svoje ime nikome se ne daje, niti od koga njegovo zahteva. Uzevši pseudonim, tom se zakonu i Blacksmith povinovao. Ničije ime nije tek - ime. Po ugledu na božje, od koga je nastalo, s kojim je zaštićeno, svako sadrži u sebi, u obliku, zvuku, sudbini, i imenovano biće sa svim njegovim moćima. Kakve su one, kako i kome služe, nikad se ne zna.

Izgovoriti ga to znači prizvati vlasnika. A meni, bar kad je o Master Johnu Blacksmithu reč, do toga ni najmanje nije stalo.

Znam da je ovo mešanje u priču nepoželjno. Opravdava ga potreba da čitalac bolje razume vreme u kome se zbiva, a o kome će Blacksmith dati tek posredna, štura, pa, bojim se, i dvosmislena obaveštenja. Današnjim učenicima Pirona nije lako svariti uverenje naših predaka da su opsednuti zlim silama, da nevolje što ih spopadaju ne potiču od vlastitih ogrešenja o život ili slučaja, nego od saveza izvesnih sugrađana, naročito žena raedu njima, sa đavolom. Ali, potomci će, zacelo, istu nevericu demonstrirati nad još krvavijim činovima naše vere, pa često i našeg razuma. S jednakom će odvratnošću komentarisati „divotna otkrića veštica" XX veka i njihova sudska ubistva, s kojom će čitalac, pred rudu žureći, osuditi građane King's Lynna za spaljivanje ondašnje veštice Rebecce Winslow.

Poziv kojim sam se bavio nije bio jednostavan.

Zlo se ne vidi odmah, niti je, i kad se vidi, svakome dano da ga prepozna. A onda, i raznih zala ima. Jedna potiču iz ljudske prirode; druga tvore prilike, nevolje, slučaj; tek je za treće zlo kriv pali Anđeo kojeg prost svet zna pod imenom đavola. Nisam prepoznavao čoveka koji je ubio ili će brata svoga ubiti iz zavisti. Taj je, mene što se tiče, mogao biti miran. Mogao ga je klati u sobi do moje, ako mu se brat ne dere, i to jako, jer i naglup sam malko, ne bih znao. Niti je od mene morao strahovati onaj što ga je na nepočinstvo naterala urođena zloća, strast, piće, pogotovu zabuna.

Ali teško i avaj onome kojeg je Satana kupio!

Sećam se kad ali ne i kako sam sposobnost „prepoznavanja demon-skog prisustva" prvi put iskusio. Budući da za njome tada nije bilo jagme - demoni se još ne behu u ovakvom broju nakotili - nije ni dolazila u priliku da se pokaže, pa ni ja za sećanjem o njenom poreklu da posegnem.

Vremena se otada, na žalost, nagore izmetnuše.

Rodih se u ponoć, o Zadušnicama, godine Gospodnje 1600, u luci King's Lynn na Sevemom moru, u grofoviji Norfolk (East Anglia), kao sedmo dete, kršteno predačkim yeomanskim imenom John, a u kući kovača Blacksmitha, Johna takođe, od majke Anne, mesne primalje. Kovačnica, u kojoj ugledah svetlost ovog naopakog sveta, beše natržnici. Kako namje naselje najveće u kraju, skoro je već i gradićem postalo, tržnica je u pijačne dane uvek bila puna, a očeva radionica sve bolje poslovala.

Trg je onedavno imao i znamenitost. Nazivam je tako pre da udovoljim naopakom ponosu meštana, nego da ga kao bogobožazan čovek podelim. Godine 1590, tek što se otac doselio, spaljena je ispod naših prozora veštica Margaret Read. Odbijajući da se pokori volji božjoj, njeno srce, kao jarac, odskoči iz plamena lomače, udari o zid obližnje kuće, odbi se i otkotrlja u reku Nar.

Ta kuća je bila naša, u njoj se rodih. I sada pamtim otisak srca na zidu - taman obris sličan istrulelom listu.

Mnogo se događaja zbi oko te godine. U istoj se rodi zlosrećni Charles Stuart, budući kralj, jednu ranije Oliver Cromwell, koji će postati Lord Protector Engleske. Godine 1603. umreće Elizabetha I, a James od Škotske krunisaće se za našeg kralja. Vremena behu teška, ništa dobro hrišćanstvu ne obećavahu. Svuda haraše demonija i pošast ljudske oholosti. Ljudi, plemeniti, imućni, učeni naroči to, razum pogubiše. Počeše se oblačiti kao da se Bogu ragaju. Rođe na kosa ne beše im dovoljna te je zameniše perikama od tuđih vlasi čak i životinjske dlake. I neki Sir John Harington uze da božje način prepravlja. Izume vodeni izmetnik, koji ne znam da opišem, a ni volj nemam, i namesti ga u Kraljičinoj palati u Richmondu. Ne beše dovoljno što su skaredne Shakespeareove igre zavodile ionako zbunjene duše, već, na godinu pre mog rođenja, sazidaše u Londonu kuću za njih i nazvaše je Globom, kao da ismejavaju onaj zemaljski, na kome Tvorac svoj preuzvišeni dar pokaza. Pa se i James I, kralj, pomami i nečistim novotarijama predade. Napisa "Knjigu o sportovima", đavoljim zabavama, od kojih se čoveku čista srca diže kosa na glavi. I to James, koji je napisao znamenitu "Demonologie", u mome pozivu gotovo isto toliko korisnu koliko „Malleus Maleficarum" otaca Crammera i Sprengera. East Angliju, moju domaju, s pravom počеше nazivati „Veštičijom zemljom", koliko se demonske gamadi u njoj namnožilo.

Nije čudo nego božja volja što se odmah po mom rođenju zapati Kuga. S njom ću priču i početi. Može, naime, biti da to što mi se u sedmoj godini njoj blagodareći dogodilo ima veze s mojim darom, za čijim poreklom tragam. Za Braću Krsta ili Krstonosce čulo se i ranije. Manastirske knjige vele da je 1348. hrišćanske zemlje opet pohodila Cma smrt. Veliki je gresi podigoše iz smradnog mulja neverničkog Istoka i međ nas dovedoše. Ali malo bi onih koji joj uočiše razloge. Takvi se sakupljahu u družine muškaraca i žena, lutahu okuženim krajevima, odeveni u isposničke mantije, i bičevanjem tela uzimahu tuđe grehe na se, a kugu terahu da grešnike potraži tamo gde ih niko nije štitiio nit im svojim ranama grehe iskupljivao.

Nešto Krstonosaca dođe odnekud i u King's Lynn. A vest o procesiji i pre njih. Pohod pokajanja počеше u Alymertonu, u okruglim jamama, nalik praznim očnim dupljama, čije poreklo niko nije znao. U njima se noću viđala mršava naga žena kako nešto po zemlji traži, čupa raspletene kose, pa opet, sagnute glave, traži. (Pričalo se da je izgubila metlu, bez koje nije mogla na Sabat poleteti. Pitaćete, zar nije mogla drugu pojahati? Nije. Letele su samo metle nečistim pomastima namazane. Pitaćete, ako je uistini veštica, a svi držahu da jeste, zar takvu mast nije imala? Imala je, razume se, ali ona ne beše dovoljna. Da bi se na njoj letelo, metlu je blagosloviti morao njen rogati Gazda.) Okajavali su i u Castle Risingu, gde su Normani izgled-njavali kraljicu Isabellu, okrivljenu za umorstvo muža, Edwarda II. Kraljičini krici, kad je vreme mirno, i posle stotina godina, dopirahu sve do King's Lynna, no ih svako nije mogao čuti, samo poneko, među njima i ja. Pošto sebe kazniše u susednom Gaywoodu - poznatom po crnim Odinovim psima što su noću tragali za izgubljenim gospodarima, pa iz kuća do zore niko nije izlazio, jer ako uz koga pristanu, više ih se osloboditi ne može, stalno su uz njega, šireći sumnju ko je u toj zajednici sluga, ko gospodar - moglo se pretpostaviti da će, put je tako vodio, i nama u King's Lynn svratiti.

Nije da ih je iko ovde željno očekivao. Behu to mračni, naprasiti, dosta zahtevni ljudi, što je, po srcu ako ćemo, razumljivo, kad se zna šta su s telima, našeg spasenja radi činili. No, božji posao vršahu, a u mestu se od kuge umiralo, pa se okupismo na trgu, ispred kuće, da ih kako valja dočekamo. Da raoje majke nije bilo, mi, Blacksmithi, s prozora ili vrata mogasmo prizor gledati. Ona je, međutim, tešku službu Braće Krsta nazivala praznoverjem, a njih sramnim gotovanima. Zamandalila je prozore drvenim kopcima, htela i nama zabraniti da izađemo, ali je otac, pitom, inače, i popustljiv, bio tu jako postojan. Ona, reče, može u kući ostati, ali on će s decom izaći. Ona je jedina zakleta babica u King's Lynnu, pa, ma šta se za njen pos-tupak reklo, ma kako se protumačio, pa i sa najzloćudnije strane, što se, s obzirom na opštu zlovolju, može očekivati, kad kome radostan čas dođe, opet će se njoj za pomoć obratiti. Nešto se čudno, zlokobno u grofoviji događa, još čudnije, zlokobnije o tome priča. Ljudi su ustrašeni, nestrpljivi, nakraj srca. Ako ga ne vide na tržnici, svašta mogu pomisliti. A kovača u gradu ima i više nego što je potrebno.

Tako nas iz kuće izvede. Majka u podrum sađe i tamo se zatvori, ali kapke, kako se zareče, nije spustila. Otac joj zabrani da u učenosti ide do kraja, bojeći se da ne izazove podozrivost suseda.

Na trgu se svet već okupio. Okuženi domovi donesoše bolesne ukućane i položiše ih uza zid porte, podalje od zdravih. Najnemirai je moradoše uz nosila vezati. Većina je tiho umirala, tek je nekoliko buncalo. Njihovi mučenički vapaji behu jedini ljudski glasovi u pobožnoj tišini u kojoj Braću čekasmo.

Strmom se ulicom, s reke Nar, u kojoj se utopilo srce čarobnice Margaret Read, pojaviše dva iskušenika s purpurnim zastavama, opervaženim zlatnim kićankama. Iza njih stupahu Braća, dvoje po dvoje, ćutke, pogurena tela u surim mantijama od kudelje, oborene glave pod kudeljnim kapuljačama. Na haljama imadahu krečom namalane krstove.

Otac nas opomenu te klekosmo, kao i svi ostali.

Povorka ćutke stiže do nas. Braća se svukoše i mantije baciše u blato na sredini pijace. Behu već toliko prljave da se gore isprljati nisu mogle. Okužene doneše i na tu prostirku položiše. Besomučne, vezane na nosilima ostaviše, a druge, u boljem stanju, na svete man-tije prevališe. Iskušenici su ostali u pocepanim lanenim košuljama. Na njima se još sirila krv prosuta u Gaywoodu. Tek sad videsmo da među njima ima i žena. Svi u ruci držahu štapove s nekoliko kaiša koji su se završavali gvozdenim čavlima veličine palca. U krug se, oko bolnika, postaviše i potrbuške na zemlju baciše, raširivši ruke kao da ih na krst pribijaju. Pa skočiše, zapojaše, i stadoše se bez milosrđa po leđima i grudima bičevati. Krv im iz kože linu. Ali ih ne us-tavi. Kao da ih je razdražila, još ih u veću besomučnost baci.

A pesma što je pojahu, ne umećući u nju ni krik ni vapaj, idaše otprilike ovako:

„ Svako ko hoće dušu svoju spasti,
Platiti mora i bičem se pasti!

Nikome ne smete milosti dati,
Nit ćete, sem bola, išta drugo znati!

Dođite amo kazni i pokori,
Spasimo se pakla što pod nama gori!"

Svega što se tiče pokajanja na trgu i Braće Krsta dobro se sećam. Pamtim i nešto za šta tek sada raspolažem rečima. Nisam delio majčino gađenje. Kao da sam osećao neko postidno zadovoljstvo. No, ono što se posle desilo, slabo pamtim. I kad živu sliku čega prizovem, ne mogu je objasniti, niti o svojim čuvstvima povodom nje mnogo reći.

Preko puta kovačnice stanovala je Goodwife Rebecca Winslow, udova trgovca vunom, s kojom je majka dobro stajala i često se viđala. Starica življaše u kući sama, od skromne rente, ispomažući se predenjem i prisluživanjem majci pri porođajima, jer je i njima vična bila. Prozor na njenoj kući bio je otvoren, i ja sam, kad mi je pokajanje dojadilo, lutajući pogledom unaokolo, video na potprozorniku cmu mačku, a iza nje devojkicu zlatne kose, koja mi se sada čini nadzemaljski lepom, a onda je izgledala vrlo mlada. Ne sećam se šta sam tom prilikom osetio, ali nešto se posebno sa mnom moralo desiti, jer u sedmoj se godini lepe devojkice ne opažaju, samo mačke, i to kamenom da se gađaju, a kad se i opaze, nikakva im se pažnja ne pridaje. Rečeno mi je, jer ni to ne pamtim, da sam kriknuo, rukom pokazujući prema prozoru. Čovek što je kraj mene klečao, ne moj otac, koji je iza nas bio, upita šta mi je. Tvrde da nisam odgovarao, kao da sam namah omutaveo, jedanko pokazujući kuću. A onda ob-javih nekim tuđim, staračkim glasom da sam na prozoru video naj-pre mačku, pa jednu devojkicu. Ljudi pogledaše u prozor, ugledaše samo mačku, i to ih vrlo uznemiri.

Mačke u King's Lynnu, kao i u celom hrišćanskom svetu, ne behu omiljene. Cme su i proganjane. Dotadašnja su iskustva, među njima i moja, već dokazala da su među familijarima, družbenicima veštica, koji im posredovahu magijsku moć, pored gavrana i pacova, žabe, psi i mačke bile najčešće životinje u čijem se telu nastavala zla sila. Još 1566. obešena je u Chelmsfordu šezdesetogodišnja veštica Agnes Waterhouse iz sela Hatfield Peverell, čiji je familijar mačka zvana Satan morila stoku, sušila semenje i davila ljude. (Izgleda da s povratkom Stuarda, Kavaljera i njihove duševne aljkavosti, koju oni prosvetenošću zovu, za mene ima sve manje posla, a uskoro ga, jamačno, više neće biti. Ljudi će opet zaboraviti odakle je zlo došlo. Ne samo kuga, ne jedino suše i poplave, niti što nas ponaosob kao lična nevolja spopada, a nije nam pisano. Nego i sve što se zloći ljudskoj pripisuje, a pripoveda kao povest građan-skog rata. Takvi, ako istinu hoće, neka pročitaju zapisnik pod naslovom: „Jspitivanja i priznanja izvesnih zlih veštica u Chelms-fordu, grofoviji Essex, pred sudijama Njenog veličanstva, XXVI dana jula godine Gospodnje 1566")

Ne znam da li je to meštane uzbudilo ili što je neko rekao kako u kući ne živi devojkica nego starica, Goody Rebecca, tek svet se oko nas, galameći, na noge podiže. Iskušenici se prestaše tući. Pema umuče. Krete se prema domu Rebecce Winslow. Mene i braću otac otera našoj kući, zatvori u podrum i ne dade da izađemo sve dok se na trgu, oko podneva, galama nije utišala, Krstonosci otišli put Peterborougha, a dobri se građani King's Lynna, pevajući Davidove psalme, razišli kućama.

Iz podruma čusmo kako se otac i majka prepiru. Ona je, plačući, preklinjala da je pusti napolje, a ako se za nju boji, da onda sam nešto preduzme - šta se

iskalo, nismo razumeli, sem da neke veze sa staricom Rebeccom ima - ali je otac ostajao uporan da joj ne udovolji, pa mi se čini da ju je povodom toga i nekoliko puta udario, posle čega svađa prestade. Čuo se samo majčin plač i očevo gundanje. A i neko oštro praskanje i pucketanje spolja, kao da gori suvo granje.

Izađoh tek posle podne, pošto jedosmo, u muku, što sam ga ovakvog prvi put za stolom iskusio. Bio sam malko potišten, prepadnut. Dok otac u ophođenju sa mnom posta nekako obazriv, kanda me drukčije gledao nego do sada, majka me ne pogleda nijednom, mada sam - tako mišljah - najbliži bio njenom srcu.

Dom Rebecce Winslow bio je zgarište. Goli, opaljeni zidovi krunili su se kao da su leprozni. Nekoliko užarenih greda još se dimilo. Samo jedan predmet ostao je, izgleda, nedimut vatrom. Bilo je to njeno -vreteno. Ličilo je na veliku stolicu, nagnutu unatrag, s točkom namesto naslona. Nekoliko građana stajaše unaokolo, ali se niko ne usudi

vretenu prići i uzeti ga. Verovalo se, a ja iz zanata potvrđujem, da je vreteno jedno od najgroznijih demonskih alatki. Na njegovom se točku raspleteni božji konci naše sudbine ponovo upliću voljom veštice koja ga okreće. Moć, razume se, nema svako vreteno. Ima ga samo ono u vlasništvu Konventa, i nauka je, kod mene darom olakšana, u tome da se, jer po izgledu blizne, nevino od krivog razluči.

Batine sam dobio tek nekoliko dana kasnije, za koje vreme nije majka sa mnom ni reč progovorila. Upitao sam je da li je srce Goody Winslow na jarčevim kopitima uteklo iz plamena, kao što je iskočilo srce Margaret Read. Ona ćutaše. Zapitah zašto se srce, ako je nečastivo, kad pobeže vrećeći i o zid naše kuće udari, uputilo reci, ne kojoj drugoj strani, kad svi znaju da se veštice groze vode, jer se u njoj krštava. Majka ni tada ništa ne reče, nego uze kuhinjsku metlu i stade me mlatiti gde je stigla. Sačuvao me je otac, čiji su poslovi naglo krenuli. Svi su hteli da vide „malog Johna Blacksmitha, koji je otkrio gadnu vešticu Rebeccu Winslow“, i nisu marili da za izgovor plate nekom narudžbinom.

Nekoliko meseci kasnije dođe učenjak iz Cambridgea i zaiska da sa mnom o čudesnom otkriću razgovara. Ne mogu reći da li je otac za tu priču kakav novac uzeo, jamačno jeste, ali ja sam o svemu tako malo znao, ničeg se jasno nisam sećao, da je Master Johnston - tako se zvao, Samuell Johnston - sav gospodin, sav u cmom, svoju bogougodnu knjižicu slobodno mogao napisati i napamet. Kad je, godinama kasnije, pročitah, uvideo sam da je moj prećutni savet primio, te da je uistini sasvim napamet ispričao „Čudesnu priču o divotnom delu otkrića gadne veštice Rebecce Winslow kojaje u King 's Lynn (grofovija Norfolk) dovela svoju sestru kugu, što gaje u četvtoj godini vlade najhrišćanskijeg kralja Jamesa I izvršio sedmogodišnji John Blacksmith, i kakvaje sve bogougodna dela gorerečeni počinio posle toga, iskazana njegovim ustima, a zapisana perom učenog Samuella Johnstona iz Cambridgea."

A opet, ne smem biti nepravedan. Premda od onog što je Master Johnston zapisao malo u 1607. beše istina, pogotovu ne ono što je mom životu pripisao u kasnijim godinama pripovedajući kao da se već dogodilo, sve se to u 1645. i 1647. nekako obistinilo. Ne uvek kako je on zamislio, nego približno, ali po duhu skoro isto.

U grofovijama Norfolk, Suffolk, Essex, Cambridgeshire prisustvo đavola, veštica i čarobnjaka otkriveno je u King's Lynnu, Tunstallu, Loweatoftu, Bungayju, Haddenhamu, Willinhamu, Long Stantonu, Blythburghu, Wickam Skeithu, Horseheathu, Ipswichu, Manningtreeu, St. Osythu, Tolleshunt Knightsu, Chelmsfordu, Little Baddowu, Danburyju, Canewdonu, Hadleighu i Wallasea Islandu. Nije samo niža demonija iznela East Angliju na rđav glas, donevši joj zlokoban ugled „Veštičije zemlje“. Đavo je, prurušen, pa i kakav jeste, mada kakav stvarno jeste niko opisao nije, češći ovde nego i u jednom drugom kraju Engleske.

Pastva crkve Sv. Trojstva u Blythburghu mišljaše da ih je u nedelju, 4. avgusta 1577, za vreme službe, zateklo nevreme. Oluja, stigla niotkud, iščupa koplje sa zvonika, kroz krov ga u crkvenu lađu hitnu, trojicu ljudi ubi, glave im otpilivši, druge plamenom oprlji. Tek kad na dverima, okrenutim susednom selu Bungayju, otkriše duboke rovaše papaka, shvatiše ko ih je obišao. Prema "Historia Anglicana" Sir Walsinghama, slično se dogodi s hramom Sv. Jovana Krstitelja u Danburyju. Satana se pred užasnutom Kongregacijom ovaploti u sivog kaluđera, pogana jezika. Najčešće se javljao po usamljenim mestima, rečnim obalama, zabitim putevima, drevnim ruinama ili grobljima, u obliku golemog cmog psa, usijanih očiju, s kojim susret niko nije preživljavao. Skoro da naselja ne beše što ga poneki neupokojeni duh kinjio nije. U Chrishallu, žrtve kuge, pokopane u zajedničku raku, izlažahu noću da nad grobom igraju, nikome ne poveravajući čemu se vesele. Svake godine u ponoć, na dan pogubljenja Anne Boleyn, zaustav-ljahu se pred dverima Blickling Halla, njene rodne kuće, sablasne kočije, sa četiri upregnuta hata bez glave, bezglavim kočijašem, u kojima sedi kraljica s lepom, mladolikom glavom u krilu. U Coggeshallu, u Essexu takođe, i ja sam iz šume čuo fijuk bradve pokojnog drvodelje Robina, za koga kažu da je izdeljao divotnog „Anđela božićne tajne“. Delo mu se nekako izgubilo. Otada pravi drugog, probajući veštinu na različitom drvetu, ali bez uspeha, u svakom sluča-ju, uspeha koji bi ga, kao dobrog umetnika, zadovoljio. U međuvre-menu i dalje traži izgubljenog, napadajući namernike da su mu životno delo ukrali. Meštani me usrdno moljahu da ih napasti oslobodim. Ništa, na žalost, nisam za njih mogao učiniti.

Moj dar nije pod zemlju odlazio, nije mrtve doticao. Sa smrću je toliko imao što joj je satanine učenike sa sigurnošću privodio, ali s one strane groba nije delovao.

Jedino sam se zanimao za „Grantchesterskog frulaša“.

Podrum Manor Housea, starog plemićkog dvora u Grantchesteru, bio je od davnina začaran. Prostran, s mnogo zidovima predvojenih ostava, više je nalikovao ulazu u zabranjeni svet nego gospodskom spremištu za vino i ogrev. Jednom je mesni frulaš, mlad čovek, blagosloven znatnim muzičkim darom, pozvan da gospodaru Kuće svira o svadbi ćerke. Pošto je dugo goste pesmom zabavljao, siđe u podrum da se odmori, jer su ga, dok god je pod okom bio, zvanice terale da svira, toliko mu je veština bila čarobna. Dole, slučajno, u sviralu dunu. Odazva mu se iz daljine zvuk druge frule, bajniji i od onih što ih je sam iz instrumenta izvlačio. Mladić se zaprepasti, pa malko

I posrami. Zvuk iz dubine podruma, premda je početnu firazu melodi-je, narodne svadbene pesme starog, jamačno nehrišćanskog porekla ponovio,

neuporedivo beše čistiji, iskreniji, zamamniji od glasa njegove frule. Pođe za zvukom, no ovaj se izgubi. Mladić se rasrdi, opet zasvira, sve istu frazu, iznova je iz daljine ču, još lepše izvajanu no prvi put. Išao je tako neko vreme, ponavljajući melodiju i slušajući uvređeno kako mu se vraća, svaki put sve savršenijim odjekom. Nije hteo da veruje da je nepoznati svirač veštiji umetnik od njega nego da mu je instrument, zbog nečega, bolji. Hteo je da frulu vidi, razgleda, dozna ko je instrument pravio, a po mogućnosti, ako se s vlasnikom nagodi, nekako je i otkupi. Ne zna se dokle bi u pogađanju išao, da li bi se jedino na dogovoru zadržao, jer ga je taština već uveliko uzela, ubeđujući ga da bi na magijskoj fruli - jer šta ova drugo može biti? - bolje svirao i od nevidljivog suparnika. No, prepade se da se u katakombama, koje su se beskonačnim činile - iako je, na povratku, video da nisu, da podrum nije veliki kako izgleda - uplaši se, dakle, da se ne zagubi, te se vrati da koga obavesti gde je i šta ga dole zadržava. Srete majordoma Manor Housea. Od njega doznade da ga zvanice odavno traže, da je gospodar kuće ljut, te da je za njega pametnije ako se mane bazanja među bačvama, i vrati poslu za koji je plaćen. Mladić reče da će se odmah vratiti, da se gosti još malo strpe, pa će čuti muziku kakvu nikad u životu nisu čuli. Potom se, zasviravši svadbenu himnu, izgubi u tmuni podruma, i otada ga više niko ne vide. Priča se da svatovi Manor Housea još čekaju, ali ih nije moguće ni noću čuti, jer su vrlo tihi, osluškujući da iz podruma čuju pesmu izgubljenog svirača s kojom bi nastavili prekinuto veselje.

Moj je interes za „Grantchesterskog frulaša" bio u neku ruku profesionalne prirode, pa da ga objasnim moram zakoračiti u budućnost, prateći, usput, i drugo, sporedno zanimanje, kome je posvećena ova ispovest.

Već od detinjstva odlikovao sam se izvanrednim sluhom, koji nije nagoveštavao moju buduću gluvoću. Svirao sam sviralu - sam je od barske trske izrezao i udesio - iako me tome niko nije učio. Pevao sam u dečjem crkvenom horu ženske glasove. Tamo me je čuo Sir Thomas Howard, grof od Arundela, naslednik titule vojvode od Nor-folka, koji je, kad četrnaestu uzeh, imenovan za Lorda Lieutenanta pokrajine. On me je uzeo za ličnu kapelu, jer običaj je takav bio da se velikim gospodinom niko nije slovio ako sopstveni orkestar nije imao, a i sam u dostatnoj meri muzički bio naobražen. U kapeli Njegovog lordstva naučio sam svirati flautu, koja se zvala recorder, Fipple flute takođe, jer imađase osam rupa za prste, a duvala se s vrha, ne kao Flute d'Amour, sa strane. Tako sam ušao u službu moćne porodice Howarda, vojvoda od Norfolka, i u toj službi ostao do njihovog pristajanja uz kralja i propasti s njim. (Tutor mi je 1648. umro u izgnanstvu, u talijanskom gradu Padovi.)

Ali, ta moja muzika, premda sam je voleo, i njome se zabavljao kad god sam stizao, beše služba za oko. Po odobrenju Sir Thomasa, vreme sam provodio, ne s flautom, kako sam obavezan bio, nego na putovanjima, u potrazi za silama Tmine koje su u legijama mučile zemlju.

Tako sam, jednom prilikom, zamoljen od Starosta grada Leices-tera da prepoznam naslednice mračnih umeća Anne Baker, Joane Willimot i Ellene Green - o kojima čitalac može saznati iz učene knjige „Divotno otkriće veštica" od Margarete i Phillipa Flowera - prošao i kroz Grantchester u Cambridgeshireu. Setih se priče o Podrumu Bez Povratka i izgubljenom sviraču i odlučih, uzdajući se u dar, premda ga na avetima nikad isprobao nisam, da okušam sreću gde

je drugi nisu imali, i egzorciram sablasne svatove iz tamošnjeg Manor Housea. Domaćin kuće nije bio ponesen. Duhovi mu nisu smetali. Bili su vrlo pristojni, nevidljivi, nečujni, sasvim, izgleda, zaokupljeni čekanjem nestalog umetnika. Bojao se da im neizazvana intervencija ćud ne pokvari, pa i gore da bude. Ali, odbiti me nije smeo. Već sam bio čuven. Mogao sam - ne bih, razume se, no on to nije znao - i na njega prstom pokazati, kriveći ga da je s avetima u dosluhu, da ih štiti. (Takvo je vreme bilo.) Pre nego što sam se strpljivim svatovima pozabavio, htediti se uveriti postoji li uopšte taj flautista kojeg čekaju, jer ako njega nema, ako je on samo priča iz starina, ni njih nije moglo biti, i nečujni su zato što ih nema, ne što su nesrećni ili dobro odgojeni. Siđoh u podrum s flautom. Na sve sam načine pokušavao da od izgubljenog mladića izmamim bilo kakav zvuk, kao što je, po pričanju, njemu uspelo od nekog još nevidljivijeg umetnika. Znao sam da s crkvenim koralima i psalmima nemam, pod zemljom, velikih izgleda, pa sam, iz-molivši od boga izvinjenje, svirao melodije koje javno ne bih smeo, drevne balade, narodne tužbalice, svadbene pesme, pa i paganske, nadajući se da je među njima i ona na koju se ovde čeka. Ništa mi se iz tmine podruma ne vrati, ništa čuo nisam ni video što bi potvrdilo začaranost Manor Housea. (Velikoj sam se opasnosti lakomis-leno izložio. Svatovi su mogli pomisliti da sam ja taj koji se čeka, tako sam lepo svirao, i zadržati me da im zauvek veselje pratim.)

Nisam, dakle, uspeo i napustih Grantchester u uverenju da je žalos-na sudbina izgubljenog svirača iz Zlatnih vremena izmišljena.

Međutim, kad siđem u svoju dušu i pošteno ispitam razloge zbog kojih sam u Grantchester otišao, jasno je zašto nisam uspeo. Oni, naime, ne behu u želji da Manor House oslobodim nečastivih svatova, nego sebe nekih ponižavajućih slabosti u sviranju. Hteo sam od sablasti nešto da naučim, pa, možda, da se i čudotvorne svirale domognem. Zaboravio sam, kao da me iskustva s vešticama ničemu naučila nisu, da su od đavola poklonjena dobra, prividi i opsene. Da od njih ostaje samo zlo.

Dobro sam prošao.

Otkako od kuće otidoh, nisam se, sem jedan jedini put, s roditeljima, a ni braćom i sestrama video, čak i kad bih, božjim poslom, u King's Lynn svraćao. Kanda je smrt Rebecce Winslow u majčinom srcu smanjila moje mesto, nije ga za mene baš zabravila, ali ga je izjednačila s mestom za ostalu decu. Metlu na mene više nije dizala. Ustezala se, pa i izbegavala, kad god je mogla, da me kažnjava i kad sam zasluživao. Braća i sestre tumačili su ovu oprostivost naklonošću prema meni, i kriomice mi se opako svetili. Samo smo ja i otac znali za razloge koji su rastanak od rodne kuće učinili lakšim.

O događajima na trgu nismo govorili, niti je ime Winslow ikad preda mnom pomenuto, a ubrzo, posle posete učenjaka iz Cambridgea, i građani King's Lynna prestaše da mi dojađuju, da me propituju o stvarima o kojima sam i sam onda malo znao. Svi behu okupljeni ozbiljnijim brigama. Pronosili su se glasovi o novom ratu sa papističkom Španijom. Parlament je opet bio u svađi s kraljem, ne mogavši Jamesu oprostiti nečuvaraost, što je ratne dugove pokojne Elizabete za pet godina udvostručio, a u pogledu strogosti vere, bez koje nema uspešnog ljudskog poduhvata, više kitnjasto besedio i pisao nego nešto opipljivo činio, pa je već tada počelo množenje sila s kojima ću kasnije imati da se nosim.

Prvi put se ime veštice Winslow pomenu kad već davno van King's Lynna bejah, u muzičkoj službi Howarda, grofa od Arundela.

Rekoše mi da me traži jedan gospodin, neće da kaže ko je, ni zaštc sam mu potreban, ali da je za poverljiv razgovor sa mnom dopuštenjr dobio od Sir 'Thomasa. Posetilac je bio u cmoj odeći ovdašnjih Puritanaca, blatnjavoj od duga jahanja, u godinama, sumomog držanja Svi Čistunci takvi behu, jer su druženje s bogom shvatali vrlo ozbiljno i tužno. U svemu je delovao časno i obično, sem što mi se čini lo da je iskaljan više nego što je jahanje i po najgorim jesenjim putevima iziskivalo. Reče da se zove Master Henry Walker, da je trgovac iz Canewdona u Essexu i da je ovde po vrlo važnom, božjem poslu. Rekoh da sam flautista u kapeli Sir Thomasa Howarda, i ukoliko mu, uz odobrenje Njegovog lordstva, razume se, mojom svirkom mogu pomoći, spreman sam, jer verujem u boga u koga i on, pri čemu sam mislio da ga shvatam ozbiljno kao njegova Crkva, nipošto olako kao Dvor ili većina razuzdanog plemstva.

- Jesi li ti John Blacksmith, sin kovača Johna Blacksmitha iz King' Lynna? - upita me.

Odgovorih da jesam, da sam ja taj, uplašen da se s roditeljim; što neprijatno nije slučilo, s majkom najpre, čije mi ponašanje, nezavisno od hlađenja prema meni, nije po volji bilo sve otkako je u njenoj prijateljici Goody Winslow otkrivena veštica koja nam je donela kugi

- Onda nam pomoći možeš i bolje nego svirkom. Jer sveta muzika, koju smo takođe probali, nije pomogla.

- Ne vidim kako, gospodine, mada volje imam.

- Ako si John Blacksmith, kao što veliš, a razloga da ti ne verujem nemam, pored pohvalne volje, imaš još nešto što nam je potrebno, što je u ovom slučaju i od volje pretežnije.

- Šta bi to bilo? - u čudu upitah.

- Oko za veštice, mladiću - reče čovek, pa ispod crnog ogrtača izvuče „Čudesnu pripovest o divotnom otkriću gadne veštice Rebecce Winslow koja je u King 's Lynn (grofovija Norfolk) dovela svoju ses-tru kugu...", Master Samuella Johnstona, učenjaka iz Cambridgea.

Tek tada sam saznao kuda je mašta učenjaka odvela, a i mene s njim, jer je većina opisanih „divotnih" podviga Johna Blacksmitha bila izmišljena, pa ni onaj na trgu King's Lynna nije sasvim kako valja opisan. Ali se taj u King's Lynnu zbio, poreći nisam mogao, prem-da ni objasniti ga, a to beše sve što je gospodina iz Canewdona brinulo. Jesam li ili nisam prstom pokazao na kuću u kojoj se veštica Winslow preobrazila u lepu devojkku, pa u crnu mačku, i, tek pošto je izgorela, vratila u pravo obličje gadne babaroge?

Rekoh da jesam, ali da preobražaj nisam video.

- Nisi ni mogao - rekao je Master Walker sumomo. - Niko ga nikad nije video. To i jeste jedan od najubedljivijih dokaza njenog saveza sa đavolom.

Rekoh, takođe, da ne znam zašto sam to učinio, zašto sam kriknuo i na staričinu kuću prst uperio, kad ništa od svega o čemu govori nisam video.

- To je, opet, dokaz tvog saveza s bogom - reče čovek, krsteći se. Prekrstih se i ja. A odmah potom, čim se posetilac od blata opra,

nađoh se na konju i putu za Essex. Master Walker je unapred osigurao milostivo odobrenje Sir Thomasa da duvanje u flautu zameniku prepustim, a

usluge mog drugog dara, u koji su svi do mene nekako ubedeći bili, posvetim Canewdonu i njegovim nevoljama.

Windsor je imao svoje „vesele žene windsorske“, što ih je Shakespeare učinio slavnim; Canewdone, moglo bi se reći, svoje „vesele veštice“, za koje se očekivalo da ih slavnim učinim ja. Bilo ih je sedam na broju. U svojim spectrima, kako im se fantomska prikazivanja zvala - žene su ostajale za bezazlenim kućnim poslovima - pojavljivale su se bez glave na raznim mestima u selu, u razno vreme i meštanima činile pizme. Premda njihove nepodopštine nikad nisu bile od najgore vrste, niko nije umoren, niti mu se što nepopravljivo desilo, nego su više bile obesne pakosti, budući da ih je bilo puno, da su se događale svakoga dana, osim za velikih Sabata, kad su veštice bile odsutne, i da im umaći niko nije mogao, život u selu postade nesnosan, te mnogi iz njega izbeguše a Canewdone zapade u čamotinju i bedu. Znalo se da će tako biti sve dok stoji toranj na crkvi Sv. Nikole - zašto, nije se znalo, ni u kakvoj je on vezi s prokletstvom - i da će sve dotle Canewdon imati sedam veštica. Ni jednu više, ni jednu manje. Građanima je bilo žao zbog skupe crkve, jer znađahu, ako je sruše da se kastiga oslobode, drugu svojim novcema sagraditi moraju, te su tragali za jeftinijim načinom.

Blagodareći knjizi učenjaka iz Cambridgea, u meni, flautisti Johnu Blacksmithu, taj spasonosni način nađoše. U iskušenju sam bio da gospodinu iz Canewdona kažem kako se, po svoj prilici - šta pričam, sasvim pouzdano! - prevario, da je divotno otkriće iz King's Lynna slučajno, nipošto posledica dara, naročito trajne sposobnosti - jer da je tako, otada bi nadahnuće još koji put osetio - ali je on bio, iz očaja valjda, u moju moć već toliko sebe ubedio, da ga razuverilo ne bi ni da sam se pred njim, tu na drumu u sedlu, sam u gnusnog jarca preobratio i dokaze bespomoćnosti pred demonijom zavrećao a ne izgovorio.

Iskušenje zameniše brige. Jedno je, iz saučešća i blagooprostivosti srca, koga u zabludi ostavljati; drugo, kad do probe dođe, vešticu prepoznati. Znao sam, doduše, ono nekoliko nesumnjivih znakova po kojima se - mimo priznanja - otkrivaju đavolovi saveznici, znao za cme Satanine belege, neosetljive mladeže na telu, da veštica, kad je vezanu u reku potope, ne tone, da nikad jasno, bez pogreške i spletenosti jezika, nijedan sveti tekst ne može pročitati, ali to i drugi znađahu, a povrh svega, što sam kasnije uveliko iskusio, većina najopasnijih nisu imale nikakve belege, u vodi su se davile, a Bibliju su čitale tečnije od svakog pastora. Pa i kad bi drukčije bilo, da su satanski žigovi obavezni, malo bi mi pomogli. Od mene se nije očekivalo da poznatim putevima do istine dođem - za to su postojali zvanični istražitelji kao što će biti Matthew Hopkins ili John Steme - nego da je pomoću božjeg dara prepoznam. Da ruku dignem i u vešticu je uperim.

Priznajem da sam, u očajanju, pomislio kako to „prepoznavanje“ i ne mora biti teško. Dovoljno je ruku na nekog podići. Svejedno na koga. Dobri građani Canewdona obaviće ostatak posla. Ali, nevinog okriviti, greh je na koji po cenu sopstvenog života nisam pristajao. A ni od stvarne pomoći ne bi bio. Ako se posle pogubljenja opet pojavi sedam, a ne samo šest veštica - a bi - obmana će se otkriti i obesiće mene. Sir Thomas me, jamačno, neće u zaštitu uzeti. U takve stvari ni najmoćnijoj se gospodi nije mešalo.

Iako znađah da me ni veća upućenost u divotna zbivanja u Canewdonu neće učiniti vidovitijim - ukoliko se predviđanje o osiguranom kraju na vešalima

zanemari - ipak se odvažih da se kod Master Walkera raspitam o vrsti maleficija kojima su mu sugrađani izloženi.

- Zašta će ti to? - upita pomalo osomo. - One ih ionako neće pred tobom činiti.

- Zacelo neće - rekoh - ali je uvek dobro znati kakvoj demonskoj sorti pripadaju. Čud se pokaže na licu i držanju. Ne velim da je neophodno, ali bi posao ubrzalo. A vama se, vidim, žuri.

Ispriča mi mrzovoljno nekoliko nepočinstava za koja reče da su od manjih, no redovna. Zbog jednog od žešćih, međutim, u Canewdonu se ne jedu posoljena jela. Ko god hoće čestito da se najede, a svi su toga željni, mora ići rođacima u okolinu. Jer, kad god se so u jelo sipa, veštice je u biber pretvore.

Ja se nehотиčno nasmejah.

- Ne bi se smejaо - reče Master Walker - kad bi jeo splaćinu koju meni moja žena za ručak sprema.

Zamolih ga za oprostaj i još neki primer. Ispriča mi da su se veštice okomile na mesnog pastora, da ga muče biranim poniženjima, sve u vezi s njegovom časnom službom. U poslednje vreme i ne održava nedeljne besede, jer mu, nekad već na početku, drugi put sredinom, ponekad tek na kraju oracije, kad jadan misli da se izvukao, ove jezik zapletu, te, umesto mudrih saveta, izgovori čudo gadosti i bedastoća.

- I to je sve? On me pogleda.

- Nije - reče pakosno - ali ćeš ostalo sam videti - ako nas tvoja jahačka veština primora da u selo po mraku uđemo.

- Ja sam muzičar - rekoh uvređeno - nisam konjanik.

- Važno je da si ono treće - odgovori Master Walker suvo.

Na šta je mislio kad mi je savetovao strpljenje doznadoh na samom ulazu u Canewdone. U mraku stajaše stari, oronuli mlin. Master Walker ustavi konja i oslušnu. Čula se škripa zardalog vodeničnog kamena.

Htedoh da popravim rđav utisak ako sam ga nesmotreno pitanjima stvorio, te rekoh da je šteta što ovako vredan narod, koji i noću radi, od nezaslužene nevolje trpi.

- Kakav vlaški narod! Mlinar je još prošle godine pobegao u Kent. To veštice melju proketo seraenje od kojeg svi imamo sračke. Ali se njihova zauzetost sutrašnjim zlom, danas, bar za tebe i mene, može pokazati dobrom.

Skrenu s puta da mlin zaobiđe a u selo ujaše u luku, preko utrina, gazeći potok koji ga je s jugoistoka opkoljavaо. Tek što ga pregazismo, i on zausti nekoliko hvala Gospodu, diže se oko nas, na izgled niotkud, silan vetar, očas se kovitlac napravi, u nevidljiv me naručaj steže i obevuti.

Osvestih se, nedaleko od potoka, u jarku punom blata. Prljavština mi je prodrila u usta i, pošto je izbacih, dođoh do glasa kojim pozvah mog saputnika.

Odgovori mi grotanje i gušenje, a onda provala psovki, kakve iz usta jednog Čistunca nikad čuo nisam. Nedaleko od mesta na kome ležah podiže se mršava prilika Master Walkera, na mesečini, crna kao da je iz katrana ustala.

- Sad si video, Johne Blacksmithe - reče. - Imaš li još nešto da me pitaš?

Nisam imao.

Sutradan sam se uverio da je valjanje po blatu glavna nevolja Canewdonea.

Vrlo brzo pošto se iz kuće izađe, pogotovu ako se ko za praznik ili svečanost obukao, danju kao god i noću, na mestu koje se nije dalo predvideti, pa ni zaobići, čoveka su veštice sačekale, oko njega kolo zaigrale i zakovitlale olujni

vir koji bi ga bacao u najbližu kaljugu. Većina meštana je bila poprskana skorelim blatom, jer se prati, pod ovim prilikama, nije isplaćivalo.

Bila je nedelja. S Master Walkerom i Odborom Starosta dogovoreno je da se divotno otkriće veštica - u koje oni behu sigurniji od mene - obavi u crkvi Sv. Nikole, onoj čiji će toranj pasti kad selo od njih bude očišćeno. Crkva je jedino mesto gde se svi meštani skupljahu, pa i veštice, iako ih tamo neupućeni čovek ne očekuje, što dokazuje da je nerazlikovanje od drugih, pa i najboljih ljudi, jedna od njihovih najzločestijih osobina. Sabrati pod kakvim god izgovorom žene Canewdonea na drugo mesto moglo bi vešticama među njima postati sumnjivo, mogle bi zamku naslutiti i maleficije, gore od činjenih, preduzeti. Zato o meni i mojoj misiji niko ništa ne reče, nego da sam flautista koga je Odbor najmio da očišćavajuće dejstvo Davidovih psalama prigodnom muzikom ojača. Za vreme bogoslužjenja, duvajući u frulu, trebalo je pastvu da motrim, a potom ništa drugo nego da na veštice prstom pokažem, kako sam u King's Lynnu već učinio.

Nevolja je bila u tome što nisam znao kako sam to u King's Lynnu učinio, i da li sam, ruku na srce, išta uopšte učinio, nego sam, kao i svako dete, nesvesno ozbiljnosti onog što se oko njega dešava, uskliknuo kad sam mačku ugledao, a ostalo je obavio strah odraslih. Zato sam u crkvu ušao s većim užasom nego što bi u nju stupile veštice da su znale šta ih čeka.

Beh s flautom u ruci posađen na stolicu ispod pevnice tako da sam građane gledao u lice. S moje leve strane behu žene, s desne muškarci. Kako mi je izričito rečeno da su u pitanju veštice a ne vešci, polovinu vernika mogao sam odmah zanemariti, ali moj strah time nije napola spao. Sve su mi žene i devojke jednako izgledale. Ni odećom se nisu razlikovale. Samo što su neke bile više, druge manje ublaćene, zavisno kojim su putem do crkve došle, u kakvu su kaljugu umoćene.

Tokom službe, dok je moje oćajanje raslo, setih se da bi mi baš to blato moglo pomoći. Veštice svakako nisu same sebe u blato valjale. U prirodi maleficije je da se priređuje drugome, ne sebi. Sebi se maleficijom priređuje zadovoljstvo. Veštice, dakle, moraju biti jedine čiste žene u crkvi.

No takvih nije bilo. Sve su bile iskaljane. Ni ružnoća nije od pomoći bila. Veštice su, vele, mahom ružne, premda to nije istina. Meni su, međutim, sve te devojke i žene, nešto zbog kaljavosti, što zbog njihovog, što zbog mog straha, podjednako ružno izgledale.

Veštice su, takođe, mahom stare mada ni to nije istina. Nije istina, ali poraoći može, mislio sam, jednako u frulu duvajući, postićen što iz nje izlazi tako malo od zvukova koji su oduševljavali mog poslodavca, Sir Thomasa. One na koje prstom pokažem, obesiće. Od vremena Henryja, Elizabethe i Krvave Mary, ljudi su se prosvetili. Retko se spaljivalo. Margaret Read, čije je jareće srce ostavilo trag na našoj kući, bila je jedna od poslednjih spaljenih demonki. Samo će ih obesiti. Možda pre toga dugim iglama isprobadati da nađu hladne Satanine rovaše ili vezati i u vodu potopiti da vide plivaju li ili tonu. Ali, biće da ni to neće učiniti, toliko imaćahu u mene poverenje. A i žurilo im se. Samo će ih obesiti. A tada je bolje da obese nekoga ko je dosta živio, ko je možda već toliko zanemoćao da smrt priželjkuje, nego nekoga ko za životom, ne iskusivši njegove nesreće, još žudi.

Od greha, jer i to bi greh bio, spasao me je Bog. Dok sam očima tražio pogodnu staricu, znajući da će me i tu čekati izbor, kome neka merila moram

naći, jer bih inače opet mogao pogrešiti, pa izabrati zdravu mesto žene bolesne, ženu koja je, uprkos godinama, srećna, namesto nesrećne, dok sam pogledom prelazio preko smežuranih lica, pod belim kapticama, poprskanim blatora, ne prestajući u međuvremenu da sviram, naiđoh iznenada na lepojku u prvom redu klupa, tamnoputu, mršavu i sasvim голу, koja je u ruci, mesto Sv. pisma, stezala držalju raetle, uglavljene između butina. Oćuteh naglu ukočenost i hladnoću, istu jezu koju sam - sad se svega setih - osetio na trgu u King's Lynnu kad sam prokazao vešticu Rebeccu Winslow, i uprkos dogovoru sa Starostama da im veštice otkrijem tek posle službe, omutaveo, kao i pri prvom ispoljavanju dara, drhtavu ruku uperih u prikazu, baš u času kad nestade, kad je moj prst pokazivao pitomu staramajku, s belom kapticom i Biblijom u rukama.

Moji se sugrađani iz King's Lynna nisu prevarili u meni, nije lagao ni učenjak iz Cambridgea, premda je u pojedinostima preterao. Ja, John Blacksmith, imao sam dar, kojeg sam se do sada, u grešnom neznanju, odricao.

Prepoznavao sam zlo.

Služba se u metežu prekide, staricu odvukoše, a ja se, iscrpen, kao da sam pola života u crkvi ostavio, povukoh u parohijski dom da se povratim, okrepim i, u osami gostinske sobe, izađem na kraj s dva oprečna osećanja: zahvalnosti Bogu što me je ovako retkom i korisnom sposobnošću obdario, zadovoljstvom u uspehu, ali i neugodnom izvesnošću da će se proba ponoviti, da će se ponavljati sve dok ne otkrijem svih sedam veselih veštica Canewdoneških.

I tu se prevarih. Sutradan me posetiše Staroste sela na čelu s Master Walkerom, svi u čistoj odeći, bez ijedne mrlje od blata na sebi. Pitao sam se šta, do vraga, rade onih šest još slobodnih veštica. Držanje građana me zbuni. Nosili su darove, koje sve odbih, jer što sam učinio nisam svojom zaslugom držao, nego sam u sebi video pokomog božjeg egzekutora. Rekoše da je moj bogougodni rad u Canewdoneu završen, da sam slobodan vratiti se Ser Thomasu i svojoj umetnosti.

- A šta je s ostalih šest veštica? - upitah oprezno.

- Mary Puthman ih je prokazala - reče Master Walker. - Sad ih sve poznajemo. Nema smisla tvoj časni dar uzaman trošiti.

- Beste li udivljeni kad videste ko je sve duše đavolu prodao?

- Pa i nisam.

- Kako to? - začudih se. Obično su ljudi tvrdili da nikad za nekog ne bi rekli da je veštica pre nego što se to pomoću šila i vode dokazalo.

- Među njima je i moja žena.

- Žao mi je, gospodine.

- Ne treba da žališ - reče, odlazeći da nadgleda podizanje gubilišta ispred crkve. - Moja je supa uvek bila najpaprenija u selu.

Istog dana odjahah iz Canewdonea. Kad sam pored mlina prošao, vodenički je kamen mirovao, ni vetrića nije bilo, nekmoli olujnog kovitlaja, pa se, kad u zamak Sir Thomasa Howarda stigoh, sjahah i u odaju svoju otidoh, začudih mrlji od blata na licu.

Dugo mi trebaše da je skinem.

Divotno otkriće „veselih veštica iz Canewdonea" izmenilo je, kao što se predvideti može, moj život. Ono me je iznelo na glas, kojeg se osloboditi nisam mogao, sve da sam hteo. A nisam. Ko se trsi o božji dar oglušiti? To je kao da čovek ne koristi život od Gospoda primljen, kao umetnik koji se odriče dara što

ga ničim, očividno, nije zaslužio, a ipak ga, iz nekih razloga, uživa. Ko sam, dakle, ja, John Blacksmith, da Najvišu volju osporavam?

Pa ipak, s početka, žao mi beše tih nevoljnica. Verovao sam da sve i nisu od prirode zle. Slabe su, nemoćne da se odupru iskušenju. Kad im je nečastiva moć ponuđena, ne pitahu se za njeno poreklo. Zadivljavahu ih posledice. One su zadovoljavale njihove potajne želje, bilo da se ticahu kakve odmazde, bilo da se sastojahu u pribavljanju zemnih užitaka.

Onda, u Canewdoneu, mlad, neiskusni bejah, te mi se naivnost mogla oprostiti. Sad bi bila grešna, sad bi svaka milost, makar i u srcu, ma se ničim drugim do sažaljenjem ne ispoljila, grehu služila, saučesnik zločinu bila.

Jer, 1645. godina je ona o kojoj pišem, ja četrdeset pet imam, zovu me već Master Blacksmith, svuda unaokolo besni Građanski rat, mirovni pregovori u Uxbridgeu su s rđavim ishodom prekinuti, čuje se da je Cromwell ametice potukao kralja kod Nasebyja, a ni naj-vremešniji starci ne pamte ovako nesigurno i smutno vreme. Vlast, ukoliko se uopšte vršila, podeljena beše između Charlesa I Stuarta, po volji božjoj suverena, i Dugog parlamenta, suverena po volji narodnoj, a svaka se od njih više za onu drugu brinula nego što se za nas starala. Otkako, 1642, bratoubilački rat otpoče, građani su, nemajući potporu niotkuda, izloženi prohtevima obe stranke, između nakovnja kraljevih Kavaljera i čekića Generalovih Okrugloglavaca, svu pažnju telu posvećivali, za dušu odvajajući malo ili nimalo vremena.

Nije onda čudo što je pakao pometnju iskoristio da zaludene, napuštene, obeshrabrene ljude za sebe priveže. Otvorio se širom - a daleko, ni duboko ne beše, nego odmah ispod peta - i iz sebe, kao iz kužne jame, izbljuvao vojsku demona da po svetu pristaše vrbuju. Ni u jedno doba, pre ni posle, ne haraše zemljom toliko veštica koliko od te, 1645, do godine 1647. Nikad ih više ne bi pohvatano i omči privedeno.

Podosta njih i mome daru blagodareći.

Oslobođenje Canewdonea, kako rekoh, iznese me na glas. Sir Thomasu, najpre iz Norfolk, East Anglije, a onda drugih krajeva Engleske, pa čak i sa severa, iz daleke Skotske, počеше stizati molbe da me ustupi. (Kad Howardi, pristavši uz kralja, odoše u smrt ili izgnanstvo, odobrenje mi nije trebalo.) Vavek na nekom putu bejah. Flauta od zanimanja postade uživanje. Više je nisam svirao da bi za život zaradio, nego uveče, posle teške, iscrpljujuće borbe s demonima, za odmor i rasonodu, svejednako, moram priznati, žaleći što u Grantchesteru nisam o instrumentu došao do nekih većih znanja.

Ovim ne velim da sam za pobedu u ovom drugom građanskom ratu, koji se vodio mimo Cromwellovog, u podzemlju njegovog, samo ja zaslužan, kao što ni on sam nije za pobedu u svome. Uvek su takvi trijumfi zajedničko delo izvesnog broja ljudi posvećenih cilju. Bez Sir Percivala ne bi se ni Sir Galahad Hristove kupe domogao.

Matthew Hopkins je slovio kao najslavniji među nama, i ovi redovi nemaju za svrhu da umanje njegovo učešće u uništenju vešticijskih legala u Istočnoj Engleskoj, kao što će nekome po sadržaju izgledati - jer on je, broja što se tiče, umorivši ih oko četiri stotine, nadmašio sve, čak i mene - nego da izvedu suštastvenu razliku među nama, poslenicima istog zanata, iste vere ali različitog shvatanja svoje zadaće.

Matthew Hopkins je bio sin sveštenika iz Wenhamsa u Suffolku. Praktikovao je prava u Manningtreeju, Essex, i njegov je prvi krupniji podvig bio vešanje

dvadesetak veštica u tom mestu i Chelmsfordu, optuženim za maleficije jula 1645, pred sudom kome je predsedavao Sir Robert Rich, grof od Warwicka. U avgustu, s još većim uspehom, jer tamo svrši s njih šezdesetak, ponovi delo u Bury St. Edmundsu. Proces pamtim jer je u njemu stradao čovek kojeg sam poznao, a kao vešca nikad prepoznao, mada sam svojim darom na to obavezan bio, pa neka ova sećanja na žalosnu sudsku nepravdu, u potpunosti posledicu Hopkinsovih metoda istraživanja, vrata čast nevinom hrišćaninu, i pokažu u čemu su, kako i zašto moje metode bile neuporedivo pouzdanije. Reč je o časnom Johnu Lowesu, vikaru iz Brandestona. U našoj zemlji, budući da ne dopušta torturu kojom papistička Inkvizicija iznuđuje priznanja, veštici ili vešcu nisu se smeli nanositi telesni bolovi da bi nedelo ispovedili, nego to prirodno, od svoje volje morahu činiti. Volja se, kao što je za očekivanje, demonski jaka kod krivih, vrlinom ojačana u nedužnih, nije odmah davala, te isleđenja trajahu danima i noćima, bez sna, zastanka i odmora. Morali su se, takođe, naći Satanini znaci, belege podložnosti đavolu, pečati ugovora s njim. Oni su traženi pomoću tri palca dugog šila, pa kad bi se našli i proboli, niti su krv ispuštali, niti je bodeni ikakvu nelagodu osećao. Nevolja je što je sve što se demonskog tiče tajno, pa su i belezi tajni, skriveni, i, nalazeći se pod mošnjama, očnim kapcima, međ prstima, vrlo teški za otkrivanje. Mahom se nisu razlikovali od mladeža, pa i uboda kakve bube. A njih đavo nije štitio. Njihovo je probadanje i te kako bolelo. Na telu ih beše sijaset. Kod starih ljudi naročito. Master Hopkins je, pozivajući se na nepristrasnost, ovu pogodnost obilno koristio, pa ima okrivljenih koji su, oslobođeni, jer ih je svaka igla bolela, umrli od uboda. I vikar iz Brandestona je, pred Hopkinsom, priznao najposle da je čarobnjak, odgovoran „sa svojim žutim familijarom za sva zla počinjena između Yarmoutha i Wintertona, te da je potopio i jednu lađu kod Landguard Forta blizu Harwicha". Što u označeno doba nije bilo potopljenih lađa, ni blizu, ni daleko od grada Hanvicha, nije pomoglo. Obešen je sa šesnaest pravih veštica - ako je Master Hopkinsu verovati - i kako ga na gubilištu nijedan od svešteničke sabraće nije s bogom hteo izmiriti, sam je sebi zaupokojenu molitvu očitao.

Ja za takvim strahotnim sredstvima nikad posezao nisam. („Malleus Maleficarum" baš zbog opisa torture dočitati nisam mogao.) Nikad nijednu vešticu, ma kakva zla počinila, rukom nisam takao. Samo sam vidovitim pogledom, samo na nju prstom pokazao. To je bilo dovoljno. Meni se nije moglo desiti, kao rečenom Hopkinsu u Haddenhamu, da osudim sedam žena, koje su, vezane, po vodi plivale i tako dokazale da su krive, a oslobodim jedinu koja se udavila, dokazavši time da je nedužna. Nikome bol nisam naneo. Nikome priznanje iznudio.

A ipak nikad pogrešio nisam.

Što me od drugih lovaca na veštice luči jeste to što se tim lovom nisam po službenoj dužnosti već dobrovoljno bavio. Dužnost, ako je postojala, beše, prema mom daru, božja, dakle, ne moja, ljudska. Što, dakle, baš zarad toga, nikad grešio nisam, niti nevinog na vešala poslao.

Neka me razum sačuva oholosti, na koju, ako ćemo po uspehu, možda i prava imam! Ja ne tvrdim da je moja bezgrešnost poticala od mene, nekih osobitih sposobnosti, uvežbanog oka, znanja iz demonologije. Trudio sam se, naprotiv, što manje o vešticama da znam, da božji dar u slobodnom dejstvu zabludnom ljudskom logikom ne ometam. Moja moć je od Boga proizlazila. Da Njega nije u

tom daru bilo, da Ga ja nisam samo zastupao, On izbor pravio, a ja prst upirao gde me Njegova volja vodila, grešio bih i ja, kao Master Hopkins, Sterne ili bilo koji službeni istražnik; oslonjen jedino na iskustvo i nauku. Oni se moradoše pouzdati u spoljne i varljive tragove demonskog, mladeže, zverkefamilijare, pa i na dokazana zlodela, meni sasvim nepotrebna, jer demonsko nije demonsko zbog demonskog čina, već zbog demonske prirode. Ili su pitati morali nesiguran ljudski razum, po kome je za utvrđivanje krivice neophodno priznanje optuženih, meni takođe izlišno. Jer što se zna, ničim se dokazivati ne mora, niti sme, budući da je samo dokazivanje dokaz da se to, u stvari, još ne zna.

Zbog mog delikatnog načina, koji je uz to bio i brži, uzimao je vremena koliko da se demon oseti i prstom na njegovu humanu ljusku ukaže, pa i jeftiniji - oskudno doba zahtevalo je štednju - jer osumnjičeni nije morao da se hrani dok se muči, da se hrani krvnik koji ga muči, pomoćnik mu, zapisničar i sam istražitelj, niti da se plaćaju troškovi boravka, ako su ovi, kao što često behu, iz drugog mesta, što se ceo trošak procedure svodio na podizanje vešala, ako već postavljena nisu, što je takođe bio najčešći slučaj - zahtevi za mnom toliko se umnožiše da sam im jedva udovoljavao.

Preteran rad ne mogade ostati bez posledica po moje, i inače krhko, putovanjima iscrpeno, prinudnom družbom sa zlom opterećeno telo. Niti demoniji stalno izloženi um ostati sasvim neoštećen. Ma koliko se, prilikom veštačenja, pouzdao u božja uputstva, data, na žalost, najčešće naprasno, u kakvoj mutnoj slici, neodređenom osećaju, ponekad sasvim ovlašno, da ne kažem baš aljkavo, uvek sam se plašio da ih pogrešno ne rastumačim i uperim ruku na nedužnog.

Mora biti da je taj strah razlog snovima koji me počеше mučiti.

Svi oni neku vezu s metlom imađahu. Ako se moj posao u vidu ima, jednolikost je snova razumljiva. Jedino što su tokom godina postajali življi, da ne kažem - životniji. Gubili su pojedinosti, koje kao da im nisu pripadale, a dobijale nove, više u skladu s opštom sadržinom more.

Za metlu nisam mario i pre nego što sam saznao za njenu nečastivu upotrebu. Još dok je, u ranom detinjstvu, služila časnoj svrsi da od mene napravi čoveka. I sad pamtim metlu kojom je majka pozdravila moje divotno otkriće veštice Rebecce Winslow. Od svih oruđa čarobnjačkog zanata, s kojima sam se, silom službe, susretao, ona me je jedina plašila, a opet, kao da me je, upravo tom grožnjom, nekako i privlačila.

Posle Canewdonea, gde sam je video, u crkvi Sv. Nikole, među nogama prve od sedam tamošnjih veštica, i prvi put samovoljno ponovio delo iz King's Lynna, odmah sam je i sanjao. Opet je bila među golim butinama, ali su noge pripadale telu mlade devojkice koja je letela, nema sumnje, na sabatsko viđenje s đavolom, vesela, sva sjajna, namazana, očigledno, magijskim lojem, mešavinom sto grama ljudske masti, pet grama hašiš-prašine sa zrnom istucanog suncokretovog semena.

Izbacio sam sve metle iz odaja koje mi je gospodar Sir Thomas Howard ustupio, a postigao da se ni njegove sluge metlama ne služe. Podovi su se otada brisali krpama, čime sam izazvao govorkanja i porugu. Iza leđa, razume se, jer niko nije mario da i na njega prstom pokažem.

Drugi je san bio još gadniji. Dogodio se, maja, u Chelmsfordu, gde sam dovršio Master Hopkinsov, kako videsmo, traljavo obavljen posao, i poslao na stratište

ostatak tamošnjeg veštičijeg Konventa. Te večeri sam snevao nekoliko nepoznatih demonki, ali i jednu poznatu, susedku iz King's Lynna, Rebeccu Winslow. Sedela je za vretenom i prela nešto što se kao vuna rastezalo ali vuni nije ličilo, pre ljudskim crevima. Gornji deo tela je bio izgoreo i staricu sam jedva prepoznao. A onda videh da nisam. Da me je vreteno, koje je nesumnjivo njeno bilo, prevarilo. Bila je to nepoznata žena, ali nepoznata na naročiti način, kao neko koga na javi nismo nikad sreli, ali ga ipak odnekud poznajemo. Slobodnom rukom pružala mi je metlu. I druge žene pružale su mi svoje metle.

Pevale su složno i umilno:

„ Poleti, Johne, požuri, pohitaj,
Noćas je Sabat radosti i slasti,
Kad prođe slavlja našeg maj,
Cele godine imaćemo vlasti!"

Činilo mi se kao da odozdo, ali izdaleka, i prigušeno, kao iz podruma, čujem neku svirku i u njoj prepoznajem flautu.

O ostalim morama ne vredi pisati. Bile su slične, na istom vretenu predene. U svakoj se javljala metla, samo, kako rekoh, u drugim rukama, u drugoj okolini, pod drugim, uvek sve življim prilikama. Ubrzo je među tim avetima bilo sve manje nepoznatih osoba, sve više poznatih, ali, začudo, nikad nijedna od veštica koje sam otkrio, mada im je tu mesto bilo.

Lekarima se nije vredelo obraćati. Oni bi mi pustili krv i savetovali odmor. Odmarati se nisam mogao sve dok živi i jedna veštica u Engleskoj. Ispuštanje krvi malo bi pomoglo. Meni je dušu valjalo ispustiti. A to niko nije znao.

Duša mi je bila ugrožena. Demonski bestijarijum što sam ga preko dana u cmu jamu bacaio, vraćao se noću da me iskušava i kinji, kako je pakao i sa svecima postupao, Sv. Antunom u Tebaidi, Sv. Terezom, Sv. Katarinom Sijenskom, pa i sa samim našim Spasiteljem.

Ali i ja ću biti jak.

Slučaj je hteo da sam baš posle Chelmsforda prvi i jedini put sreo Master Hopkinsa.

Slučaj je hteo da to bude, pre nekoliko dana, baš u mom rodnom King's Lynnu. Slučaj je, takođe, hteo - a možda i sudbina - da se, usled administrativne zabune u Gradskom odboru, Hopkins i ja nađemo u King's Lynnu u isto vreme. Ovo se mahom izbegavalo, kako zbog štednje, tako i zbog udvajanja nadležnosti, iz kojeg su uvek nastajale neprilike. Ali Starosta Thomas Rivett je, očigledno, sedeo na ušima kad je Gradski odbor odlučio da pozove mene, domoroca, Johna Blacksmitha, što je učtivim pismom i učinjeno, porukom u kojoj sam zamoljen da se „ponesem s gnusnim vešticama kao što jed-nom već učinih u slavnom slučaju Rebecce Winslow", nego je razumeo da treba zvati Matthewa Hopkinsa, stranca, pa je tako i postupio, napisavši i njemu pismo. Tako smo se Master Hopkins i ja našli u krčmi u kojoj smo, opet po odluci slučaja, obojica konačili. Ni u jednom zanimanju takav se slučaj ne može računati u srećne. U ovom možda i manje nego u drugom. Svuda gde je posredi umeće, veština, zanat, umetnost, prate ih nesigurnost, kolebljivost, sumnja i zebnja, a ove, suočene s konkurencijom, sujeta, uobraženje, bolesna

osetljivost i pristrasnost, pa Gilde takvih zanimanja liče na neishranjene menažerije. Lovci na veštice ne imadahu svoju Gildu, ali su sve njene rđave osobine imali.

Obedovasmo zajedno i Master Hopkins, crn, usukan, neprijazno ljubazan, odmah ih ispolji, raspitujući se u kakvim vizijama mi bog saopštava ko je nedužan, ko nije, ako su u pitanju slike, ako mi se ne poverava rečju, a ako mi pomaže rečima, jesu li one engleske ili naročitom jeziku pripadaju. Odgovorio sam da tu nema nekog reda, niti za stalno utvrđenog načina, nego kako kad, put se od prilike do prilike menja.

- Tako sam i mislio - reče on zajedljivo.

- Kako?

- Da tu nema nikakvog reda. A pravo ako ćemo, ni mnogo čega drugog.

- Cega, ako smem pitati, Master Hopkinse?

- Dokaza, Master Blacksmithe.

- Mislite li na dokaze u kojima ste udavili Elizabeth Kent iz Haddehama?

- Goodwife Kent se nije udavila u mojim dokazima, Master Blacksmithe.

Udavila se u reci jer je bila nevinna. Da nije, da je veštica, plivala bi.

- I bila obešena?

- Razume se. Ali s dokazanom krivicom. Nipošto na osnovu optužbe koja se pre Strašnog suda ne može proveriti.

- Demonskim vretenom, recimo? - I njim, naravno.

- Onim kojim ste, izbovši ga, utvrdili da pokojni Isaac Norton iz Chelmsforda nije veštac, jer neraa Satanina znaka i jer ga je svaki ubod terao da urliče?

- Isaac Norton je bio pravedan čovek i dobar hrišćanin - reče Master Hopkins. -

Milo mi je što sam ga spasao vešala.

- I što je umro od vaših uboda?

- Master Blacksmith - reče on skoro s nevericom - da li biste vi stvarno voleli da je kao veštac umro od omče?

- Dabome da ne bih! Ko bi to voleo?

- Onda ne stavljajte besmislene, da ne kažem suranjive prigovore jednom poslu za učenjake i pravnike, a ne sanjare i frulaše!

- Videćemo, gospodine, sutra - rekoh ljutito.

- Jeste, gospodine, videćemo sutra - odgovori on zamišljeno.

Niko u King's Lynnu nije pretpostaviti mogao da će se moja i Hopkinsova služba gradu pretvoriti u takmičenje u jednom od najstarijih zanata sveta, ustanovljenom još u Bibliji, u Izlasku - Glava 22, 18 - zapovešću Mojsijevom „Ne daj veštici da živi.“ Posredi, u stvari, nije bilo merenje moje i Hopkinsove umetnosti, već odmeravanje dva oprečna načina za utvrđivanje zla, mog božjeg i Hopkinsovog ljudskog.

O tome neću da pišem, o tome svako može pročitati u iscrpnoj knjizi Staroste Thomasa Rivetta "Istinita priča o tome kako su Master John Blacksmith i Master Mattew Hopkins u jednom jedinom veličajnom danu oslobodili lepi grad King 's Lynn osamnaest zlih veštica, iz pakla poslatih da ga kinje." Ali ako kažem da je do podne i odmora za ručak u moj spisak bilo ubeleženo njih trinaest, koliko ih obično broji Konvent, i koliko sam dosta lako već na prvi pogled prepoznao, a Master Hopkins ih je otkrio samo četiri, odnosno od toliko je žena davljenjem u vodi i bodenjem tela priznanja izvukao, moja je pobeda bila izvesna, a čuđenje ogromno kad za obedom Hopkins zbog toga ne pokaza nikakvu srdžbu ni ljubomoru.

Samo me pri kraju, kad se već digosmo posao da nastavimo, nehajno upita:

- Imam zanimljiv slučaj, Master Blacksmith, pa se pitam možete li mi pomoći. Odlučih da prihvatim njegovo udvaranje i da mu ga uzvratim titulom koju je sam sebi dodelio. Nazivao se Witchfinder Generalom.

- Sa zadovoljstvom, Master Generale, ako takvom veštaku pomoć treba. - Bio sam pobednik, mogao sam sebi dopustiti velikodušnost.

- Videli smo danas ko je veštak - reče on ponizno.

- U čemu je, dakle, stvar?

- U nekoj trgovkinji po imenu Sarah Show, koja tvrdi da joj je ovdašnja babica činima umorila dete.

- To nije ništa neobično, Generale. Veštice to svakodnevno rade.

- To je istina i dotle nedoumice nema. Ona je nastala tek kad sam saznao da ta babica već godinama ne porađa, da je bolesna i nepokretna.

- Ni to, kao što znate, nije prepreka.

- Znam. U delu «Drugi deo i veličanstven kraj tačnog i nepristrasnog izveštaja o ispitivanju, suđenju i egzekuciji notorne veštice Glover u parohiji Stepney, za dobro celog Kraljevstva...»

- Ne čitam knjige o vešticama - rekoh - niti mi za moj posao trebaju. Ja to znam iz iskustva.

-Nemaju svi vaš dar, gospodine. Ostali tnoraju učiti. Gloverova je, dakle, prema navedenom delu, takođe bila nepokretna, a ipak sposobna za maleficije pomoću familijara, žabe krastače koja je dobro skakala.

- Eto, vidite.

- Vidim, pa ipak siguran nisam, a dušu ne želim da grešim. Moraću staricu ispitati.

-Pogledaću je i ja, ako želite.

- Još kako, gospodine - reče Hopkins odlazeći. - Pogledaćemo je obojica. - Na vratima se okrenu. - Ja, na žalost, nemam vaš dar, Master Blacksmith. Moraću se osloniti na šilo.

Kad, posle podne, na slučaj Show dođe red, prozvaše Anne Blacksmith.

Moju su majku uneli na nosilima nepoznati ljudi. Znao sam da u King's Lynnu nema nikog, da je otac umro, a moja se braća i sestre rasturili po zemlji, ali da još živi u staroj kući, na trgu, čiji zid čuva lik uplašenog, nagorelog srca Margaret Read. Kad posao završim hteo sam da je posetim, možda i sa sobom povedem.

Slabo je videla i nije me poznala. A i ja nju jedva.

- Anne Blacksmith - upita je Master Hopkins ljubazno - priznaješ li da si umorila novorođenče Sarah Show?

- Ne, i kako govorim, tako mi bog pomogao.

- Ako istinu govoriš, nemaš čega da se plašiš - reče Hopkins i uputi joj se sa šilom u ruci.

Nije do nje stigao. Podigao sam ruku i na majku uperio.

Svetina se udivi, a Staroste odadoše priznanje mojoj nepristrasnosti.

Sutradan, pošto je sedamnaest veštica povešano, prineta je na nosilima gubilištu moja majka, pa s njih na podijum na leđima dželatovog pomoćnika ispeta. Imala je sitne, žmirkave oči. Sad su bile velike i nisu žmirkale.

Master Hopkins je stajao između mene i Staroste Thomasa Rivetta.

- Podvrgao sam vašu gospođu majku ispitu s vodom - reče. - I šta je bilo? - upitah, s nadom.

- Potonula je.
- Zašto je onda vešate? - viknuo sam. - Zaustavite pogubljenje!
- Nemoguće! To bi značilo da vi, odnosno da bog nije u pravu! - rekao je Hopkins. - Doduše kod mene i mojih zaostalih metoda bio bi to dokaz nevinosti i ja bih je pustio.
- Pa zašto niste?
- Ko sam ja da se suprotstavljam vašem daru, Master Blacksmith? Uveče odoh u rodnu kuću. Ove poslednje redove u njoj ispisujem. Ništa se od mog odlaska nije promenilo. Tamna mrlja srca Margaret Read još se na južnom zidu vidi. Još liči na Izbleđeli list. Izgleda da je majka nekako došla do vretena koje je pripadalo Rebeci Winslow, jer sam ga u njenoj sobi našao.
Opet sam imao moru. Malopre, ovde, za stolom. Ovog puta sve su veštice i vešci bili na okupu. Noćas su Zadušnice, Veliki Sabat, pa me toliki broj i ne čudi. Satana je za ovu svečanu priliku imao ljudsko obličje. Vrlo poznato, iako ni sad ne znam čije. Sve beše kako se zamišlja jedna demonska svetkovina. Kao po slikama, kao u glavi, kao na javi.
Od sna sam saznao kako i gde da nađem Grantchesterskog mladića, svirača iz Zlatnih vremena i unapredim svoje sviranje. Jer i njega sam u snu video. I tamo je, pod zemljom, na Sabatu, flautu svirao. Uistini prelepo, iako pomalo nezahvalno prema svatovima Manor Housea koji ga uzalud čekaju.
Otići ću u kuhinju. Mora da u njoj ima neka metla. Možda i ona s kojom sam zbog Rebecce Winslow od majke dobio batine. Pomast za letenje nemam, ali i ne treba mi. To su naučenjačke bajke, izgovori onih koji ne znaju da za čudo recepti nisu potrebni. Samo mali naročiti mladež na koži.
I do sada sam leteo bez ikakve masti. Samo na metli. Moram jedino paziti da zaobiđem reku Nar. Voda nije za mene.
Moja je Zemlja.

BORISLAV PEKIĆ

Čovek koji je želeo smrt (1793.)

„En revant a la sourdine
J'ai fait une machine,
Tralala, lala, lalala,
Lala, lalala,
Qui met les tetes a bas!"

(„Razmišljajući tiho u sebi,
Napravio samjednu mašinu,
Tralala, lala, lalala,
Lala, lalala,
Koja skida glave!"
(Pesma iz 1793.)

Ima ljudi čiji je život trag u vodi. Nevidljivi su, nečujni, nestvarni, bez otisaka u peščanoj pustinji čovečnosti. Ne znamo odakle su među nas došli, a kad odu, zašto su i kuda otišli. Dok su bogovi zemljom greli, tako smo ih prepoznavali. Kad nas napustiše, od njihovih moći ljudi naslediše jedino sposobnost da žive, ali da ne budu.
Njihovo je biće Voda. Voda je njihov Element. U vodi njihova priroda i sudibina.

Dve su vrste alfijfskih bića, fazmi, kako bi rekli Heleni koji su sa senima živeli prisnije nego mi sa senkama. Jedna trag ne ostavlja, druge trag ne vidimo. Putanje života postoje, ali, plitke, neizrazite, nisu od onih što se na tlocrtu sudbine golim okom opažaju ili su takve prirode da ih kao ljudske stope ne primamo.

U kakvu vrstu ide život ličnosti što ćemo je pesnički nazvati „čovekom koji je jeo smrt“, administrativno obeležiti kao građanina Jean-Louisa Popiera, a upoznati blagodareći mojoj idiosinkraziji prema zvaničnoj historiografiji, nećemo reći. Delimično stoga što to ne znamo, delimično da neobičnu povest o njemu uskladimo s običajima starovremene istrage koja konačne zaključke o osumnjičenom donosi posle hapšenja, a ne one napredne što im s tim zaključkom na vrata kuca.

Ne očekujte da ime građanina Popiera nađete i u jednom kom-pendijumu Francuske revolucije, ma kako iscrpan bio. Nema ga kod Carlylea, jer ovaj je obožavao heroje, a ljudi se spominjao tek ako su kao žrtve čast imali sudelovati u njihovim herkulskim Radovima, ali ga nema ni u knjigama poštovaoca narodnih masa Mathieza, kome su i bogovi, nekmoli ljudi, bili tek marionete Velike Majke Nužde, nevidljivim koncima vezani za Njenu previšnju volju i pokretani potrebama Vremena, a pomalo zabludama njegove lične doktrine. Nema ga, najzad, ni u „Histoire de la societe francaise pendant la Revolution“ braće Goncourt, gde bi se, po dvostrukom pravu, morao nalaziti: neobičnošću sudbine i darom pisaca da u Carlyleovom herojskom Haosu i Mathiezovom neljudskom Redu nazru paradoks što u sumnju dovodi i Haos i Red, i Slučaj i Zakon. Nema ga takođe ni u opštinskim protokolima Pariza, gde je živeo, ni u matičnim arhivama Liona, gde se, navodno, rodio (navodno, velim, jer za ovo, do njegove izjave, ništa ne jamči). Nije pod tim imenom ni u jednoj ličnoj uspomeni iz tog doba, pribelešci, pismu, račun, dokumentu, posredno ili neposredno za njega vezanom, koji bi meni, njegovom prvom biografu, pružio umirujući osećaj da se ne bavim prividom. (Ima ga tnožda na jednoj Davidovoj skici, a možda se kaže ne što se sumnja da je rad Davidov - nesumnjivo jeste - već što nema dokaza da je neka od ličnosti, prikazanih ugljenom na poslu za stolom u pisarnici Revolucionarnog tribunala uistini Popier.) Ima ga u usmenim predanjima iz tog vremena. I ima i nema, doduše, jer koliko se izvesne vesti na njega mogu odnositi, toliko i ne moraju.

Ako me sada pitate zašto o Jean-Louisu Popieru pišem kao da je postojao a za to dokaza nemam, ili ako ih imam, neodređeni su, nejasni, protivurečni, ukratko nedovoljni, odgovoriću da činim to stoga što su i dokazi da nije postojao podjednako neodređeni, nejasni, protivurečni, ukratko nedovoljni.

Ako je to za istoričare po struci, rođake pasa tragača po krvi, razlog da se njime ne bave, da svu pažnju posvete slavnijim savremeniciima Dantonu, Robespierreu ili Jean-Paulu Maratu, roditeljima Revolucije pod kojom je trajao, za pisce, skrvnitelje grobova, još je bolji da g" a od zaborava sačuvaju.

Povest počinje saznanjem da je čovek koga sam nazvao Jean-Louisom Popierom postojao. Zbilo se to 1982, gotovo dvesta godina od pada Bastille i Francuske revolucije u čiju je povest, bez svoje volje, silom retkog zanata, uvučen. Dokazi nisu dramatični - nije ni njegov život - dovoljni su, međutim, da mu egzistenciju izvan sumnje stave. Svi su u Nacionalnoj arhivi, među "Documents inedits", u seriji Section Judiciaire, a da mi je do naučenjačke

ubedljivosti, i ja bih smeo reći da je ovaj životopis pisan avec des documents inedits:

1. Popis kancelarijskih snaga Palais de Justice (Palate pravde), zaposlenih u administraciji Revolucionarnog tribunala, datiran 29. Germinala (mart-april) 1793, iz koga se vidi da je na nepun mesec dana od osnivanja suda u njemu radio pisar koji se zvao Jean-Louis Popier.

2. Imenik službenika zaposlenih u njoj na dan 9. Thermidora (27. jula) 1794, iz koga se doznaje da je taj Popier, Jean-Louis, rođen godine 1744. u Lionu i da je u municipalne knjige - koje u međuvremenu pregledane to ne potvrđuju - uveden kao treće dete opštinskog pisara Jean-Paula Popiera i matere Charlotte, rođene Moritz.

3. Podsetnik o dugovanju sudskoj Intendanturi sedmorice pisara Tribunala - Popiera među njima - sume od 125 livara na ime stanarine za antičke prostorije Palate pravde, rentirane između dva Thermidora godine 1793. i 1794.

Davidov crtež izbrisao sam iz dokaznog postupka. Na njemu se, doduše, prepoznaje pisarnica Revolucionarnog tribunala, u živom se razgovoru vide članovi Odbora javnog spasa Maximilien de Robespierre i Louis Antoine de Saint-Just, te državni tužilac Fouquier-Tinville, ali se u nejasnoj pozadini, među ovlašno skiciranim anonimnim pisarima, ni po čemu ne može prepoznati Popier, čak ni znati da li je na slici, jer niko ne zna kako je on izgledao, niti o tome ikakvu ideju ima. Ono malo protivurečnih opisa što kroz legendu o njemu kruže potiče od popularnih predstava o pisarima i svecima, i mogu se podeliti na dve osnovne zablude: da je bio sitna rasta, pisarski zgurenih leđa, vodene, bezizražajne puti i neuočljivog ponašanja, ukratko da je izgledao činovnički neugledno, što mu je omogućavalo da tako dugo radi što je radio; i da je krupan, svetački lep, uočljiv, kako u izgledu tako i u držanju, što mu je, paradoksalno, takođe, omogućavalo da radi što je radio. Priznaćete da je pod takvim okolnostima naj mudrije isključiti iz hronike i sitnog i krupnog Popiera, a ostaviti jednog neodređenog, koji će najbolje odgovarati i neodređenom poreklu i neodređenom životu svog uzora.

Jedini sekundaran izvor usmeno je predanje iz doba Restauracije koje o čoveku za koga tvrdimo da je Jean-Louis Popier govori kao o "sainte personne", svetoj ličnosti. Zavisno od porekla legende, ima on uvek drugo ime, a njegovo delo drukčije oblike, ali, ma kako se pojedinosti menjale, nikad u sumnji ne dovodeći ono zbog čega je svetost zaslužena.

Time smo se istoriji odužili i s izvorima završili.

Vraćamo se Popierovom delu, puštajući istinu da o njemu govori.

Pod istinom podrazumevamo, razume se, i ono što smo, u nedostatku verifikovanih podataka, morali pretpostaviti da bismo priču pokrenuli s neke mrtve tačke u koju je zapala zbog njihovog odsustva. Da ove slobode nije, i cela bi se ljudska povest zaglavila, zaustavila još na stepeništu Vavilonske kule, pa se krivim ne osećamo.

Prema usmenoj predaji, od koje ćemo ubuduće zavisiti, Jean-Louis Popier je iz rodnog Liona u Pariz došao još za vreme ancien regimea, za prve Neckerove vlade, negde oko 1781. O njegovom životu do Revolucije malo se zna (odnosno, malo pretpostavlja). Stanovao je u jednoj od krivih, plesnivih uličica predgrađa Faubourg Saint-Antoine.

(Odbacio sam tvrdnju da je prozor rentiranog sobička gledao na kamenim lukom nadsvođen ulaz za kola u No. 30, Rue des Cordeliers, blizu stare zgrade L'Ecole de Medecine, gde je stanovao / 'ami du peuple, Prijatelj naroda i neprijatelj svega ostalog, Jean-Paul Marat. S obzirom na antagonističku prirodu njihovih Radova, smeštanje jednog jedva dokazivog Jeana u susedstvo Jeanu, nesumnjivo is-torijskom i nesumnjivo omraženom, činilo mi se apokrifnom intervencijom pesničke duše u žitije, koje je, po nastanku i protivrečnostima, i inače ličilo na „Ilijadu“, ako se ona shvati kao spev više homerida a ne jednog rapsoda. Jedan ga je supevač, eto, naselio u Rue des Cordeliers, preko puta J.-P. Marata. Humanist očigledno nije verovao da je ljudska priroda, kako je propovedao J.-J. Rousseau, dovoljna za dobra dela. Pretpostavljao je da joj podstrek može dati samo nešto veoma opako i da to mora živeti preko puta.) Zna se, takođe, da je dugo radio kod nekog advokata, koji je kao deputat Konventa pripadao nižim ešalonima glasačke mašine Gironde.

A onda ga, u Germinalu, na prelazu marta u april godine 1793, vidimo u Palati pravde, za jednim od pisarskih stolova Revolucionarnog tribunala. Kako je tamo dospeo, predaja ne kaže. Pret-postavljam da je časnik Suda, na Dantonov predlog utemeljenog 10. Germinala, prolazio kroz kancelariju njegovog poslodavca, krasnopis mu video, pa ga u sudsku pisarnicu premestio. Popier je, kao što se vidi iz Priznanice dugovanja, priložene uz Dokument 3, imao rukopis kakav je Revolucija iziskivala: puritanski oštar, rimski jasan, patriotski čitak, lišen kitnjastih digresija rojalističkih povelja. Ortografija mu je bila nalik gotskim crkvama, svedenim na konstrukciju šiljatih stereometrijskih oblika, najpribližniju sankilotskom koplju, na kome je, u noćima Septembarskog pokolja, nošena glava princeze de Lamballe ili na dan pada Bastille glava njenog guvernera gospodina de Launaya.

Odbiti se nije moglo sve da se htelo. Značilo bi to na Trgu Revolucije i sam „u vreću kinuti“. Tako se krasnopisac iz provincije obreo na magijskoj raskrsnici između ideje i stvarnosti, Filosofije i Istorije, Nacrta i Dela, pa i, neizbežno, iz piščeve nazadnjačke perspektive, između Revolucije i Kontrarevolucije, na razvođu koje se u to vreme nalazilo u svetlim kamenim holovima Revolucionarnog suda, odakle se putevi račvahu: jedan da ode prema "Društvenom ugovoru" i "La Nouvelle Heloise" J.-J. Rousseaua, potom u nebo; drugi da sađe u mračne podrumne Conciergerieje, i ulicom Saint-Honore stigne do giljotine na Place de la Revolution, a odatle pod zemlju.

Na povesnoj raskrsnici koja vidljivom postaje tek mnogo poznije, i s neke druge hijazme, u međuvremenu takođe nevidljive, Popierov je pisarski sto bio poslednji u nizu, s leve strane vrata i daleko od prozora, u kancelariji Arhive, odmah do sudnice.

Posao mu je bio jednostavan. U Protokol je zavodio presude kako su padale i predavao ih činovniku koji je sastavljao spisak za pogubljenje. Spisak je istog dana poveravan dežurnom članu Tribunala. Ovaj ga je odnosio u Conciergerieju, nadgledao prozivku osuđenika i pripreme za smaknuće, ograničene na rezanje dugih kosa i širokih okovratnika, pratio u zatvorenim kočijama njihove taljige do gubilišta, i kad bi im glave pale u slamu ispod giljotine, kad bi u narodnom žargonu „u vreću kinuli“, njihovu je presudu na licu mesta svojim potpisom pretvarao u umrlicu.

Prema Dokumentu 3, već u julu 1793. posla je bilo toliko da se Popier, sa šestoricom pisara, preselio u potkrovlje Palate pravde. Osim nekoliko za

spavanje dopuštenih časova, sve vreme posvećivao je ažuriranju sudskog protokola. Upisivao je lične podatke osuđenika, ne upuštajući se u pojedinosti, zadržavajući se na sadržaju krivice. Sumiranje kontrarevolucionarnih prestupa, kojih je bilo sve više ukoliko je Revolucija uspešnije tekla, zahtevalo je znatan duhovni napor. Protokoli su nasleđeni iz starog režima, čije štedljive rubrike ne behu predviđene za ovakvu epidemiju antidržavnih raspoloženja. (Paradoks, ni uz svesrdnu saradnju dijalektike učenog Mathieza, ne mogu da objasnim. Vekovima se ugnjeteni narod za svoja prava borio. Najzad je do njih uz izvesnu pomoć J.-J. Rousseaua i Enciklopedista došao, bio je najzad suveren, a stradao je za dve godine Revolucije više nego za nekoliko vekova rojalističkog apsolutizma.)

Postupak se kasnije, srećom, uprostio. Moglo se inače dogoditi da, sledeći svoja čovekoljubiva načela, Konvent ukine smrtnu kaznu za buduće krivce, a da giljotina još ubija bivše. Zakonom od 22. Prairiala, 10. juna 1794, ukinuto je pravo na odbranu. Odbrana je proglašena demonstracijom kontrarevolucionarnog nepoverenja u Narodni sud. Kao dokaz „nedeljivosti vrline“ zabranjena je i svaka druga presuda osim smrtne ili oslobađajuće. Revolucionarna praksa dovršila je prirodan proces lakonizacije sudskog postupka odustajanjem od oslobađajuće i svođenjem svih krivica - od prostitucije do konspiracije, od sumnjivog porekla do kiselog lica na stalnim patriotskim poselima - Pariskih sekcija - pod sveobuhvatan pojam ennemis du peuple, narodnih neprijatelja.

Tek tada je Popier mogao odahnuti. Naime, mogao bi, da već duboko nije zagazio u čin koji ga je u očima homerida Restauracije načinio svecem, a u mojim, hladnijim, temom za ovu priču.

O tome kakav je to čovek, malo se zna. Priče o njemu potiču od poklonika njegovog dela, koji su neumerenim preterivanjem uspeali da jednu manjeviše ubedljivu biografiju pretvore u apokrif. Kada se odbace pohvale njegovoj izrazitoj čovekoljubivosti, srčanosti i spretnosti - a ne zađe se u drugu krajnost i ove se odlike prozovu nesmotrenošću, nerazumnošću, pa i mahnitošću - ocrta se pred nama obris čije stope ni najgušća glina života nije kadra da sačuva.

Rastom je bio, izgleda, ni krupan ni sitan, ni div ni patuljast da privlači pažnju; debeo nije mogao biti, pre mršav, ali u doba opšte izgladnelosti ne više od drugih; bled, zacelo, takođe, ali u vremenu straha bila je to uobičajena boja ljudskog lica; ćutljiv, verovatno, no ko je tada, osim naivnih ili moćnih, razgovoran bio?

Za naročitim osobinama kod Popiera ne treba tragati. Da ih je imao, sedeo bi na slami Conciergerieje, ne u pisarnici Revolucionarnog tribunala.

Svi se izvori slažu, a pošto je podatak u suprotnosti s kontrarevolucionarnim duhom predanja o njemu, mora im se verovati, da Jean-Louis Popier nikad nije video giljotinu (nije je, uostalom, pre pogubljenja video ni Robespierre), nikad taljige s osuđenima (ni Robespierre, izgleda), nikad sišao u Conciergerieju ili ušao u sudnicu Tribunala (u koju je i Robespierre stupio samo da čuje presudu, a Jean-Louis samo što sam ga ja, na vlastitu odgovornost, podržan jedino logikom priče uveo), nikad upoznao - istoriju na delu.

Neke od njenih tvoraca video je u kancelariji. Louisa Antoineta de Saint-Justa Egeriju Odbora javnog spasa u vreme kada je jedini spas bio u bekstvu; bogalja Couthona i njegovu mehaničku stolicu, industrijsku posestrimu

giljotine; Fouchea, koji je ubijao u ime Revolucije, Kontrarevolucije, Carstva i Restauracije, a umro u krevetu; Barerea, koji je, sudeći kralju, osudio sebe; Brissota, koga je na giljotinu popela umerenst, i Heberta, koga je ispela neumerenost; barona Clotts a što se Građaninom sveta proglasio u času kada se u Parizu u svakom strancu video engleski špijun; Collot d'Herboisa, autora pariskih vodvilja i koautora lionskog pokolja; Desmoulinsa, koji je zbog giljotine plakao, saznajući zašto tek kad je pod nju stao; Chaumettea, koji je smerao da ujedini Razum i Giljotinu, Razum da mehanizuje, Giljotinu urazumi, a od unije magle i gvožđa ostade nerazumna sekira; Dantona, koji je znao da povede Teror ali ga nije umeo zaustaviti; Fouquier-Tinvillea, državnog tužioca, svog domaćina, koji je nepristrasno tužio i prijatelje i neprijatelje naroda; a pre svih, naravno, Maximiliena Robespierrea, njenog Sveca i Krvnika.

Tek s ovim na umu Popiera možemo prekinuti u ručku da bolje oslušne galamu koja dopire iz hodnika.

Neko je preplašeno prošaptao da hodnikom dolazi Nepodmitljivi. Popier nije imao kad trezveno da zaključi neznatnu verovatnoću za takvu posetu, zgrabio je parče hartije sa stola, umotao u njega ostatak ručka i strpao ga u džep, pa je, uzevši sa svežnja prvu današnju presudu, glavu zaronio u Protokol. Čuo je muklu škripu Couthonovih invalidskih kolica, šum otvaranja i zatvaranja vrata, a onda glasove, od kojih je jedan pripadao članu Odbora javnog spasa, a drugi državnom tužiocu Fouquier-Tinvilleu. Ovaj se, ogmut cmom pelerinam, pod crnim šeširom širokog oboda, na kome se isticala bela perjanica i trobojna kokarda Republike, zadihano prateći kolica, žalio Couthonu kako Odbori Tribunalu šalju i suviše ljudi dnevno da bi se proces njihove eliminacije, koji obuhvata rad na optužnici, suđenje, pripremu osuđenika za pogubljenje, odvođenje na gubilište i samo pogubljenje, mogao okončati pre mraka.

- Revolucija ne bira ni prijatelje, ni njihov broj - odgovorio je član Odbora javnog spasa.

- Ali može izabrati koliko će ih dnevno smaći.

Državni tužilac je objašnjavao da, prema Sansonu, a taj valjda svoj posao zna, rad oko osuđenika ispod gubilišta zahteva najmanje dva do tri munuta, pa ako ih, kao što se sve češće događa, ima i do šezdeset, na njih se mora utrošiti preko tri sata. Kako se na Place de la Revolution retko stiže pre pet posle podne, zimi će se raditi uz sveće, čiji je kontrarevolucionarni učinak očigledan a nazadnjački smisao građaninu Couthonu svakako poznat.

- Giljotina je spora.

- Brža ne može biti, građanine Couthone.

- Onda brži neka bude sud, građanine Fouquier-Tinville.

- Dajte mi zakon koji će to dozvoliti.

- Revolucionarnom sudu nije potreban zakon nego revolucionarna volja, građanine Državni tužioče.

- Ona dan neće učiniti dužim - rekao je Državni tužilac. - Šta ćemo s neprijateljima raditi zimi?

- Ništa - rekao je Couthon dok su ispred njega otvarali druga vrata.

- Ništa?

- Ništa. Do zime ih neće biti.

Vrata se zatvoriše. Popier podiže glavu. U sobi više nije bilo istorije. Ostali su samo njeni zapisničari, zagnjurenjeni u debele protokole.

Razgovor što ga je čuo imađaše sudbonosne posledice ne samo za građane, neprijatelje Republike, na koje se odnosio, već i na građanina Jean-Louisa Popiera, njenog lojalnog službenika, s kojim, barem za sada, ni u kakvoj vezi nije stajao. Ma koliko to neverovatno izgledalo, samo zbog njega je zaboravio na ručak i samo zbog toga ušao u istoriju i našu priču. Pretpostavio je, naime, da će dežurni član Tribunala Vilete po presude danas doći ranije nego obično, i da se, ako s jelom nastavi, dogoditi može da one na vreme ne budu zavedene. Drhteći, prionu na posao. Predavao je Chaudetu presude kako ih je zavodio, kako im je zavrtnje, u pisarskom žargonu Kancelarije „rubrike s krivicama“, ispunjavao, a ne sve zajedno, kao što je obično činio, i ovaj ih je veštim potezima gušćijeg pera pretvarao u spisak za egzekuciju.

Kad se građanin Vilete pojavio - ranije nego obično i nestrpljiviji nego obično - Chaudet je poslednje ime u spisak upisivao. Sudija ga bez reči zgrabi i istrča iz kancelarije. Popier i Chaudet se pogledaše s olakšanjem. Chaudet i znoj s čela obrisa. Popier to ne učini. Imao je sitno, mršavo telo koje nije ispuštalo vodu. Nije je ispuštalo iako mu se ponekad činilo da je od nje i sačinjen. Da, osim vode, u sebi ništa drugo i nema.

Uveče, u potkrovlju Palate pravde, odakle se Pariz mogao gledati a da se Revolucija ne vidi, odakle je sve imalo tamne, nepokretne, umirujuće obrise ravnodušnosti, pre nego što su mu sustanari na spavanje došli, sede na madrac, položen preko dasaka, i iz džepa izvuče ostatak ručka da ga pojede za večeru. Bio je uvijen u hartiju. Učini mu se poznatom. Ispravi je dlanom, jer beše zgužvana i sirom umašćena. Naže se nad sveću i pročita:

„ U ime francuskog naroda... ”

Reč beše o siromašnoj prelji, po imenu Germaine Chutier, koja je pred rodoljubivim svedocima izjavila da joj u životu najviše nedostaje le roi, kralj. Na sudu se branila tvrdnjom da je kazala le rouet, vreteno. Sud je stao na stanovište da je jednoj prelji kralj potrebniji od vretena i osudio je na smrt. Danas je trebalo da plati vemost kralju. Ali, umesto pod giljotinom, ležala je u slami Conciergerieje, duboko ispod svog nevoljnog spasioca, građanina Popiera, i spavala, sanjajući vreteno s kojim bi joj život bio bolji nego s kraljem.

Na vreme ču žagor u hodniku i hartiju strpa pod pokrivač. U sobu uđoše pisari Chaudet i Verner. Vraćali su se iz Palais Royala. Bili su puni puncha, devojačkih mirisa i priče. Robespierre je održao govor u Konventu. Nije spominjao imena. Govorio je o načelima. Možda će pisarnica ovih nekoliko dana imati i nešto mira. To je bilo mišljenje Chaudeta.

- Ne verujem - rekao je Verner. - Govorio je i Vergniaud.

- Lepo je govorio.

- Suviše lepo.

- Šta ti misliš, Popier?

Popier nije odgovorio. Mislili su da spava.

A spavala je prelja Germaine Chutier, u Conciergerieji, duboko pod njim. Popier nije spavao. Celu noć je probdeo da, skriven ispod pokrivača, presudu iscepa, pa je, komad po komad, pojede.

Tako je građanin Jean-Louis Popier, pisar Revolucionarnog tribunala, pojeo prvu smrt.

Pred zoru zaspa i usni giljotinu. Kako je nikad nije video, imađaše oblik golemog gvozdеног vretena. Kraj crnog kotura stajao je krvnik s kapuljačom

preko glave. Kad se drvenim skalama na postament uspe, vide da to nije Sanson nego neka žena. Ona skide kukuljicu i on poznade Germaine Chutier, prelju koja je kralja pretpostavljala vretenu, iako ni nju nikad nije video. Na licu joj se ne opažaše ni zahvalnost, ni saučešće. Pruži prema njemu mršave, krvave, od prediva izbrazdane ruke.

Odnekud, umesto doboša, koji su potmulom lupom pratili sva pogubljenja, ču tanak, melodiozan zvuk frule. Pesma je bila vesela, pa i drska, malo je prizoru odgovarala.

Prenu se u znoju i umokri, ispustivši dosta od vode koja ga je godinama u čvrstom stanju držala.

1. Fructidora, 18. avgusta 1793. sedeo je za stolom i u Protokolu crnim mastilom izvlačio rubrike koje će ispuniti idućeg meseca. Nije mislio o onome što je juče učinio. Bio je to jedini način da preživi strah i zadrži nešto vode u sebi. Ali kad mu oko podne donesoše današnje presude, već prvo ime, valjda što je i to bila žena, izazva u njemu sliku Germaine Chutier.

Prelja je sedela na slamom zastrtom kamenom podu Conciergerieje i po ko zna koji put nekolicini poslednjih plemića objašnjavala svoj slučaj. Nije rekla le roi! Rekla je le rouet! Trebalo joj je vreteno! Nije trebala kralja! Šta će, kojeg vraga, njoj kralj? Od njega nije mogla živeti. Od vretena može. I zato gaje od Revolucije očekivala. Vreteno, a ne kralja! A evo šta je dobila! Zar je zato drala grlo na galerijama Konventa, tražeći smrt za Louisa Capeta, koga su neprijatelji naroda hteli da spasu, koji i njoj nisu davali njeno vreteno?

Oseti radost, jaču od straha, što je za tu sliku odgovoma njegova nepažnja. Kojim je putevima tog letnjeg dana išla Popierova misao da od nepažnje, što ga ispunjavaše grozom ali i zadovoljstvom, uz obilno znojenje i povremeno mokrenje, stigne do čina milosrđa, u kome će se groza, strah, zadovoljstvo, čulna sreća, pa i sva njegova pražnjenja izmešati u bunilo, niko ne zna. Niti je vodio dnevnik, niti je to iko od njegovih usmenih biografa pokušao da utvrdi. Njima, uostalom, ovakve bizame rekonstrukcije nisu bile potrebne. Za njih je Jean-Louis Popier bio neprijatelj Revolucije još od njenog početka.

U poslednjim verzijama pisarevog života, kada je homeridska mašta izvitoperila ili potpuno izbrisala iz njih i ono malo verodostojnih činjenica, u tančine se opisuje kako je, 1792, o Septembarskom pokolju, spasavao ljude, najpre iz La Force, a potom, kako je priča u zamahu dobijala, i iz drugih tamnica - Chatelet, Salpetriere i Conciergerie. U tim apokrifima nije bilo nikakvog razvoja, pogotovu neočekivanosti što prate činove na granici sumanutosti.

Sve su, dakle, pretpostavke, dozvoljene, ma koja da će poterati priču dalje. Možemo reći da ga je utvara Germaine Chutier, pavši preko imena žene bez lika koja će danas umreti, na čudesno delo pobudila. Mogao se u njemu prenuti osećaj samilosti, uspavan sporednošću, pa i nevinošću svog udela u mehanizmu Terora. Možda je i inata bilo, prkosa anonimnog i nedužnog prema sudbini koja ga čini saučesnikom giljotine, suizvršiocem činova o kojima su odluke donosili drugi.

Mi ne znamo kakva su bila Popierova verska osećanja, da li ih je uopšte gajio, pa tim putem, koji bi olakšao razumevanje njegovog postupka, ne smemo ići. Još manje pretpostaviti da je čitao Jean-Jacquesa Rousseaua i od njega saznao kako su ljudi po prirodi dobri, nesposobni da smisle giljotinu, a zlim ih čini i giljotine izmišlja rđav način života kojim su prinuđeni da žive.

Sve su pretpostavke dozvoljene, nijedna dovoljna da objasni kako se neugledan pisarčić, u cmom pohabanom žaketu, sedeći u predvorju Strašnog Suda Revolucije, okružen podozrenjem, nepoverenjem, sumnjom, strahom - nerazdvojnim pratiljama opšte revolucionarne budnosti - i sam od zebnje oduzet, usudio da ždere njegove presude, samovlasno da opoziva i suverenu volju naroda, i prirodan tok revolucionarne pravde, i odluke jačih i mudrijih od sebe.

A to je slika koju pokušavam čitaocu da dočaram.

Avgustovsko sunce pisarnicu čini jasnom do providnosti. Svi su u košuljama, osim građanina Popiera. On je u crnom žaketu. Kaput će sakriti ukradenu presudu. Znoji se, avaj, više nego što i kaput na žezi zahteva. Stalno u nužnik trči. I ranije je osećao vodu u sebi, ali ni pomislio nije da je ovoliko ima. Na sreću, ni najspretniji žbiri Odbora javne bezbednosti ne mogu razlikovati znoj od vrućine i onaj od straha. (Napredne naučne teorije spontanih refleksa u policiji još nisu u modi.)

Svi su vrlo zaposleni. Spolja se čuje žamor naroda koji se okuplja ispred gvozdene balustrade Palate pravde da dočeka taljige sa osuđennicima. Iako je zasedanje završeno, iz sudnice dopiru mukli glasovi. Upravo je istrčao sudija Paleter, koji u presudi na Popierovom stolu hoće nešto da proveri - ta je, srećom još tu! -ušao je na kratko i Fouquier-Tinville, i on je nešto hteo, Popier nije sposoban da razabere šta Državni tužilac traži, nekoliko je znojavih Nacionalnih gardista galameći minulo sobom, a video je i bledo, napeto lice Barerea iz Odbora javnog spasa, i sve se to zbiva u isto vreme, u košmarnom polusnu, nerazumljivom prepletu nejasnih slika, haosu suparničkih osećanja, tako da i ne zna kako mu se presuda žene, što je iz dubine tamnice, kao iz močvare pamćenja, izvukla prelju Germaine, već zgužvana našla u ruci, a ruka pod kaputom.

Natrag se nije smelo. Nikom ne bi uspeo da objasni bedno stanje presude. A u džep je gurnuti nije se usuđivao. Vršeni su iznenadni pretresi. Vidljivog povoda nije bilo. Nikad nije nađeno nešto čemu ovde nije mesto, niti je nedostajalo išta od onog što je ovde moralo biti. Povod je bio u revolucionarnoj budnosti, a njeni su putevi nedokučivi.

Desnom rukom zavodeći presude u Protokol, Popier je levom od ukradene otkidao parče po parče, smotreno parčad u usta trpao i, pošto bi ih pod jezikom ovlažio, gutao ih je, pa ruku pod kaput po nov zalogaj vraćao.

Tako je građanin Jean-Louis Popier, pisar Revolucionarnog tribunala Velike francuske Revolucije, pojeo i drugu smrt.

I prvu svojom voljom.

Papir ne beše neukusan kao sinoćnji, mastilo ga nije teralo na povraćanje. Obe stvari imale su sada sladak ukus njegove volje.

Na treću presudu čekao je ceo avgust.

Od prelje Chutier nije se plašio neprilika. Njen je zavrtnanj, njena krivica ništavna. Da li je živa ili mrtva, nikoga nije briga. Ali presudu druge žene ni pogledao nije. Nadahnuće ga je ponelo pre nego što ga je zaštitilo razumom i s njenim se zločinom upoznao. Mogla je biti osoba čije preživljavanje nikome neće ostati nezapaženo.

Nije, dakle, slučaju smeo pustiti da bira ljude čiju će presudu pojesti. Svaku je, naročito generalije osuđenika i njihov zavrtnanj, morao proučiti. (Kasnije je shvatio da je dovoljno ime. Njemu je uvek sledio odgovarajući zavrtnanj. Irae

ga je i određivalo. Zavrtanj beše skriven u svačijem imenu. Kao anagram. Sud ga je tek vidljivim činio.) Osuđenike je valjalo birati iz anonimne većine, koju niko nije poznao, za koju se niko nije brinuo.

Utoliko mu je veće zadovoljstvo pričinjalo što se brine on.

Treća, avgustovska presuda, odnosila se na Moulina, piljara iz Faubourg Saint-Antoinea, čijem su prijatelju Monnardu, takođe piljaru, na zboru Sekcije krčala creva. Pascal je fenomen nazvao „Glasom revolucije“, ali kad je to mišljenje Moulin ponovio, budući da nije bio filosof i da mu budalaštine nisu bile posao, uhapsili su ga i osudili na smrt. Iz presude se videlo da ga je prijavio rodoljub Monnard. Popier se razgnevi i ovu presudu izabra sebi za ručak. Da li je neprijatelj naroda Moulin živ, moglo je zanimati jedino rodoljuba Monnarda. Ali su rodoljuba Monnarda, uhapšenog zbog druge krivice, giljotinirali pre tri dana. Zakon o Sumnjivima, proglašen na pragu Sansculottides, pet bezgaćanskih dana, pre nego što će se ući u revolucionarni septembar, nazvan Vendemiaireom, doneo je Popieru još više zvaničnog posla, ali i olakšanja u nezvaničnom. Točak Terora vrtoglavo se zaošijao. Broj suđenja je rastao, stvarajući u pisarnici Tribunala pijačni metež, u kome je lične intervencije u revolucionarno pravosuđe bezbednije obavljao. Ni najžešći rodoljubi među kolegama, postoci Jakobinskog kluba, omutaveli od dranja noću, nisu danju stizali da, povrh službene, savesno obavljaju i prvu građansku dužnost. Od notiranja već otkrivenih narodnih neprijatelja nije se imalo vremena za motrenje na one još prikrivene. Tako je Popier, blagodareći povećanju broja presuda, uspeo da poveća broj ljudi koje je spasao, paradoks za koji sumnjamo da ga je bio svestan.

Ali, nikad više od jedne glave dnevno. I nikad u procesima u kojima je Revolucija sudila sebi. Na optuženičkim klupama sedeli su tada njeni tvorci i saučesnici, suviše poznata i slavna imena da ih sačuva Popierov neobičan apetit.

Razlog je, razume se, bio strah da pri takvom pokušaju ne bude otkriven, ali mi smemo, ostavljajući ga za iduće poglavlje, pretpostaviti i drugi, bez koga priča neće imati pravu temu.

16. oktobra 1793, Vendemiairea, upisao je u svoju Knjigu ime bivše francuske kraljice, MarieAntoinette, koja se narodu zamerala, upućujući ga da, u odsustvu hleba, jede kolače. (Tek mnogo kasnije je ustanovljeno da time ništa rđavo nije mislila. U vremenu ancien regimea pariski su pekari, kad hleba nije bilo, za istu cenu morali prodavati kolače.)

31. oktobra 1793, u Brumaireu, uneo je u Protokol dvadeset i jedno ime cveta Gironde, koji su se u to doba zvali Brissotinci, i bili Revolucionarna vlada pre nego što su postali Kontrarevolucionarna zavera; među njima Brissota, Vergniauda, Valazea i Gensonnea.

8. novembra 1793, u Brumaireu, takođe, zaveo je u Protokol gospođu Roland, koja će prethodne noći zapisati: "Prirodo, raširi ruke! Bože pravde, primi me! U trideset devetoj godini!"

24. marta 1794, u Germinalu, dodao je Knjizi Heberta i devetnaest drugova. Popier nikad nije izašao na prozor da gleda tovarenje osuđenika u dvokolice, ne ode ni ovog puta, ali je u iskušenju bio. Od kada su, pevajući La Marseillaiseu, Federalci, koje su izvesni građani zvali „stubovima slobode i otadžbine“ a izvesni „ološem što su ga isповраćale robijašnice Genove i Sicilije“, u Pariz ušli, takvu buku nije čuo. Narod je najbolje prijatelje u smrt

ispraćao s većim oduševljenjem nego svog najvećeg zlotvora, Louisa XVI, kad su ulice ćutale i ćuli se samo potmulu doboši Nacionalne garde.

5. aprila 1794, Germinala, jedanaest dana kasnije, upisa i najvećeg među njima, tvorca Tribunala koji ga je osudio, Georgesu Jacquesu Dantonu. Danton je svoju sjajnu odbranu vikao u uši Pravdi. Ali revolucionarna Pravda nije bila slepa. Ona je videla neprijatelja. Ona je samo za njih bila gluva.

Ali, između 24. marta i 5. aprila godine 1794, u tih jedanaest dana, dogodio se u životu građanina Jean-Louisa Popiera preokret od nesagledivih posledica po njegovu sudbinu i ovu priću. Ispravnije je, u stvari, reći da se posledica preokreta ispoljila između Herbertovog i Dantonovog pogubljenja, a da se preokret zbivao postepeno, pošto je pojedena i svarena presuda piljara Moulina.

Izbor presude koja će se progutati nije uvek bio jednostavan. Ukoliko su upornije i okrutnije uništavani, neprijatelja je bilo sve više.

Kada su aristokrati istrebljeni ili emigrirali, neprijatelji se preseliše među građanstvo, pa potom i u narod odoše. Pod giljotinu stupiše seljaci, zanatlije, trgovkinje, sluge, kurve, pa i prosjaci. Njihovi zavrtnji nisu omogućavali spontan izbor. Sve su krivice izgledale i podjednako male, podjednako besmislene, podjednako nepravedne. Većina je imena dopuštala nadu da preživljavanje presude niko neće primetiti.

Jean-Louis Popier je istoriju samo slušao.

Nije mogao ne ćuti bombarde što su oglasile pad Bastille, i top koji je u slavu narodne slobode ispratio miropomazanu glavu Louisa XVI, vapaje Septembarskog pokolja i himne Razumu sa svetkovine Najvišeg bića. Nije mogao prećuti oštro zvono predsednika Tribunala Hermana ili Dumasa, a ako kontrarevolucionarnu odbranu nije uvek mogao da razabere, svakako se naslušao rike Velikog Dantona. Svakoga dana posle podne ćuo je žamor svetine koja je ispred gvozdene balustrade Palate pravde čekala osuđenićke taljige. Slušao je škripu toćkova kako se ulicom Saint-Honore udaljuje prema Trgu Revolucije i smrti. A, s vremena na vreme, kad bi se neka od tih nemuštih imena u njegovoj kancelariji srela, istorija je dobijala ljudski glas, i on je mogao da ćuje, s Protokola ne dižući glavu, u oći je ne gledajući.

Jedan od tih razgovora odlučio je njegovu sudbinu i zapoćeo ovu priću.

Dan je bio 31. Thermidor po revolucionarnom kalendaru, a nazadnjaćki 18. juli, drugi posle pogreba građanina Marata i prvi posle pogubljenja demonke iz Calvadosa. Iako je Popierov sto bio prekriven novim, današnjim presudama, u njemu je ime Charlotte Corday još bilo poslednje.

Mlle Corday je Prijatelja naroda zatekla u kadi nalik ćizmi kako na dasci piše, na sirće miriše i sanja o oćišćavajućoj krvi. Zarila mu je oveci noć s belokosnom drškom u grudi. Posle dućeg vremena rubrika posvećena krivici sadržala je i zloćin. Izgledala je najzad kako je, prema njemu, odgojenom po advokatskim pisarnicama, morala da izgleda jedna dobra pravosnaćna presuda.

Da li je poverovao da je s presudom devojci iz Calvadosa nastao preokret u sadržaju njegove Knjige, a s njim i u duhu revolucionarnog pravosuća, koji će mu omogućiti da u poslu ne ućiva samo kao pisar u kaligrafiji, već i kao ćovek u pravdi? Ne smemo daleko ići u susret mišljenju da je imao za tu pravdu neko osobito razvijeno ćulo. Imao je vrlo razvijen krasnopis, to je istina, i s tim

ćemo se zadovoljiti, ne praveći od njega heroja ili martira pre nego što se, iz bilo kakvih razloga, sam na to odluči.

Uživanje u poslu, dakle, inspirisanom dobro obrazloženoj kazni Maratovom ubici, nije bio pravi, ne bar dokazivi razlog, što je, kad su mu uručili današnje presude, mimo običaja i propisa, odustao odmah da ih zavede, čak ih ni pogledao nije, nego je iz džepa izvukao parče ječmenog hleba i tvrdog normandijskog sira i stao da jede svoj ručak. Monsieur Joachim Vilete, dežurni član Tribunala, koji će posle podne nadgledati izvršenje kazni, neće po spisak osuđenika, u nadležnosti pisara Chaudeta, doći pre tri sata.

Imao je vremena, ali bi pisac, iako u junaku hronike za to nema povoda, voleo da je razlog odlaganju bila nada u povratak pravde u posao kojim se bavio. Vratimo se zato toj mogućnosti.

Ima li u njegovom životu osnova za tako smelu pretpostavku?

I ima i nema. (Ova dvosmislena formula pokriva većinu naših obaveštenja o Jean-Louisu Popieru.)

Legitimistička predanja saopštavaju da je bio potajni neprijatelj Republike - k6 je smeo javni biti? - te da ga je u administraciju Palais du Justice uvukao bivši poslodavac, advokat, takođe prividni pripadnik Gironde, a stvamo saučesnik rojalističke zavere. Stanje koje dopušta da se najopasniji kontrarevolucionari otkrivaju među onima koji su Revoluciju podigli i inače odgovara bizamom ukusu vremena. Međutim, oduzimajući mu političku nevinost, homeridi Restauracije lišavaju Popierov život spontanosti, njegove najveće vrednosti. U želji da ga načine herojem senče sliku izmišljenim motivima. Tako se dobio palimpsest, ispod čijih se naslaga lik pravog Popiera sasvim izgubio.

Očišćen od tih nanosa, javlja se on kao čovek van istorije. Pre se može kazati da je bio umereni pristalica Promene nego njen protivnik. Za otpor Revoluciji nikakvih razloga nije imao. Ancien regime ga nije zadužio ničim što bi se osećao obaveznim da vraća. Ni saosećanjem, nekmoli činom. Da već u pedesetim nije bio, u dobu u kome se čovek, osim lake smrti, ničemu više ne nada, imao bi sve razloge da pozdravi ukidanje starih privilegija i otvaranje brisanog prostora za sticanje novih. Revolucija mu nije mogla ništa ni doneti ni oduzeti. U prvim ga je danima učinila, verovatno, ravnopravnijim s drugim građanima nego što je to ranije bio, a možda, premda sumnjam, i slobodnijim. Nekolike večernje šetnje, ako se na njih odvažio, po kafeima Palais Royale, gde se govorilo sa stolova a konspiriralo između njih, moralo ga je uveriti da se većina izvojevanih Jednakosti i Sloboda njega ne tiču i da će, ma kako prosvেćene bile, on lično od njih imati malo vajde.

Plata od 12 livara koja mu, i pored odsustva želja - odsutnih možda baš zbog tih 12 livara - nije dopuštala da za pet-šest i bokal puncha dobije devojk u „La Paysanne" (Palais Royal, No. 132), o poseti Mme Duperon (Palais Royal, No. 33) za 20 livara da se i ne govori,

ta plata postaće s vremenom u džepu i veća, ali nikad toliko da stigne pomahnitale cene, te će na tržnici stalno biti sve manja.

Mogao je govoriti što je hteo, to je istina. Ne baš sve, naravno. Posle kraljevog abortivnog bekstva u Varennes ne beše uputno klicati „Živeo kralj!", a posle Vendemiairea 1793. i njegovog pogubljenja bilo je već i nemoguće. Ali, on za kraljem nije osećao naročitu potrebu ni pre Revolucije. Mogao je, dakle, po volji iskazivati svoje misli. Stvar je bila u tome što ih ili nije imao, ili ih iz skromnosti nije smatrao za iskazivanje vrednim. Ova građanska sloboda,

izvedena iz slavne avgustovske Deklaracije o pravima čoveka, nije za njega imala vrednost koju je imala za Robespierrea, Desmoulinsa, Dantona, Vergniauda ili Heberta, govornike revolucije.

Najzad ni Bratstvo, treću prednost novog stanja, nije mogao iskusiti, jer je bitna odlika bila u deobi s nekim, a on - tu su svi izvori saglasni - za takvu deobu nikog nije imao. Ni porodice, ni rodbine, ni prijatelja, pa ni istomišljenika.

To mi daje pravo da, odbacujući pristrasnost usmenih predanja, i njihove reakcionarne motive, kao presudnu odliku Jean-Louisa Popiera vidim ravnodušnost. Ravnodušnost prema svemu što se oko njega dešava. Stanje koje nema ništa zajedničko sa istoimenim hrišćanskim grehom i ne obuhvata toliko neobaziranje na ljude, koliko na ono što svi zajedno preduzimaju, a što se posle zove - istorijom jednog naroda.

Tako je, eremitski odvojen od istorijskog vremena, Popier živeo sve dok se ne obre u Palati pravde, u magičnom trouglu između Revolucionarnog tribunala, tamnice Conciergerieje i giljotine na Place de la Revolution.

Tek za pisačim stolom, nad sudskim Protokolom, njegova se ravnodušnost poče rastapati. Tek tu, u kabinetu, gde se tako nešto najmanje očekuje, gde se drugi od života sklanjaju, njega ovaj obuze. Premda pogubljenju nikad nije prisustvovao, ni giljotinu video, morao je znati da svaka rubrika u njegovoj Knjizi znači čoveka manje u Knjizi života.

Ne govorim napamet. Imam potvrdu čija posrednost ne umanjuje njenu snagu, iako bi cinik i nju protumačio kao dokaz najokorelije od svih ravnodušnosti: one koja ne prati čin već ga onemogućuje.

U Parizu je tih dana vladala moda skupljanja uspomena na pogubljenja. Život se opirao smrti, bunio protivu stratišta, pretvarajući ga u bezopasnu zabavu. U kancelarijama Tribunala, među pisarima koji su imali privilegovan dodir s dželatom Sansonom i prislužiteljima giljotine, uveliko se terala trampa kolekcionarskim raritetima. Njegov sused, arhivar Chaudet raspolagao je čuperkom iz perike Louisa XVI, i, upravo, dok je on svoj ručak metodično žvakao, u pregovorima bio sa pisarom Veraerom o zameni nekoliko dlaka iz kraljeve kose za čuperak iz zlatnog uvojka devojke Corday. Kasnije u promet uđe parče Dantonove poslednje košulje, krvav znoj s ozleđene Robespierreove čeljusti, pa i poneki vešt falsifikat, jer dok bruka nije pukla, samo u njegovoj sobi behu tri zma ispaljena na Nepodmitljivog, iako je pravo moglo biti samo jedno. Popier u trgovini nikad nije učestvovao. Niti je i jedan sou uložio u klađenje koliko će koga dana ljudi biti smaknuto. Takvo uzdržano ponašanje, u vreme kada su dnevni obroci Razuma iznosili i do šezdeset života i Parižana činili indiferentnim prema smrti, značiti može jedino da se na nju misli i s umirućima saoseća.

Čiju presudu za gutanje izabrati?

Izrečenu nad bogaljem koji se žalio da je za kraljevstva prosjačenjem bolje zarađivao ili onu koja je staricu slala u smrt zato što je govorila kako joj je u mladosti bilo lepo, mladosti što se, na nevolju, podudarala s vladom Louisa XV, kada je svim poštenim ljudima moralo biti ružno?

Koga spasti, koga sečivu giljotine prepustiti?

Popier je besane noći provodio o nemogućem izboru razmišljajući. Nije li pogrešio? Da li je valjalo bogaljevu presudu pojesti, a staricu na giljotinu poslati? U reči poslati muka je i počivala. Proizlazilo je nekako da ljude na

giljotinu on šalje. U svakom slučaju, onog od dvoje osuđenika čiju je presudu mogao pojesti, a pojeo je nije.

Spasao je staricu.

San je posvedočio daje nespokojstvo osnovano. Bogalj je u snu stajao ispod giljotine koja je opet imala izgled metalnog vretena, preko glave je nosio kapuljaču dželata, i kad se do njega uspeo, krvavim mu je patrljcima pomogao da na tribinu stupi. A frula nevidljivog svirača i sada se čula.

Bunilo ga je jedino što je u prvom snu pod fantomom giljotine stajala Germaine Chutier, žena koju je spasao, a sad bogalj Pierre, čovek kojeg nije spasao. Kao da je san, bar njega što se tiče, oba pos-tupka izjednačavao.

Razlika je možda bila u tome da ga je Chutier ubijala nehотиčno, čistom mogućnošću da zbog nje bude otkriven, a bogalj Pierre iz puke odmazde.

Od tada se u nejasnim predmetima prepuštao kocki. Nasumce je birao cifru do koje će brojati, zatvarao oči, i, premeštajući kažiprst s jedne na drugu presudu, od onih, naravno, što su u obzir dolazile, s poslednjom cifrom oči otvarao. Jeo je presudu na kojoj bi prst zatekao.

Bolje se osećao, dublje spavao, manje vodu ispuštao.

Olakšanje, na žalost, nije trajalo. Između starca koji je gundao protiv skupoće i mladića što se žalio na besposlicu, kocka je za život izabrala starca. Pobunio se i progutao mladićevu presudu. Očekivao je starca u snu. Već ga je video kako mu ispod vretena giljotine pruža krvave ruke. Dođe mladić i on mu pomože da pod sekiru legne.

Razumede poruku. Nema prava da slepom slučaju prepušta moć koju mu je Bog dao. Za svoj izbor, ma kakav bio, sam mora odgovarati.

Onako kako su Robespierre, Danton, Marat odgovarali za svoj.

Izboru će posvetiti ozbiljniju pažnju nego do sada. On ne sme biti mehanički. Ni slučajan. Pogotovu zavisiti od straha i gledati da se što pre obavi, jedna da se od dve odabrane preusude što brže sažvaće. Ko odlučuje o životima bližnjih, mora znati zašto jedan zaštićuje, drugi smrti prepušta. Mora o osuđenima znati više nego što saopštava štura presuda, zainteresovana samo za zavrtnanj, njihovu kontrarevolucionarnu krivicu, ni najmanje za život i njihove ljudske vrednosti. Kad mu se već pruža prilika za neko dobro, nije li uputno da ono bude i razumno, da u životu ostavlja što je života vredno, što će ga vrlini posvetiti, a ne zloupotrebiti?

Nije li korisnije pojesti presudu obučara Rigouta, koji je opsovao predsednika svoje Sekcije, pa je to protumačeno kao vređanje otadžbine, nego onu njegovog imenjaka, lopova Rigouta, koji je tom predsedniku ukrao kesu livara, pa je i to proglašeno napadom na otadžbinu?

Uostalom, zar on tako već ne postupa? Nikad nije uništio presudu nekog revolucionara. Ravnodušno je u Protokol zaveo sve Besne i Hebertiste. To su, razume se, bila poznata iraena, bojao se da će ga njihovo preživljavanje odati, ali i među njima se mogao naći zalutali bednik, za čiju se sudbinu niko neće raspitivati. A ni njega nije spasao.

Pravio je, dakle, izbor, iako ga kao takvog nije prepoznavao. Činilo mu se da ga određuje strah. A zahtevala ga je i savest. Behu to ljudi koji su druge na giljotinu slali, slali ih sve do poslednjeg trenutka, sve dok i sami pod sekiru nisu legli. Nisu zasluživali saučešće. Zavrtnanj im je bio i suviše veliki. I nije počivao u Fouquier-Tinvilleovoj besmislenoj optužbi, već u njihovom životu.

Na žalost, o osuđennicima na smrt jedva je šta znao. Najčešće ni kako izgledaju. Iako su održavana o susednom holu, suđenjima nije prisustvovao. Osim goropadnog Dantona, nijednog nije čuo. Izvesne je, naravno, sretao u pisarnici, pre nego što su postali kontrarevolucionari, dok još revolucionari behu, ali pošto su revolucionari bili, za spasenje nisu u obzir dolazili i nisu ga interesovali.

Mučen neobaveštenošću koja mu je otežavala izbor, pa ga ponekad sumnjivim, čak i pogrešnim činila, dođe na pustolovnu misao, neprikladnu povučenoj prirodi. Kancelarija Tužbe pripremala je proces grupi zaverenika protiv Republike, koji su bili toliko vešti i oprezni da se međusobno ni poznavali nisu. Iz spisa izabra dvojicu najneznatnijih, obućara Rigouta i kradljivca Rigouta, mada je mogao uzeti bilo koga, svi behu podjednako nepoznati, i mada se činilo da se izbor po sebi nameće, da je pravednije spasti obućara nego kradljivca. No, Popier je hteo da potvrdi za svoje načelo dobije baš na primeru u kome je lični izbor u korist obućara Rigouta već učinio.

Misao beše jednostavna i uzbudljiva. Više, u stvari, uzbudljiva nego jednostavna. Trebalo je otići u kraj u kome su živeli i kod suseda se o uhapšenima raspitati. Za obućara Rigouta bilo je to srazmer-no lako. U tužbi, koja će, ako se ne umeša, uskoro postati presuda, a odmah zatim i umrlica, pisalo je gde stanuje. Ali za lopova Rigouta ništa nije pisalo.

Jedne se večeri, po završenom poslu, umesto u potkrovlje na spavanje, uputi predgrađu Saint-Antoine.

Bio je mlak, pljuskom ovlažen jesenji sumrak, tek prožet žutilom prvih fenjera. Vazduh je gust, težak za disanje. Perika se opušta. Za visoke potpetice hvata se lišće, noga, od sedenja ukočena, klizi u stranu. Ali, kosa, kaldrmisana uličica, u kojoj živi Rigoutova porodica, još je puna sveta. Taj svet razgovara, čuje i o čemu. Dovikuje se, smeje, čuje i - čemu.

A on je poslednji smeh slušao kad je sudija Belleville s velikim darom zapažanja opisivao kako su nekom Besnom na gubilištu spale pantalone. Sedeo je u Palati pravde, kao u mrtvačnici, u mrtvoj kancelariji, nad mrtvačkim Protokolom i zamišljao da je i Pariz umro, da je mrtav koliko je to bio on, da se njegovim ulicama ne čuje ništa osim škripe osuđeničkih dvokolica, bubnjeva doboša Nacionalne garde i fijuka gvozdene bradve.

A Pariz je živeo! Pariz je uživao! Pariz se smeja!

Oseti gorčinu, pa i umerenu netrpeljivost, prema svim tim ljudima koji su njemu, Jean-Louisu Popieru, prepuštali da misli o giljotini, a oni, izgleda, živeli kao da je nema, kao da će večno živeti.

Porodici se neće obraćati. Ona će biti pristrasna. Reći će mu da od njihovog Rigouta boljeg čoveka nema, da je njegovo hapšenje teška, besmislena greška. Raspitaće se kod suseda, drugih zanatlija iz ulice. Oni će rau o obućaru Rigoutu dati verodostojnija obaveštenja.

Zaprepašćen je bio kada je spoznao koliko se prevario, a uplašen kad shvati kakvu bi grešku počinio da se o obućaru nije raspitivao nego ga izabrao samo na osnovu svojih građanskih predubeđenja. Prema opštem sudu, Rigout beše najveći nevaljalac u kraju. Niko za njega ni jednu jedinu lepu reč nije imao. Niko u njegovoj nevolji saučestvovao. Svi behu srećni što su ga se oslobodili. Zbunjen ovolikim neprijateljstvom čak i obućarevih najboljih prijatelja, premda nije nameravao, poseti Popier i optuženikovu porodicu. Ona je o Rigoutu imala

gore mišljenje i od suseda. Toliko rđavo da izrazi spremnost, ako je pozovu, protiv njega na Tribunalu svedočiti.

Popier se, zbunjen, povuče i ode da pod mostovima Sene potraži poznavaoce drugog Rigouta, ne očekujući da o kradljivcu čuje išta povoljno, očekujući, u stvari, da ostane bez oba izabranika, bez ijedne presude za sutrašnji ručak.

Još jednom se prevari. Lopovi pod mostovima Sene govorili su o svom Rigoutu samo najlepše.

Vrativši se u potkrovlje Palate pravde, očisti cipele od lišća, osuši vlasulju, pojede parče sira, svuče se, pokri ćebetom preko glave, i probde noć.

Teška beše, najteža posle one u kojoj je sažvakao prvu presudu. Ali se isplatila. U zoru imađaše spreman odgovor. Znao je kako će izabrati između obućara i lopova Rigouta.

Obraćati se za pomoć ljudima nije vredelo. Stvarnost će uvek služiti onome ko je opisuje i uvek biti drukčija. U jednoj će obućar Rigout biti zao, u drugoj bi, da je za lutanje po predgrađu i istragu imao više vremena, možda i dobar postao. U jednoj će lopova Rogouta hvaliti, u drugoj kuditi. Kako se onda između njih odlučiti?

Očigledno je da se pomoću nepouzdatih i promenljivih činjenica pravedna odluka ne može doneti. Ona je mogla ležati samo u njemu, u njegovoj inspiraciji, njegovom instinktu. (Filosof bi govorio o slobodnoj volji, ali Popier nije bio filosof, pa je već tada mislio na neku vrstu ćefa, samo mu nije znao ime.) Ko moć pritežava, mora pre svega u sebe, u sopstveni sud poverenja imati. Ni Fouquier-Tinville nije tužio na osnovu činjenica nego svojih revolucionarnih nagona. Tužbe su, doduše, mahom bile pogrešne, u najmanju ruku preterane, neprikladne zavrtnju, ali je moć Državnog tužioca Revolucionarnog tribunala bila nešto sasvim drugo od njegove. Ona je ubijala, njegova oživljava.

Kad mu, oko podne, donesoše presude obućara i lopova Rigouta, ne nalazeći u sebi inspiraciju koja bi ga opredelila, obojicu u Protokol upisa, i ručak, posle dužeg vremena prvi put, pojede bez gorkog začina mastila.

Oseni ga tuga što tog dana nikog nije spasao, kako se zarekao, ali se osećaj krivice posramljeno povuče pred svešću da mu moć nameće odgovornosti koje zahtevaju i lične žrtve.

Priča je ostavila Jean-Louisa Popiera 24. marta, Germinala, da u Sudski protokol upisuje na smrt osuđene Hebertiste, kao preplašenog čoveka, svesnog opasnosti kojima se izlaže; ostavila ga je usukanog, ispijenog, modrog od probdevenih noći, posvećenih razmišljanju o jučerašnjem ručku i strahu od nedoumica sutrašnjeg; ostavila ga je neobrijanog, zapuštenog, u potpunoj nebrizi za izgled, i usredsređenog na njegovo delo; ostavila ga je, najzad, usplahirenog, unezverenog, na pragu živčanog sloma.

Dočekuje ga, na mesec dana posle 5. aprila, Germinala takođe, i zavođenje Dantona i drugova u Protokol, kao drugo biće. Još je smotren, zna da će ga i najmanja omaška koštati glave, ali nije preplašen. U svakom slučaju, manje strahuje nego u početku. Kao da veruje da do hapšenja ne može doći, čak i ako pogrešku napravi. Pa i da uopšte ne može pogrešiti.

To povoljno utiče na njegov izgled i držanje. Nije više bled, ispijen, izmrcvaren. Za ondašnje prilike čak i dobro deluje, premda se hrani kao i drugi, ne računajući mastilom natopljenu hartiju što je svakodnevno guta. Koliko mu plata dopušta, upadljivu pažnju obraća na spoljašnjost. Lišava se jela da

nabavi komadić odeće koji će ga razlikovati od neuredne rulje pisara oko sebe. S utegnutim modrim žaketom, zamenom za pohabani crni kaput, iz čijih rukava lepezasto vire okrajci košulje, buhavam belim žaboom, belim dokolenicama i plavom perikom koja je pripadala nekom pogubljenom aristokrati dovršava promenu izgleda što vemo prati promenu u njemu. Jer, dublje od svega menja se njegovo držanje. Nestaju zgrbljena, kamilja leđa, po kojima se u sudskim hodnicima prepoznavahu pisari. Kratkovide oči, upropašćene lojanicama, dobijaju naočare metal-nih okvira, okruglih okana, i hladnu oštrinu unutrašnjeg pogleda, sposobnog da prodre i tamo gde pravi ostaje bespomoćan. I ranije je bio povučen, uzdržan. I sada je. Samo na drugi način. Dok je pre preobražaja zakopčan bio kao neko ko osim nemoći nema šta da krije, sada je to kao neko ko moć neće da pokazuje.

Neće da pokazuje, ali je poseduje. Poseduje i oseća. Svim svojim bićem. Promena nije mogla ostati nezapažena. U svakom drugom vremenu okolina bi tražila objašnjenja, i kada ga u društvenom statusu, koji je ostao neizmenjen, ne bi našla, kada bi svako drugo razumnije tumačenje propustilo da je objasni, proglasila bi ga ćaknutim i smejala mu se. Ali je Revoluciji sve moguće. Da nije, ne bi bila moguća ni ona. Nije li od smešnog provincijalca iz Arrasa postao Robespierre? I ko je bio Danton pre Prevrata?

Ne liči li taj Popier s modrim žaketom, plavom perikom, okruglim naočarima i krutim, nepristupačnim držanjem sve više na Nepodmitljivog?

Da, do vraga, zaista liči!

Primetio sam ja to odavno i pitao se kako se usuđuje.

Ne bi da ne može.

Ne, ne bi.

A pošto može...

Pošto je mogao, počеше da ga se plaše. U početku, osim u držanju, koje nije dolikovalo ni zanimanju ni rangu, a ni Popieru kakvog su poznavali, stvaran razlog strahu nije postojao. Ubrzo postade neophodan. I nađen bi u opštem ubeđenju da je Popier tajni poverenik Odbora javne bezbednosti. I ovde su se revolucionarni običaji razlikovali od manira ancien regimea. Nekad se policijski žbir prezirao i izbegavao. Sada se za njegovo društvo otimalo. Izbegavanje beše opasno, jer je bilo sumnjivo. Vrlina nema čega da se plaši, besedio je Robespierre, nevinost je zaštićena. I zato su oni koji su se Popiera najviše bojali najviše za njegovom blizinom žudeli.

Sam Popier malo je šta od promene u osećanjima Kancelarije osetio. Ni dok je bio bedni zapisničar smrti, nemoćan da u njenom toku išta menja, ljudi mu nisu nedostajali, nit i je zbog usamljenosti patio. Sada, kad je moć posedovao, kad joj svrhu nađe, kad misiju imađaše, neodstajali su mu još manje.

Nametljivce da obeshrabri, postade nepristupačniji. To pojača njihov strah, te bivahu sve nametljiviji.

Da li je znao da na Robespierrea liči? Da li je sličnost slučajna posledica unutrašnjeg preobražaja ili težnja moći da se na moćniji uzor pozove? Da ga - ako mašti na volju pustimo - parodira, da se iz tajne svog dela, delu onog drugog ruga?

Ne upuštajmo se u besplodne pretpostavke koje priču o Jean-Louisu Popieru zavode na stranputice mimesisa. Preuzeli bismo obavezu da sličnost do posledica dovedemo. Jamačno bi nam se učinilo da najveću dramsku virulenciju ima susret originala i kopije, Maximiliena Robespierrea i građanina

J.-L. Popiera (čime se izneverava istorijska istina da, pre suđenja, Robespierre nikad nije posetio Revolucionarni tribunal, od čije je slepe efikasnosti toliko zavisila vladavina Vrline). Da li se Vođa užasava groteskne verzije za stolom, na kome se vodi najverniji zapisnik njegove utopije? Da li njen neverni zapisničar, građanin Popier, odoleva iskušenju da svoju priču dovede od homeridskog kraja - jer on već je duboko u drugom Popieru, svesnom svojih moći - i kako to izvodi? Zapali bi u grdne komplikacije dužne da se razreše slanjem našeg Robespierrea, građanina Popiera, na giljotinu, pod koju svakako, kao kontrarevolucionar, spada, ali ne pre vremena određenog ovom istinom o njemu.

Više nas brine šta se u njemu nego šta se s njim događa.

Šta se, dakle, u njemu događa?

Videli smo ga kako želi da se odgovornosti otrese i prepusti je kocki. Kad ga ona nepravednim odlukama razočarava, prihvata se izbora. Pokušava da ga zasnuje na uočljivim razlikama u vrednosti dva života. Lakonske biografije u presudama nisu od pomoći. Upućuje se onima koji kandidate najbolje poznaju. Ni oni ne pomažu. Dovede ga u još veću zabunu. Obraćanje takozvanim realnostima života ubeđuje ga da one ne postoje, da su njihove činjenice nepouzdana i da se na njima ne može doneti zdrav sud. Opet je sam, ali svestan da drukčije i ne može biti. Moć je uvek sama. Za savetnika ima ona samo sebe i neograničenu veru u svoje pozvanje. Otada se oslanja isključivo na vlastiti sud. U početku sledi taj sud Razum, njegovo osećanje Pravde, u neku ruku celo Popierovo životno iskustvo.

Ali, sećanje na slučaj Rigout ne izumire. Onda ga zamalo nije ob-manulo poverenje u tuđ sud. Sada se plaši da ga ne obmanjuje vlastiti. Ni on nije oslobođen zabluda. Donosi se na osnovu nekoliko štedljivih podataka u presudama koje bira Fouquier-Tinville. Ko jamči da su istiniti? Germaine Chutier je jamačno žudela za dobrim vretenom, ne za dobrim kraljem, a da se nije umešao, smakli bi je kao ubeđenog rojalistu.

Čemu, dakle, za pomoć da se obrati? Sve je probao. Ništa mu pomoglo nije. Ničeg nije bilo.

Bio je sam.

I tek kad shvati da se mora otresti predrasuda razuma - kome su u NotreDameu održavana bogoslužjenja - i prepustiti se nadahnuću, jer samo ih je ono lišeno, samo ono od razloga ne zavisi i računima ne podleže, da zaboraviti mora sve što je iz akata Tribunala o optuženiku saznao, ma koliko malo to bilo, i suditi mu po volji, onako kao što deluje božanska pravda, tek tada je mogao mime savesti da spava, znajući da će ga sutra, ma kakav izbor predstojao, sama moć naučiti kako da postupi, i da će, ma kako postupio, izbor biti pravedan.

Otada je svakog dana Jean-Louis Popier oduzimao giljotini po jednu ljudsku glavu. Mislio je samo dok ne bi eliminisao osuđeničke koji nipošto u obzir nisu dolazili, jer su bili poznati ili im krivice behu naročite, a onda je prestajao da razmišlja, poveravao se vidovitosti nadahnuća i mimo jeo presudu koju mu je ono izabralo.

Jer, nadahnuće nikad nije grešilo.

8. juna, u Messidoru 1794, održanaje naMarsovom polju svetkovina Najvišeg bića.

Bio je to jedini Popierov slobodan dan, jedini u kome nisu radili ni on, ni Revolucionarni sud, ni giljotina. Predvođeni Fouquier-Tinvilleom, časnici i službenici Palate pravde otidoše na proslavu. Među njima je bio i građanin Popier. U modrom žaketu, s belim žaboom, belim dokolenicama, plavom perikom i metalnim naočarima okruglih okana, koje kao da behu i malo zatamnjene, dostojanstveno je stupao na začelju sudske administracije. Na Marsovo polje nije stigao. Nije video kako prvosveštenik nove vere Maximilien Robespierre Bogu predstavlja Revoluciju, njen Konvent i njen narod. Ulučivši priliku, izvukao se iz svečane povorke i uputio na Place de la Revolution. Hteo je da vidi mašinu smrti kojoj je mesecima otimao hranu. Sad je to smeo. Bio joj je dorastao. U snovima je imala oblik vretena prelje Gerraaine Chutier. Znao je da tako ne izgleda, ali kako uistini izgleda, nije mogao zamisliti uprkos iscrpnim opisima što ih je čuo u Kancelariji suda. Place de la Revolution prazan je, zasenjen suncem. Pariz je na Marsovom polju ili po tamnicama. Na sredini trga diže se kostur tribine, pod čijim hladom drema oronuli Nacionalni gardist, oslonjen na musketu. Giljotinu ne vidi. Pokrivena je cmom draperijom kao spomenik koji će se tek otkriti. Naslućuje da ima oštar, gotski oblik, i da se pozadi produžuje u dasku, uz koju vezuju telo. Nije se od vretena mnogo razlikovala. Ne oseti razočaranje što je nije video.

Neki Jakobinac, učenik Enciklopedista, opisao je giljotinu kao horizontalnu ravan s vertikalnim produžetkom, s koga se na čoveka spušta trouglasti dodatak da mu pravougaoni deo tela odvoji od loptastog. A tako se moglo opisati i svako vreteno.

Vrati se u Palatu pravde i pođe u Dvoranu slobode, u kojoj je zasedao Revolucionarni sud. Ni ona ne načini utisak. Osvetljavali su je izduženi prozori, usečeni u kamen. Postavljene behu tri biste: Bruta, branioca rimske Republike, i građana Marata i Le Peletiera, branilaca francuske Republike. Ostalo behu stolovi, stolice, klupe. Na sredini za sud i tužbu, s jedne strane za porotu, naspram nje za branitelja. Iza njega u šest stepenika ređale su se klupe za optužene i završavale stolicom za prvog među njima. Na drugoj strani behu bankovi za svedoke, a iza ovih ograda koja je publiku odvajala od suda. Izađe, ne osetivši ništa.

Hteo je da se spusti i u Conciergerieju. Odustade. Među zatvorenima je bilo pedeset dvoje čije je pogubljenje odloženo zbog svetkovine Najvišeg bića. Znao im je imena, iako presude još nije zaveo. Mogao bi nekog od njih sresti i zapasti u teškoće što ih je doživeo s imenjaciama Rigout. Morao je ostati nepristrasan. Izvan privida stvarnosti. Iznad njenih upliva.

A i pitanje je da li bi ga straža pustila.

Vrati se u pisarnicu i ostatak praznika provede u iscrtavanju rubrika u Protokolu. Kad se prenu, mrak se kao siva mahovina hvatao po golim zidovima i s ulice se čuo razdragan žamor građana koji se vraćahu s venčanja Boga i Revolucije. Sve do Pluiosea, četvrte nedelje januara 1795, o Knjizi se neće morati brinuti.

Već posle nekoliko dana vide da je s predviđanjem preurao. Po hodnicima Palate pravde šapatom se počeo govoriti o kolebljivom položaju vlade i nmerenjačkoj zaveri Konventa protiv Odbora javnog spasa. Robespierre se povukao iz javnog života, nije odlazio ni u Skupštinu, ni u Odbor, a ni u Jakobinski klub nije svraćao. Pričalo se da i nije u Parizu. Da je verovatno u

Ermenonvilleu, u poseti grobu Jean-Jacquesa Rousseaua. Hodočašće se u Palais Royalu smatralo prirodnim. Pošto se na smrt toliko oslanjala, sada su Revoluciji samo grobovi mogli pomoći. Vesti o kraju Terora behu sve upomije. I naj-krvožedniji su listovi Trg Revolucije hvalili tišim glasom. „Furije giljotine“, mahnite Jakobinke, koje su po ceo dan sedele na galeriji Konventa i, pletući deci i gardistima čarape za zimu, zahtevale glave neprijatelja naroda, učutaše. U Palais Royalu, uvek dobro obavještenom, Dantonovim ubicama nije se davao ni jedan mesec. Narod se na pogubljenjima proredi, dopuštajući sebi kadikad i gnušanje. Iz ušiju imućnijih građanki nestaše minduše u obliku patuljastih, bronziranih giljotina. Na ulici se više nije čula vesela pesma posvećena pronalazaču giljotine:

„En revant a la sourdine
J'a ifait une machine,
Tralala, lala, lala, lalala,
Lala, lalala,
Qui met les tetes a bas!"

(„Razmišljajući tiho u sebi,
Napravio sam jednu mašinu,
Tralala, lala, lala, lalala,
Lala, lalala,
Koja skida glave!")

Popier je imao suviše posla da o novim vetrovima ozbiljnije razmišlja. U poslednje vreme nije se najbolje osećao. Patio je od jakih stomačnih tegoba. Izmet mu je sve češće otkrivao žućkastobeličaste tragove nesvarenih presuda. A kad je, podstaknut svežom veću o blizini preokreta, na njega i mislio, i sam se začudi koliko ga je on malo radovao. Ne pade u malodušje. Nije u preokrete verovao. Pariz je ominožno ličio na dane u kojima je Danton iz njega otišao, kad su svi zahtevali kraj Terora. A kraj je došao Dantonu. Teror ga je preživeo i postao još žešći. Više ga je zabrinjavalo što će sudnicu Revolucionarnog tribunala opet ispuniti poznate ličnosti, čije presude nije smeo jesti.

Prepavši se da će, kad se Robespierre iz letargije vrati, bez njih potpuno ostati, Popier u julu, Messidoru, poče jesti po dve presude dnevno. Samrtnika je bilo dovoljno da ih je i nekoliko mogao progutati, niko primetio ne bi. Ograničenja nisu ležala u njegovim moćima, volji i revnosti pogotovu, nego u slabom trbuhu.

Ponekad je i povraćao. Od toga je najviše strahovao. Presudu rabadžije Marollesa, morajući je brzo progutati, niti je usitnio, niti dobro sažvakao, i zamalo je nije isprovraćao u krilo dežurnom sudiji.

8. Thermidora, ili 26. jula, Robespierre se pojavi u Konventu i održa govor koji ne uzbudi ni njegove sledbenike. Niko ga nije razumeo. Tricoteuses, pletilje s galerije, ne čujuć imena, čija se smrt zahteva, ne shvatiše da je Republika još jednom u opasnosti. Čutke su plele svoje čarape, i ništa se ne zbi. U Kancelariji suda protumačiše događaj nepovoljno po Nepodmitljivog. Već sutradan, 9. Thermidora, pisar Chaudet se usudi da na Popiera iskali suzdržavanu zavist. Predloži mu, šapatom doduše, da Robespierreovo ime već sada u svoj Protokol upiše.

- A možeš i prestati da na njega ličiš - dodade zlobno.

Popier ga ne ču. Niti je, nekoliko sati kasnije, shvatio daje Konvent izglasao Robespierreovo hapšenje. Pred njim su, naslagane jedna preko druge, ležale presude četrdeset petorici ljudi, današnji obrok giljotine. Među njima beše i njegov, presuda koju će danas za ručak pojesti. Ovoga puta samo jedna. Samo jedan je muškarac toliko anonimna da ga bez rizika sme sačuvati. Nedoumica, zbog koje Chaudeta nije čuo, dosta je dugo onemogućavala ručku da pristupi. Čovek se zvao Joseph Garinio. Bio je kućegazda iz predgrađa. Stanari su ga optužili da novac, visokom rentom od njih opljačkan, poklanja kontrarevolucionarima. Popier u to nije verovao. Garinio je bio odan Republici. Ali bio je svinja. Popiera je 1789, usred zime, iz rentiranog sobička izbacio. Nije zaslužio da živi.

I on ga oštrim krasnopisom u Protokol upisa.

Tada se u njemu dogodi drugi, i od prvog moćniji preobražaj.

Nije hteo da zbog Garinioa njegovu milost danas niko ne uživa. Ne bi pravedno bilo. Ostala četrdeset četvorica behu uglednije ličnosti, kojih se ranije ustručavao. Nije više osećao nikakav strah. Čudio se kako ga je ikad i osećao. Šta je ono rekao onaj Chaudet? Nešto ružno, svakako. Šteta što njegovo ime ne može upisati namesto nekog koga će među četrdeset četvoricom današnjih osuđenika izabrati.

Valjda će i to jednom moći.

Ne birajući, rasejano, prepuštajući se ćudima ruke, sa svežnja na stolu uze presudu Arnousseu, čudaku koji je tvrdio kako će svako koga giljotina ubije otići pravo u raj, i pojede je sa slašću što je davno nije iskusio.

Iste večeri, dok su u Hotel de Ville, gde se stavio pod zaštitu Komune, hapsili Maximiliena Robespierrea, uhapsiše u potkrovlju Palate pravde i njega. Nije se branio, čak ni raspitivao zašto ga optužuju.

Za svoj zavrtnaj doznade slučajno.

Građanin Arnousse je po svaku cenu hteo u raj. Kad je spisak za pogubljenje pročitao, pobuni se što ga u njemu nema. Uporno je dokazivao da je i on na smrt osuđen. Dežurne sudije su imale muke s ljudima koji su to poricali. Samo zbog neobičnosti zahteva Vilete pristade da ga proveru. Zapisnik sa suđenja potvrdi Arnousseovu priču. Kako je onda moguće da ga u spisku za pogubljenje nema? Pregledaše Popierov Protokol. Ni tu ga ne nađe. Popiera uhapsiše, ali da bi sigurni bili, zatvoriše u Conciergerieju i sastavljača spiska Chaudeta. Dodadoše im nekoliko prikladnih ljudi, među njima Arnoussea, zaostalog od jučerašnje žetve, zavrtnaj im proširiše do ezoteričnog udruženja koje je činima htelo nauditi opštoj stvari, i tako se rodi još jedna mračna zavera protiv Republike.

Sudili su ih istog dana kad i Robespierreu, na zasebnoj, jutarnjoj sesiji.

Pogubiće ih zajedno; 10. Thermidora ili 28. jula.

Od trenutka hapšenja dok na giljotini u vreću nije kinuo, ne progovori Popier ni jednu jedinu reč.

Beše daleko.

Istorijski izvori tvrde da je tog dana, 10. Thermidora (28. jula), godine 1794, s Robespierreom giljotinirano 104 osuđenika. Ova priča veli da ih je bilo 107.

Broj su popunili građani - Jean-Louis Popier, koji je jeo smrt, Arnousse, koji je voleo raj, i Chaudet, koji je umro nevin.

Zašto ih nema u spisku za pogubljenje, a pogubljeni su, objasniti se ne može. Iz istih razloga, biće, iz kojih je nama toliko vremena trebalo da objasnimo zašto su drugi ljudi na smrt osuđeni, a ipak nisu umrli.

Ulice behu pune kao u dane narodnih svetkovina. Iako ih je po Revolucionarnom kalendaru bilo dosta, nikad ih dovoljno nije bilo za narod zaljubljen u slobodu. Kao da je Najviše biće ponovo u prestonici Revolucije. Pariz je ispraćao Robespierrea putem koji su uglačali nemilosrdni točkovi Vrline. Duga povorka dvokolica vukla se preko Pont-Neufa, ulicom Saint-Honore, prema Trgu Revolucije.

Svi su gledali u Nepodmitljivog, mnogi hteli da ga dotaknu, neki i uspomenu na ovaj dan da ponesu, s njega zderu. U pocepanoj, prljavoj košulji, s krvavim zavojem oko vilice, klonuo na rukama prijatelja, nije izgledao strašan. Možda zamišljen, začuđen, zgađen, ali ne strašan.

Svetina je urlala: „A has le maximum!" Opet se čula poskočica:

„Monsieur Guillotin
Ce grand medecin,
Que l'amour du prochain
Occupe sans fin..."

(„ Gospodin Giljoten
Taj veliki lekar,
Koga Ijubav spram bližnjeg
Neprestano obuzima... ")

Na poslednje taljige u nizu niko ne obrati pažnju, sve dok žena, Germaine Chutier, prelja tek puštena iz tamnice, ne primeti sličnost između osuđenika na njima i Robespierrea, kakav je nekad bio. Građanka se na njega baci kamenom, vičući: „A bas le Maximilien!" Svetina prihvati šalu, obasipajući dvojnika pogrđama i podsmehom.

Jean-Louis Popier ništa nije zapažao. U modrom žaketu, pod urednom, plavom vlasuljom, osluškivao je svirku daleke frule i kratkovidim očima, kroz okrugle naočare, posmatrao kako mu se s Place de la Revolution približava giljotina.

Bio je u pravu.

Ličila je na vreteno.

BORISLAV PEKIĆ

Svirač iz zlatnih vremena (1987.)

„Vratiću se kao refren što se vraća,
U maštu tvoju dovršenu bedom,
U snove tvoje oblik, biće redom,
Moja će sena kao Pan s frulom da korača!

(Anonim)

ma ljudi čiji život u močvari trajanja liči na tragove crvenokožaca kad neće da budu uočeni. Indijanski ratnik se tada vraća, polažući pete u stope starog traga. Odskače na kamen koji otiske ne prima i zauvek nestaje. Oko primećuje varku ako ume da razlikuje dubinu tragova ostavljenih jednim hodom od onih otisnutih u dva navrata.

Oni su bića Vazduha. Vazduh je njihov Element. Njihova priroda i sudbina.

Takvom je nepostojanom, eteričnom, čas vidljivom, čas nevidljivom agregatnom stanju pripadao i moj prijatelj, najbolji kojeg sam u životu, opterećenom sebičnim i prolaznim bliskostima, imao, pa se ustežem da istoriju njegovog nestanka pridružim ovim gotskim hronikama, o čijim sam temama tek iz druge ruke obavešten.

Za Jean-Louisa Popiera saznao sam preko usmenih predanja ancien régimea i Documents inédits u Section Judiciaire francuske Nacionalne arhive. O megalos mastorasu Dumetriusu Kir-Angelosu, umetničkom rezbaru iz morejske Tegeje, obavestio me je otac Pamfilije iz crkve Hagios Nikolaos u Aleji na Peloponesu. S dvosmislenim darom i ezoteričnim moćima Johna Blacksmitha iz King's Lynna, zakletog lovca na veštice i flautiste Sir Thomasa Howarda, erla od Arundela, Lorda Lieutenanta Norfolka, upoznali su me sudski spisi grofovije i, razume se, njegova ispovest, koliko je pouzdana, ali o pravim izvorima priče zabranjeno mi je da govorim. Dato mi je da je ispričam kako je meni posredstvom magije saopštena i prepustim veri čitaoca.

Ovoj sam svedok, da odmah ne kažem i saučesnik. Taj položaj, premda ga iskao nisam, ne dopušta ravnodušnost, s kojom se vašoj pažnji preporučuju životi rezbara Kir-Angelosa, muzičara Blacksmitha ili pisara Popiera. Ne uspokojava me indulgencija podarena umetnosti da s arheološkom nepristrasnošću prekopavam humana đubrišta sveta kojih se zdrav razum kad god može kloni, niti me nadahnjuje zelotska misionarska istinoljubivost koja joj se takođe pripisuje, premda svi znamo za njenu prolaznost, varljivost, prividnost i čememu potkupljivost. Iskrenost je posledica razočaranja, a na šta se ono odnosi, ostaviću za kraj priče. Nipošto da vas za strpljenje pridobijem zagonetkom, nego što istinu ni sam ne znam.

Kako se pripoveda, ako u sebi imalo života ima, priča će i vama i meni otkriti zašto se pripoveda.

Moj je prijatelj bio pesnik, jedan od najboljih kojeg smo imali od kada smo naučili da i plemenitijim beskorisnostima nalazimo glas i formu. Nema priznanja koje nije dobio, a među njima onih koja nije zaslužio. Već i što je poezijom izabrao da se bavi u doba u kome su svi putevi, i oni kojima dođosmo i oni kojima smo greli, i tragovi pobednika i stope poraženih, zatrpani bili leševima izneverenih ili osramoćenih iluzija, što se njome, jedini među šupljim versifikatorima novog Novog poretka, bavio s ozbiljnošću drevnog maga, svedočilo je o osobenosti njegovog duha, pa, iz ove naknadne perspektive iz koje pripovedam, i o tome da se sve što se s njim dogodilo, a što ću koliko umem vemo opisati, baš njemu i moralo dogoditi.

Sklon sam uverenju da u toj sudbini ni ja nisam slucajan, da moja uloga nije isključivo posrednička, i da ću dublju vezu između naših priča uskoro otkriti. Ovo priznanje čitaoca ne obavezuje da „Svirača iz Zlatnih vremena“ čita s više pažnje nego prethodne hronike. Ni uopšte da ga čita. Pogotovo da se trudi oko uočavanja te sponse. Dovoljno je ako shvati da promena u duhu pripovedanja, izvesna pristrasnost, do sada izbegavana, od nje potiče.

Zbližila nas je profesija, jer i ja se, premda s manje uspeha, bavim pisanjem, ali presudnije od nje - zajedničke uspomene.

U posleratno doba socijalističke Obnove i Izgradnje, oko godine 1946, značilo je to mnogo više nego danas, 1987, kad je korozija dugog mira bledim vapnom ravnodušnosti pokrila stare grobove, zamorom izmirila bivše račune, izravnala

neravnine istorije i najdublje, najplemenitije razlike iz mladosti učinila besmislenim. (Kažem ovo zato što sam siguran da su i pobednici i pobeđeni, hteli ili ne, sahranjeni u istom grobu slučajnosti koju eufemistički zovemo povесnom nuždom.)

Obojica smo poticali iz imućnih porodica srednjeg sloja, koje su već odavno zaboravile revolucionarne okrutnosti staleških predaka, opisane u prethodnoj priči, i svoje potomke vaspitavale u duhu prosvećenosti i tehnologiji napretka, podrazumevajući, razume se, društveni uspeh kao njihovu primordijalnu svrhu; obojica smo za taj uspeh bili predodređeni, pripremani, a da se naši poštovani oci nisu paštili da za njega predodrede i pripreme svet u koji su nas s velikim nadama otiskivali; obojica smo, tome zahvaljujući, posle 1944, živeli u građanskom getu što ga je oko nas podigla Revolucija, uz svesrdno sadejstvo naše idiosinkrazije prema njenim darovima; obojicu je iz bezbedne izolacije, nalik upadljivo obeleženom hermetičkom grobu, proterala žudnja za životom, podstaknuta ambicijom koju je iz obamrlosti prenuo dar; obojica smo verovali da izlazak u tuđ svet neće podrazumevati izdaju sopstvenog; obojica se u očekivanju manjeviše prevarili ali obojica uspeali da savest pacifikujemo izvinjenjima, pod kojima i najbestidnija sebičnost gubi izvorni oblik i postaje čin zdrave pameti.

Premda i ono ispunjeno izvesnim događajima, vreme u Zlatnom getu naše mladosti teklo je, kao i u svakom azilu, neuporedivo sporije nego izvan njega, toliko sporo da je često - stajalo. Ako ste bili mladi, niste starili; ako ste stari bili, niste umirali. (Naši starci u tome nisu uživali koliko mi. Sretao sam gospodu koja se žalila što umrla nije pre 1944, ne zavideći, u međuvremenu, vršnjacima kojitna je u tome baš 1944. pomogla.) A ti su događaji, što su nezaštićenom vremenu izvan nevidljivih zidova geta davali nemilosrdno ubrzanje, te ljude iz godine u godinu nosili kao kroz snove bolesne more, u njemu, u getu, mirovali kao da su u zlatan kamen magijskim dletom uklesani. Nikakvo proticanje, propadanje i starenje nije ih moglo iz pamćenja istrti, niti su im udili kasniji dani, ma dublji i potresniji bili.

Zato se u mojim uspominama još uvek vode bivše ljubavi, teraju dovršene pustolovine, gaje stara prijateljstva i mržnje, biju drevne, najčešće izgubljene bitke. Iščezla lepota, preparirana u sakralnu mumiju, počiva u piramidi moje mladosti, okružena voljenim predmetima, iako joj je duh pogrebnim činom davno otplovio na zapad. Ali kada god u piramidu siđem, sam se nađem u tamnoj kripti sećanja, njen se duh vraća i oživljava mrtve predmete oko mene. Mahom su to obične stvari. Zelena „Rheinmetal“ mašina, germanski jaka, izdržljiva, pouzdana, u čijim je iskrzanim koricama, sa zlatnom kopčom za zaključavanje, začarana prošlost stala. Očev nesecer od smeđe, glatke krokodilske kože, ispunjen rasparenim otpacima davnih dana, zaostalim posle „narodne preraspodele dobara“, izvršene nad našom imovinom 1944. S tim predmetima bio sam faraonski blagosloven večnom mladošću. Telo me, na žalost, u tome nije sledilo. I mnoge nevolje, od kojih neke i u priču ulaze, potiču od nesaglasnosti dva života, što u meni, podsmevajući se jedan drugom, teku naporedno. Ako iskustvo blisko tome Getu postoji, stiče se dugim zatočeništvom ili životom na pustom ostrvu, gde je i najbeznačajniji događaj i sudbonosan i večan.

Takvim smo, eto, životom živeli moj prijatelj, ja i svi izopćenici naše vrste pre nego što smo iz srodnih razloga zaštitu Geta napustili i našli se u svetu u kome vreme nije stajalo, a mrtvi svoje utvare nisu iza sebe ostavljali.

Okolnosti su nas, na žalost, rano razdvojile. Ja sam se, iz razloga koji se priče ne tiču, s porodicom preselio u London i tamo ostao blizu dvadeset godina. S početka smo se dopisivali a i prilikom mojih poseta Beogradu viđali. Kasnije se korespondencija proredila u maniru koji se čini prirodnim, a neprirodan postaje tek ako naročit događaj na njega skrene pažnju. A i sretali smo se sve ređe. Ili on, kad sam dolazio, u gradu nije bio, ili su mene obaveze sprečavale da ga obiđem. Susreti najzad sasvim izostaše, pisma prestaše da ih zamenjuju, a što je najtužnije u svemu, nestalo je, bar kod mene, osećanje da time nešto gubim. Pratio sam u novinama njegove uspehe, u međuvremenu i sam izvesnim bio obdaren, i tako je to neodređeno stanje naših odnosa trajalo sve do 1987. i mog povratka u zemlju.

Prve mesece proveo sam u bunilu povratništva. Nije posredi bilo samo privikavanje na nov, najčešće tegoban model života, izazvan hroničnim nepodudarnostima veštačkih socijalističkih načela i prirodne ljudske prirode, ni poimanje promena kojima su bili izloženi podjednako i moji prijatelji i moji neprijatelji, pa ni moribundski utisak da se nisam vratio kući, nego jednu tuđinu zamenio dragom, usled neočekivanosti iskustva - gorom od one koja se napustila. Posredi je bilo suočavanje s promenama u sebi. Ne vidim prikladnije objašnjenje od onog što sam ga s izvesnom setom ispisao u knjizi "Pisma iz Tuđine":

„Svako ko je duže vremena živeo u geografskoj tuđini zna šta to znači. I koliko, čak i ako je dobar, život gubi ako se ne živi napravom mestu, kada se živi izvan njega, kao što Englezi vele - out of place. A pravo je mesto uvek ono na kome smo porasli. Jer, od sviju tuđina na koje je čovek osuđen, najsnošljivija je ipak sopstvena. I baš tu za povratnike iz tuđe u svoju zemlju, ako se ne vraćaju u mrtvačkom sanduku, nastaju neočekivane i bolne, no, sve u svemu, prirodne teškoće... Odlaskom iz zemlje iz nje se čupaju koreni koji nas spajaju s poreklom, rodnim tлом, njegovom istorijom i sudbinom. U tuđem svetu ne nalaze odgovarajuću hranu pa venu. Puštaju se drugi. Ali, oni su lažni, veštački. To su pseudokoreni alibija. Korenje za priliku. Ono nas siti ali ne hrani. U međuvremenu staro korenje truli. Ako niste građanin sveta, a malo je ko od nas rođeni apatrid, gubitkom prvobitnog korenja gubimo i svaku realnu šansu za povratak. O, možemo se mi fizički vratiti, u svojoj zemlji još dugo živeti, pa i umreti, ali ništa više neće biti kao pre... Nesporazum nije u tome što zemlja nije spremna da nas prihvati nego što mi više nismo spremni nju da prihvatimo. Odbaciti nešto za šta znate da mu pripadate teže je nego biti odbačen odnečega čemu se ne pripada i nikad pripadalo nije. Nije najteža tuđina što su vamje svojim nerazumevanjem nametnuli drugi. Najteža je ona koju ste svojim nerazumevanjem drugih sami stvorili... ”

Zaokupljen ponižavajućim osećanjima izopćenosti i nastojanjem da se s njim srodim, ako već kadar nisam da ga se oslobodim, opterećen tehnološkim zahtevima repatrijacije i obnovom građanskih prava kojih sam se privremeno bio odrekao, mada malo beše izgleda da ijedno koristim, nisam stizao da oživim i lične veze. Smerao sam to da preduzmem tek kad dovršim smeštanje u staro ležište, u otisak svoj ostavljen ovde još ranih sedamdesetih, i neutrališem nekako njegovu neprijatnu, hladnu odbojnost.

U takve veze spadao je i prijatelj. Pročitao sam, doduše, u „Politici“ da je dobio značajnu književnu nagradu, kolebao se da li da mu se tim povodom javim, no ometen sam bio urgentnijim obavezama, a posle toga opet utonuo u konfuznu moru povratničkog prilagođavanja.

A onda sam ga iznenada sreo i tim susretom počinje ova priča.

Sretah ga vrelog letnjeg dana pred večer na uglu svoje ulice, neuglednog čuburskog ćorsokaka u senci betonski sure konstrukcije Hrama Sv. Save, nad kojim su se, kao glave gvozdениh bogomoljki, propinjali crni kranovi. Susret mi je izgledao slučajan. Danas ne mislim da je bio. Danas sam siguran da me je čekao, da je namerno odabrao ugao ulice Malajničke i Makenzijeve, da je izborom mesta, na kome me je pre četrdeset godina svakog jutra sačekivao da u školu zajedno odemo, nešto hteo da kaže. Čak me je kao nekad i pozdravio:

- Opet si zakasnio.

U prvi mah ga nisam shvatio. Bio sam rđav učenik. Škola nije bila omiljena tema mojih uspomena.

- Nećemo stići na prvi čas. Setio sam se i nasmejao: -Koji je prvi?

- Istorija. Ofanzive.

- Utoliko bolje.

Iskreno sam se obradovao. Obradovao se i on, premda je u njegovoj radosti, čini mi se, bilo izvesne izveštačenosti. Nije delovala neiskreno, nipošto. Bila je pre odjek, pomalo šupalj eho mog uzbuđenja. Kao da je nespretno zamenila olakšanje koje je osetio kad je po mojoj srdačnosti shvatio da decenije razdvojenosti nisu među nama ništa poremetile. Pošto smo razmenili prva haotična obaveštenja, nestrpljivo, napreskok, kako čine ljudi kad se dugo nisu videli, pozva me kod sebe. Pokušao sam da se izvinim poslom i posetu odložim. Navaljivao je, a i ja osećam potrebu da s njim posle toliko vremena razgovaram, pa se ubrzo našosmo u Krunskoj ulici.

Stan je bio prostran, pretrpan oštećenim crnim nameštajem iz epohe Art decoa, uljanim slikama mediteranskih majstora i egzotičnim rukotvorinama primitivne mašte što ih je donosio sa svojih zvanično finansiranih putovanja. Iako je oba francuska prozora, vitka kao u gotskih crkava, ostavio otvorena, bio je prohladan, polumračan, nalik podzemnoj kripti u koju se retko slazi. Mirisao je na drevne poveze knjiga, prašinu, trošnost, samotnost. Imao je naročit zadah što ga ispuštaju domovi neženja, ostarelih udovaca, špilje kaluđera eremita, izbe pustinjaka, skloništa skitnica i ćelije doživotnih zatočenika. Zadah ustajalog loga.

Uveo me je u kabinet. Zadah se ovde osećao prodornije, izmešan s neprovetrenim uspomenama na ispijena pića. Ponudio me je konjakom. Nasuo ga je i sebi. Ruke su mu drhtale. Čuo sam da pije -svi smo, uostalom, utapali neizvesnosti vremena u fatamorganu lažne sigurnosti u kojoj se one lakše podnose - ali nisam mislio da je sebe dovde doterao. Podigao je čašu i nazdravio:

- Za stara, dobra, zlatna vremena!

Zdravica mi se činila pomalo teatralna, a i neprikladna, ako se ima u vidu kako smo obojica prolazili u tim „starim, dobrim, zlatnim vremenima“, ali sam formulu, s manje srca doduše, izgovorio i čašu ispio.

Nasuo ih je ponovo. Svoju je odneo u cmu kožnu fotelju, deo georgianske klupske garniture, koju je njegov otac, advokat i poslanik Demokratske stranke, doneo sa školovanja u Cambridgeu. Nekim je čudom izbegla

konfiskaciju, kada je ovaj, u prvom opskumom činu revolucionarne pravde, novembra 1944, streljan od KNOJ-a na Banjici, na istom mestu, možda i zajedno, zarđalom žicom vezan za jednu moju književnu fikciju - graditelja Doma nemačke kulture Jakova, oca Isidora Njegovana, s kojim sam nameravao da u ništavilo odvedem i svoj "Romejski prsten" i sopstvenu građansku sudbinu. Kad je seo, fotelja je sipljivo zaškripala, spuštajući me kao visak kroz bunar prošlosti, četrdesetak godina unazad, u „stara, dobra, zlatna vremena" njegove zdravice.

Bilo je leto 1947, sparno kao sada. Prozori su, kao sada, bili otvoreni i daleki je pljusak, obilazeći grad, ozonom prožimao pregrejani vazduh. Još su na med mirisale lipe. Benzin se nije osećao. U ono doba jedva je bilo automobila. Taksiji su tek proradili, a policijska kola išla samo noću. Ulice su mirovale u treperavom sunčanom soku, tu i tamo prevučene nežnim senama drvoreda. Crkvenu je tišinu sekla jedva čujna, potmula grmljavina, nalik topovima sablasnog rata.

Malo je šta u sobi prošlost poremetila, osim slika što su se kasnije izmenile i umnožile, pesničkih knjiga koje su postepeno istisnule očevu pravničku biblioteku i nezgrapnog, potammelim mesingom okovanog vretena, što je kao folklorna sablast niklo iz zaborava da zameni mahagonsku komodu socijalističke klasike „Todor Dukin".

Pređa mnom je sedeo osamnaesetogodišnjak u nebesnomodroj košulji nesrazmerno široke kragne, u pantalonama od belog platna nesrazmerno uskih nogavica, po ondašnjoj modi, s kojom smo prkosili komunističkim puritancima iz Narodne omladine. Košulja je bila otkopčana, otkrivajući na grudima krstić od tankog srebra, takođe pre izraz inata nego vere. Imao je plavu, svilastu kosu i koščato lice nemirnih mišića. Tamne, hipnotičke oči senčile su lik proročkom snagom kakva se viđa na svetogorskim ikonama. Čitao je svoju novu pesmu:

„ Vratiću se kao refren što se vraća,
U maštu tvoju dovršenu bedom,
U snove tvoje oblik, biće redom,
Moja će senka kao Pan s frulom da korača!"

Nije njen mističan sadržaj učinio da je zapamtim. Pre zamah u korae je pročitana, demijurško ubeđenje da će se moj prijatelj, kao refren kroz pesmu, vraćati u tuđu maštu, ma čija bila, ma na kakvu ciljao, i da će se vratiti baš kako se opisuje, kao besmrtni bog Pan s frulom čija će magična svirka, slična frigijskim dvojnicama, imati nemilosrdnu snagu božanske zapovesti i neumitnog poziva, moć da u život i smrt vodi.

Sada je pređa mnom sedeo pedesetsedmogodišnjak u odelu koje ga nije razlikovalo od mog, ni od odela bilo kojeg prolaznika Krunskom ulicom, čovek prosede, proređene kose, umoma, siva, podbula lica patnika od hronične nesanice i praznog, mrtvog pogleda. Nije izgledao kao neko koga ma Čija mašta željno očekuje s dionizijskom frulom na usnama, ko iz čarobne svirale ume da isteruje ikakve, pogotovu magijske zvuke.

Iako sam, kako već rekoh, davne dane imao sačuvane u „piramidi mladosti", iako su me oni ko zna kakvim putevima održavali u izvesnoj duhovnoj svežini, retko sam svojevoljno u njih silazio da se s izvorima tog „čudotvornog kamena

obnove" suočim. Retko sam o prošlosti mislio, i nikad s nostalgijom ili slepom strašću kopača zlata; uvek sa trezvenom ravnodušnošću trgovca koji u trezor ne silazi da u blagu uživa nego da ga na tržište iznese.

Najednom me dimu neponovljivost uspomena, ono što mudraci zovu korisnom neminovnošću, a mi, slabići, s pravom ili ne - naj-većom obmanom dara života. Nisam mogao prijatelju izgledati ništa bolje nego što je on izgledao meni.

Samo ja nisam sanjao da kroz tuđu maštu prolazim kao Pan s magijskom frulom. Ali, kakva je to prednost? Šta je biti uspešan sluga okolnosti, tamo gde čovek nije uspešan gospodar prilika? Šta je imati uspešnu starost - jedina stvarno uspela smrti se već domogla - kad se izgubila mladost, koja nije morala imati ni uspeha, ni nade za njega, čak ni srećna nije morala biti, ali je bila mlada, i ništa joj više nije trebalo da život ispuni. Sada taj život ništa ne može ispuniti. Ne vrede razočaranja, u koja se mnogi uzdaju, pa iz jednog u druge žure, kao vitezovi Okruglog stola, tragaoci za Hristovim putirom iz jedne legende u drugu. Razočaranja nisu tu da nas ispune, nego da isprazne i ono što je preostalo.

- Vratio si se?

- Jesam.

- Zašto?

Svako me je pitao zašto se vraćam. Pitali su me i prijatelji koji su se bojali da time nešto ne izgubim, i neprijatelji koji su se plašili da time nešto ne dobijem. Mislio sam da se povratak podrazumeva. Da je prirodno da se odlazi, ali je prirodno i da se vraća. Nisu tako mislili oni što su za mnom žalili, i oni koji su, kao sporedan uzrok, u mom odlasku, mom bekstvu učestvovali. Niko više nije smatrao prirodnim što u svojoj zemlji živi. Svi su verovali da je svuda lepše nego u njoj. Mislili su tako i rodoljubi, i oni koji se takvima, po sop-stvenom izboru, nisu slovili. Prestao sam da objašnjavam zašto sam se vratio. Ali prijatelju odgovor nisam mogao da uskratim. Nadao sam se da će ga razumeti.

- Jednom se mora.

- Ovde se živi ružno.

Nije razumeo. Ponovo sam pokušao.

- Ali se živi. Ja nisam živeo.

Nadao sam se da o odgovoru razmišlja i da će doći do razumevanja koje su mi drugi uskraćivali. Ali me on upita:

- Šta pišeš?

Pitanje me začudi. Nije bio čuven po brizi za bližnje. Deo njegovog genija počivao je u sposobnosti da mu podredi sve druge interese, pa, kad može, i druge ljude. Bio sam polaskan. Rekoh da dovršavam zbirku priča i da se poslednja na kojoj radim zove „Čovek Koji Je Jeo Smrt". Poverih mu ekscentričnu dijetu revolucionarnog pisara Jean-Louisa Popiera, kako sam je iz predanja i oskudnih dokumenata restaurisao, a potom logičnim pretpostavkama dopunio, priznadoh mu da sam, mimo običaja, nastojao da, ispod teksta, razvijem metaforu o genezi kaligulijanske moći, a potom se, sa sebičnom nebrigom autora, upustih u pojedinosti njene tehnologije.

- Sećaš li se Treće muške?

Pitanje me zateče, povredi. Shvatih da me nije slušao, da ga moje profesionalno iskustvo ne interesuje, da je pitanje o njemu retorsko.

- Naravno - odgovorio sam, ne skrivajući mrzovolju.

- Sećaš li se nekog iz VIII B?
- Na koga misliš?
- S.-a, na primer? On je bio dve godine stariji. Mi smo tada išli u VI.
- Njega se sećam.
- Sećaš li se kako je odgovorio kad su ga pitali zašto nije član Narodne omladine?
- Ne - rekoh jetko. - Dementan sam. Više se ne sećam ni zašto ja nisam bio.
- Rekao je da mu vera zabranjuje članstvo u jednoj bezbožničkoj organizaciji.
- Bilo je to, s obzirom na to da u boga nije verovao, a i na ostale okolnosti, glupo.
- Jeste, ali je rečeno.
- I onda? - upitao sam nestrpljivo.
- Zbog toga je februara 1946. izbačen iz gimnazije.
- Izbačeni smo i mi. Premlaćeni i izbačeni. On, koliko pamtim, nije tučen. Samo je izbačen.

Bio sam objavio knjigu „Godine Koje Su Pojeli Skakavci i u njoj epizodu „Za Koga Su Zvonila Zvona Godine 1946.“, u kojoj sam opisao izbacivanje nepoželjnih učenika iz Treće muške gimnazije.

I sada mi se nije vratila mutna slika tog događaja, već njen opis u knjizi: „ Video sam svoje drugove kako krvare, prolazeći kroz tunel neljudske mržnje, koji će se tek dvetri godine kasnije nazvati, Toplim zecom' i u svoj topli zagrljaj primiti mnoge učesnike ovog iz 1946. Video sam svoje drugove kako ćute. Video sam sebe kako ćutim. Video sam decu kako viču ‚Smrt!‘ a nemaju ni dvanaest godina. Video sam decu kako pokušavaju drugom Ijudskom biću, starijem od njih jedva za koju godinu, naneti uvredu i kako u tome uspeavaju. Video sam na podijumu konstruktore ovog živog zida kako uživaju u svojoj maloj revoluciji, u svojoj igri sa životima školskih drugova. Video sam i te naše drugove. Jednog maturanta kako pada pod nogama rulje, diže se, ponovo pada, i njegovo krvavo lice na krvavim vratima kad se poslednji put prema sali okrenuo da svoje drugove poslednji put pogleda u lice i primi poslednji udarac...”

To je bio S.

- Pogrešio sam. I on je tučen. Ima li naročiti razlog što baš njega pominješ?
- Nedavno sam ga sreo. Postao je član njihove partije.
- Koje druge je mogao? Ta je jedina.
- U redu. Postao je član te jedine partije.
- Nije jedini - rekao sam ravnodušno.
- Ne, nije.
- Ljudi se menjaju. Ponekad s razlogom. Ponekad bez razloga. Ne zna se šta je gore. Da li ako se stvamo ubede ili ako se samo prave da su ubeđeni. Naglo je ustao: - Moraš me izviniti. Sasvim sam zaboravio na jednu obavezu. Sad sam se ozbiljno uvredio. Popustio sam njegovim navaljivanjima i odrekao se vlastitih obaveza da bih s njim bio. Mislio sam da toliko dugujem starom prijateljstvu. Nisam bio oduševljen pravcem što ga je razgovor uzeo, prošlost me je činila nemirnim, nesigurnim, ranjivim, ali mu se nisam suprotstavljao. Nije izgledalo da ima ikakvog posla kad me je ovamo doveo. Da li se zaista neke obaveze setio ili mu moje prisustvo više nije bilo ugodno? Ustao sam. Ispratio me je do vrata.
- Moramo se opet videti - rekao je.

Otišao sam bez želje da se to dogodi. Ali se sećanja na naš prvi susret nisam oslobodio. Nije posredi bila zebnja da ću, ako je njegovo ponašanje išta značilo, ako nije bilo prolazno, izgubiti prijatelja. Dugi prekid u viđanju i prepisci činio je i tu krajnju mogućnost, ostavljajući je, dabome, i dalje žalosnom, lakše podnošljivom. Bilo je i drugih prijatelja koje sam izgubio prirodnim izumiranjem spona, proticanjem vremena, ali oni pripadahu kasnijem životu, onom izvan Geta mladosti, i sva, već i po poreklu, behu na bednu kratkotrajnost osuđena, zasnovana najčešće na prolaznoj zajednici interesa ili privremenim okolnostima. Nijedno ne beše iz doba kada interesi nisu postojali, ili ako jesu, nisu birali prijatelje.

Nije, dakle, to bila tema mojih razmišljanja. Zbunjivala me je promena koju sam u njemu osetio. Uvek je bio siguran u sebe i svoje postupke. Uvek znao šta čini i zašto to čini. U njemu nije bilo moje urođene kolebljivosti, ni nesigurnosti čoveka kome su drugi zodijački znak Blizanci. Dok smo mladi bili, dok su nam nedostajale reči da objasne činove, najčešće neobjašnjive, njemu one ni trebale nisu. Njegovi su postupci, odnekud, uvek sami sebe tumačili. Kad smo ostareli, i reči postale neophodne da se iza njih sakrijemo, on ih je uvek spontano nalazio. I uvek prave, one koje su meni redovno nedostajale. Zbog toga je njemu napuštanje građanskog Geta, azila naše mladosti, groba u kome je zauvek trebalo ostati, bilo lakše nego meni. Napustio ga je pre mene i već dosta dugo van njega prosperirao, dok sam ja još uvek, u nedoumici i sumnji, tumarao oko njegovih otvorenih kapija. Kasnije, kad sam i ja Geto napustio, ali još dugo tragao za izvinjenjima, nikad ih stvarno ne našavši (ni sad ih nemam!), on je već raspolagao definitivnim načelima koja to napuštanje ne samo opravdavaju nego ga i nalažu. Priznajem da sam se tim načelima i sam služio, naročito kad više nisam imao snage i volje da učestvujem u životu koji već odavno nije bio moj. S njim sam nekako uspevao da neutrališem sva svoja odbijanja i nastavim da živim kao da imam zašta. Pa da mi se ponekad čini i da imam. Sećate li se Orwellove pesme iz „1984.“?

„Pod kestenom senke duge,
Izdali smo jedni druge,
Izdali smo bez kapare,
Jedni druge za dve pare. ”

Duboko, u još neoštećenom krajičku srca, ja sam znao da se ona i na nas odnosi. On to nikad nije hteo da zna. Ako za mene prošlost nije postojala jer sam se nje plašio, on je tu prošlost odbacivao jer ju je mrzeo.

Sta je u njoj mrzeo? Kraj koji nije bio lep, ili to što je uopšte imala kraj?

Osećaj da raspolaže blagom čiju vrednost nije spoznao pre nego što je blago postalo kamen, o koji će, privezan, potonuti? Strah da prošlost nije gotova, da je njen pravi kraj uvek sutra? Da će nas sve što smo iza sebe ostavili ponovo sačekati? I ono što mislimo da smo dovršili, i ono što znamo da nismo, i da će ono što znamo da smo dovršili biti prava muka, a ovo drugo pružati našoj starosti jedinu utehu?

Eto o čemu sam razmišljao. O načinu na koji me je dočekao na uglu ulica Malajničke i Makenzijeve, kao da je još godina 1946, a mi šesnaestogodišnjaci, do dna ispunjeni neutrošenim vremenom, da ćemo se posle toga spustiti Krunskom i Njegoševom do naše gimnazije, o njegovoj zdravici koja je

prizivala „stara, dobra, zlatna vremena“, o pitanju koje je među nas vratilo krvavo lice zaboravljenog prijatelja. I o tome da ovaj s kojim sam se video, na neki način, nije više onaj s kojim sam pre toliko godina rastao.

Da je neko - drugi.

Otišao sam, kako rekoh, bez želje da se opet vidimo. A, eto, baš se to dogodilo.

Već sutradan, rano za moje navike, javio mi se telefonom. Bio sam u stanju akutne mrzovolje. Iza mene je bila noć, prijatna dok je trajala, neprijatna, kao svaka, kad sam, kunjajući u krevetu, kroz nju, ovog puta sporim, treznim korakom prošao.

- Možeš li da dođeš?

Setio sam se prvog susreta. Htedoh odbiti. Prozreo je moje oklevanje i presreo ga uzbuđenim glasom. -Možeš li?

- Kada? -Odmah. Pogledao sara na sat.

- Nema ni podne!

- Molim te.

Koračajući Krunskom, ulicom naše mladosti, pitao sam se šta je u mom prijatelju bilo oduvek, još od gimnazijskih „zlatnih“ dana, što je ljude navodilo, pa i primoravalo, da se povinuju njegovim ćudima, da čine što on hoće čak i kada to nije odgovaralo njihovim željama, potrebama, volji. Nisam imao odgovor. Što se naših odnosa tiče, on i nije ležao u njemu, već u meni. Dobro postavljeno pitanje valjalo je da ispita šta je to u meni što se još i danas pokorava njegovim prohtevima.

Bez pozdrava me je uveo u kabinet, ponudio da sednera, rasejano pre nego srdačno pitao hoću li kafu, sa zadovoljstvom doznao da neću, a potom je iz pisaćeg stola, na kome se nisu zapažali tragovi rada koji bi pravdali premoreni izgled, izvukao fioku, iz nje na sto izručio hrpu pisama, dopisnica, telegrama, i rekao s gađenjem:

- Čestitke povodom nagrade.

- Žao mi je što među njima nema i moje - rekao sam bez uverenja.

- Nisam te zbog njih zvao. Ovde si zbog jednog koje nije čestitka.

Prebirao je po hrpi dok nije našao pismo bez koverta i pružio mi ga. Udovoljio sam želji i glasno ga pročitao:

„Gospodine, premda se lično ne poznajemo, divljenje koje sam prema vama i vašoj poeziji gajio daje mi zapravo da iskrenost tog osećanja ne izneverim ni sada kada se to divljenje, zahvaljujući vama, pretvorilo u gnušanje i prezir. Neka vam Bog oprost. Ja ne mogu.“

- Svet je pun sudija - rekao sam oprezno. Nisam znao šta se od mene očekuje.

Nisam imao obožavatelje pa ni iskustva s onima koje sam razočarao. - I balvana u tuđem oku. Momak je pismen. Patetičan, naravno, kako dolikuje velikim razočaranjima.

- I to je sve što imaš da kažeš?

- Imaš li ti nešto više?

- Možda bih imao kad bih ga poznavao.

- Pretpostavljaš li ko bi mogao da bude? -Ne.

- Pismo deluje opsolescentno. Nije stara samo mašina na kojoj je pisano.

Istočnonemački „Rheinmetal“, ako se ne varam.

- Kako znaš?

- Bila je to moja prva mašina. Sredinom pedesetih je koštala pedeset dolara.
- Ne, nije - rekao je zamišljeno. - Prva je bila ona koju su ti oduzeli kad si uhapšen.
- Ta nije bila moja. Pozajmio sam je iz „Glasa“. - „Glas“ je bio organ Narodnog fronta, u kome sam nekoliko meseci radio, a ja sam na njoj pisao letke protiv Fronta. Nije to bila jedina protivurečnost mog života, ali, priznajem, i danas je, 1987, ona koja me uveseljava.
- Morao bi da je prepoznaš. Zar i ti nisi imao „Rheinmetal“?
- Imao ga je moj otac.
- Kad sam o starosti govorio, nisam samo na mašinu mislio. Starinski je i manir. Ovako su pisale naše staramajke. Još malo kitnjastog i pismo bi moglo biti iz doba duela. Nema potpisa, što je razumljivo, ali nije ni datirano. Činilo mi se da u njemu ima još nešto što odudara ali šta je to -nisam mogao da dokučim.
- Možda ovo i jeste dvoboj - rekao je on.
- Dvoboj koji momak vodi sam sa sobom. Šta te se tiču tuđi dvoboji?
- I ne tiču me se.
- Mislio sam da si pogođen.
- Bio sam kad sam ga prvi put pročitao.
- Imao si povod?
- Pobogu, čovek mi je rekao da sam hulja!
- Da li si imao razloga da mu poveruješ?
- Šta ti misliš?
- Ko ih nema?

Još malo sam posedeo. O poruci bivšeg obožavatelja više nismo govorili. Nekoliko puta sam, doduše, pokušao da mu skrenem pažnju na osobenost anonimnog pisma, koju nisam prozirao, kao da sam stajao pred tajnom etruščanskom porukom, čija mi je azbuka poznata ali mi značenje njome posredovanih reči izmiče, on temu nije prihvatao. Ostao je rasejano dalek, nepristupačan. Opet sam, kao i prvog puta, osetio da mu smetam. Oprostio sam se. Nije me zadržavao. Na vratima je upitao šta da radi s pismom.

- Ne čitaj ga. Čitaj čestitke - odgovorio sam s izlišnom pakošću. Opet sam bio zloupotrebljen.

Anonimno pismo bilo je u njegovom stolu i kada me je privoleo da ga prvi put posetim. Ono je pravi razlog pozivu. Nipošto potreba za obnovom starog prijateljstva, kako sam se nadao, a možda za tim i čeznuo. Zašto je odustao da mi ga pokaže? Da li ga je pokolebalo moje držanje, nešto što sam kazao, ili se predomislio kad je posumnjao da je višegodišnja razdvojenost mladalačka poveravanja učinila nemogućim? A onda, kad sam otišao, razmišljao je i opet ih pronašao vrednim pokušaja.

Pitao sam se šta bih osećao da sam ja ovakvo pismo dobio, kako bih se ponašao, šta uradio. Po svoj prilici na njega zaboravio, a čitao čestitke. Odgovor je bio iskren, ali je teškoća bila u tome što me nije obradovao. Kroz nekoliko dana smo se sreli u „Ateljeu 212“. Na repertoaru je bila predstava zbog koje nisam bio u pozorištu. Bio sam zbog prilagođavanja na novu tuđinu, poslu koji je uzimao sve raje vreme, ne obećavajući za sada nikakav uspeh. Pozorište je bilo pravo mesto za učenje života kojim ću od sada živeti. Umetnost je u njemu postala od laži, a ja sam od laži morao da načinim umetnost. Začudio sam se kad sam i prijatelja video. Nije bio ljubitelj teatra.

On je tome davao ubedljive načelne razloge, ali ja sam sumnjao da je otpor poticao od toga što su u njima davane mahom tuđe drame.

- I on je pesnik - rekao mi je.

- Ko?

- Čovek koji mi piše pisma.

- Upoznao si ga?

- Ne. Pisao mi je.

Pokazao mi je drugo pismo. Bilo je pisano istom mašinom, na istoj hartiji kao prvo. Opet sam osetio da ono što u njemu vidim nije sve, i opet nisam znao šta je to što ne vidim. Poruka je bila kratka. Sadržala je strofu pesme.

„ Vratću se kao refren što se vraća,
U maštu tvoju dovršenu bedom,
Kroz snove tvoje oblik, biće redom,
Moja će sena kao Pan s frulom da korača!"

- Pa to je tvoja pesma! - rekao sam.

- Nije.

- Jeste. Meni si je čitao. Sedeli smo kod tebe u Krunskoj, bila je 1947, i ti si mi čitao ovu pesmu.

- Ne ovu.

- Istu ovu.

- Možda istu, ali ne ovu. Ja sam svoju samo tebi pokazao. Nikome drugome.

- Onda si je objavio. -Nikad je nigde nisam objavio.

- Od tada je prošlo četrdeset godina. Ti se ne sećaš.

- Čim si otišao, ja sam pesmu spalio. -Zašto?

- Plašila me je. Na neki način i nije bila moja. Kao da sam je pod prinudom, ali bez znanja o tome, odnekud prepisao. Bila je nečista. Ličila je na zabranjena prizivanja. Na nešto što bi se jednom moglo dogoditi.

- Da ti, kao što pesma pretili, s frulom prođeš kroz nečije snove i iz njih više nikad ne izađeš?

- Ne. Da neko drugi kroz moje snove prođe.

- U svakom slučaju, sad bi možda mogao prepoznati autora. Osećao sam se neugodno. Nisam video besmrtnog Pana kako kroz ljudske snove prolazi, veselo duvajući u frigijske dvojnice, video sam biće bez lika u cmom ogrtaču kako u ambis odvodi naše omađijane živote. Neku vrstu Tračkog konjanika na nogama. -Kako?

- Pesme su kao otisci prstiju.

- Ne znam nikoga ko tako piše.

- Baš nikog?

- Tako više niko ne piše.

To je istina. Tako više niko i ne misli. Niko se ne trudi da sudeluje u najboljoj mogućoj definiciji čoveka. Pošto je povesna istraga za njom počela od duhovne, s kojom se teško snalazila u buci zavijanja superiornog trbuha, završila je s bednim pitanjem njegovog punjenja. Ceo se jebeni kosmos u mome stomaku, u mojim crevima završavao. Uprkos navodnim bezmernostima, ceo je tu, u trbušnu duplju stao. Između jetre i žuči, u susedstvu izmeta, odvijala se božanska tajna života. I drugog kosmosa nema. Što stvorio nisam, morao sam pokušati uništiti, inače bih se osećao suvišnim.

Hteo sam da budem Gilgameš, a bio izvesna količina vode koju je u čvrstom agregatnom stanju držala jedna hemijska formula uz oduševljenu podršku mašte.

Te večeri ne stigismo razgovor da nastavimo. Naredne nedelje bio sam na putu. Put je bio strašan, ali sam prolazio kroz svoju zemlju. Strahota nije bila u njoj. Ona je bila u mom nesaučestvovanju, u mojoj ravnodušnosti prema njenim strahotama.

Kad sam se vratio, kod majke me je čekala poruka da se prijatelju javim čim doputujem. Znao sam da se nešto zbilo i da se to odnosi na njegovog anonimnog korespondenta.

A i sa mnom se nešto dogodilo. Nisam više sa zovoljom učestvovao u njegovoj priči. Postajala je ona nekom vrstom zajedničke tajne, solidarne pripovesti, samo je on u njoj bio nosilac radnje, a ja tek lice s bele margine.

Zatekao sam ga u rđavom stanju. Izgledao je kao neko ko ne očekuje nikad više da zaspi. Kabinet je bio u neredu. Isečci iz štampe, čestitke što ih je prošlog puta iz fioke rasuo, sada su bile po podu razbacane, kao da su u histeričnom zamahu sa stola uklonjene da nečemu naprave mesto, nečemu što nije došlo. Alkoholnim isparenjima pridružio se ustajao smrad duvana. Prozori behu zatvoreni, a preko njih navučene brokatne zavese. S tavanice su visile sijalice polijejeja iz „zlatnih“ vremena, oko čijih su svetlosti, kao oko minijaturnih pogrebnih lomača, igrali krilati Amori od bronz.

Podoh da otvorim prozore.

- Nemoj - rekao je usplahireno.

- Zašto?

- Videće nas.

Već sam se bio navikao na treću, nevidljivu ličnost ove priče, ni u jednom trenutku ne pomišljajući koliko je opasno u tuđoj biti -drugi.

- Otkuda znaš da nas gleda?

Nasuo nam je piće. Ruke su mu se tresle.

- Video sam ga.

Odveo me je prozoru i oprezno odškrinuo zavesu. Pokazao mi je praznu ulicu, osenčenu prašnjavim sjajem svetiljki i kandelabar preko puta, jedva vidljiv od granja lipe.

- Stajao je ispod svetiljke.

- Kako je izgledao?

- Bio je polumrak. Nisam ga dobro video.

- Video si da li je mlad ili star?

- Mlad, rekao bih, ali siguran nisam.

- Kako je bio odeven?

- Obično. Pantalone, košulja.

- I sad - rekao sam - kako znaš da je to on? I ko je to uopšte? Mogao je biti mladić koji čeka devojk, neko ko je izveo psa u šetnju, lopov koji vreba priliku, bilo ko je mogao biti.

- Bio je Pan. - Ko?

- Pan. Svirač iz zlatnih vremena. Ne gledaj me tako. Nisam poludeo. Naravno, bio je to mladić koji je pesmu spevao, moju pesmu ponovo spevao, samo sam ga ja nazvao Panom.

Nije mi se dopadala spremnost prijatelja da prihvati nasilje nad svojim životom. Cinilo mi se, štaviše, mada se u to tada zakleti nisam usuđivao, da se

on od njega ne samo nije branio već da ga je prizivao. Najpre je, naravno, bio uvređen. Navikao je na pohvale, laskanje, udvaranje. Već davno se o njegovom pesništvu prestalo misliti drukčije nego u nedodirljivim, neizmenljivim, skoro sakralnim modelima. Kanonski, kako se pisalo o velikim mrtvim bardima. Onima koji više ništa nisu mogli na svome delu pokvariti. Koji su jednom zauvek napisali sinoptička jevanđelja svog dara. Onda se, toj taštini zahvaljujući, za anonimnog korespondenta zainteresovao. Saznanje da je i on pesnik, koji je neobjašnjivim čudom kongenijalnosti ponovo ispevao njegovu pesmu, i to onu koju je, plašeci se njenog proročkog značenja, zauvek hteo da uništi, morbidni je interes samo podstaklo. Hteo je da zna čime je nekadašnjeg obožavatelja razočarao. Šta je učinio da izgubi učenika. Počeo je zamišljati da ga ovaj uhodi. Naravno, najzad ga je i video. Mladić pod svetiljkom bio je otelotvorenje njegovih zebnji, koje je sad dobilo i ime, ime iz zajedničke pesme.

- U redu - rekao sam - nije to bio mladić koji je čekao devojkicu, nije bio neko ko je psa u šetnju izveo, ni lopov, ali još nisam čuo kako si znao da je bio baš on.

-Imao je frulu. -Šta je imao?

- Frulu iz pesme.

Nasmejao sam se, ali me i jeza prođe.

- Sad mi još samo reci da je na njoj svirao!

- To nisam čuo. Zatvorio sam prozore i navukao zavese. - I otada ih nisi otvarao?

-Ne.

- Otvorićemo ih - rekao sam. -Nećemo!

- Slušaj - rekao sam — ne možeš živeti u zatvoru zbog nečega što možda ne postoji. Otvorićemo prozor. Ako postoji, doći će. Ako dođe, sići ćeš i s njim razgovarati.

- Ja neću.

- Ja ću. Videćemo, najzad, šta hoće.

- Možda je bolje da ne vidimo.

- Ispostaviće se da je to ludak kome su se, dok je zdrav bio, tvoje pesme dopadale, ali kad je poludeo, našao je da su njegove bolje.

Nije se protivio. Raskrilio sam zavese i otvorio oba prozora. Ulica je bila pusta. Topao vetar ljuljao je metalne korpe svetiljki, pomerajući im sjaj duž trotoara. Pogasio sam lampe u sobi, privukao fotelju prozoru i seo tako da mi je kandelabar preko puta bio pod okom. Prijatelj je ostao u drugoj. Nejasna kontura uvučena u tminu podsećala je na davne dane kada smo satima mogli sedeti u mraku i razgovarati bez reči.

Nisam znao zašto sve ovo činim. Događaj nije zasluživao pažnju koju mu je on pridavao. Spadao je u neprijatna iskustva svakog pisca. A opet, i drukčiji je bio. Ako je pesma o Sviracu iz zlatnih vremena zaista spaljena, kako se ovaj pojavio u stihu drugog pesnika? Opisan istim rečima, u istoj radnji prolaska kroz tuđe snove? Da je slučajna podudarnost posredi, makar jedna bi se reč morala razlikovati.

Sedeli smo, ćutali, čekali. Posmatrao sam ulicu kojom sam prolazio na putu do škole. Gimnazija se nalazila u Njegoševoj. Put strminom Makenzijeve bio je brži, ali smo išli Krunskom. Ne verujem zbog drvoreda koji nas je štitio od sunca i kiše. Pre će biti da je to bila jedna od retkih beogradskih ulica koja je

preživela hitro prilagođavanje arhitekata novom dobu. U njoj smo se osećali u svom gradu, iza čijih je niskih, secesionističkih kuća bio tuđinski, ružan, neprijateljski.

Obuze me tuga. Ulica će se još dugo Slaviji spuštati. Spuštati bez mene. Bez raog prijatelja. Bez ijednog od nas. Mi ćemo u njoj biti mrtvaci. Nećemo se ni videti. Žurićemo u školu, u bioskop, na sastanak s devojkom, ni od koga primećeni, ne smetajući prolaznicima, sudarajući se jedino s onima koji su davno pre nas njome koračali, pre nas bili mrtvi. I kao što mi njih, dok živi besmo, nikad nismo sreli, ako smo znali da su tu, ni nas niko neće videti. Niko neće znati da

prolazi kroz groblje. Groblje je ličilo na svemir sa paralelnim vremenima, koja jedno za drugo nisu znala iako su u istom prostoru tekla. Čuo sam korake. Dolazili su iz pravca Zorine, gde je ova Krunsku sekla, i bili užurbani. Ulicom je hitao mladić sa školskom torbom u ruci. Jednu je ruku držao na obrazu. Pod kandelabrom je zastao, skinuo s obraza ruku i otkrio rasekotinu iz koje je curila krv.

Odmah sam ga prepoznao. Bio je to maturant S., o kome je govorio moj prijatelj. Upravo su ga izbacili iz gimnazije. Vraćao se Krunskom kući, osvrćući se iza sebe, gledajući prema zgradi u kojoj ga niko u zaštitu nije uzeo. Setio sam se da sam se tako i ja vraćao. Opet se čuše koraci. Bili su to moji pretučeni drugovi. Sablasti drugog doba, druge dimenzije, ali iste - istine. Svako je išao sam, oborene glave. Udaljen jedan od drugog. Dalek jedan drugome.

Mene u astralnoj povorci prošlosti nije bilo. Bio sam negde pozadi. Takođe sam. Takođe dalek. Lipe su se pretvarale u kesten i dužile senke. „Pod kestenom senke duge, izdamosmo jedni druge... ”

Čekao sam sebe. Hteo sam da vidim kako sam izgledao. Roditelji su mi kazali da sam izgledao strašno. Ali kad sam ih pitao u čemu se „strašan izgled” sastojao, šta je to na meni strašno bilo, nisu mi umeli odgovoriti. Zacelo je to bilo negde u meni.

- Ne vredi čekati - rekao je prijatelj.

- Zašto?

- Neće doći.

Reči razbiše magiju. Ulica je opet bila pusta. Svetlost se njihala u krošnjama lipa kao u paučini. Nisam mario što u njoj nije bilo mene. Znao sam da sam i ja tu, kao muva zauvek u nju zapleten, i da ću uvek biti. Pod kestenom i njegovim dugim senkama.

- Otkud znaš da neće?

- Trebalo je odmah da ti kažem, ali nisam znao kako. Razgovarao sam sa njim.

Upalio sam lampu.

- Telefonom smo razgovarali. -Kada?

- Sinoć. Dva puta. -I štati je rekao?

- Prvi put ništa. Svirao je na fruli. Tek drugog puta je progovorio.

- I šta je rekao?

- To ne mogu da ti kažem.

- Kako misliš da ti pomognem ako mi ne kažeš o čemu je reč?

- Ja i ne želim da mi pomogneš.

- Zašto si me onda u sve ovo uvukao? Šta od mene hoćeš?

- Da neko zna šta se sa mnom dogodilo.

- Ništa se s tobom nije dogodilo - rekao sam. - Maltretira te ludak koga ti shvataš ozbiljno, to je sve. Ali ne velim da se dogoditi neće ako povodom toga nastaviš da se upropašćuješ.

Ćutao je, teško dišući. Nije se činilo da do njega dopirem.

- Hteo sam da te zaštitim.

- Od čega?

- Skrenuo mi je pažnju da o našim razgovorima nikome ne govorim. Jer, svako kome se poverim i sam će u priču ući. A jednom kad uđe, pre kraja iz nje neće izaći.

- Kakvog kraja?

- To nije rekao.

Mogao sam reći da je sve to obična depresivna halucinacija, u kojoj možda ni alkohol nije sasvim nevin, ali bi nas to sasvim udaljilo. Izgubio bih mogućnost da mu pomognem. A ni pošteno ne bi bilo. Posle vlastitih fantoma sa školskim torbama u ruci, smešno je poricati tuđe samo zato što sviraju frulu.

- On za mene ne mora znati.

- Sve taj zna.

- I on radi za policiju?

- Zahvalan bih ti bio da se s tim ne šališ. Za mene je sve ovo vrlo ozbiljno. Htedoh reći da je ozbiljno i za mene, ali da je u svemu najozbiljnije njegovo neurastenično stanje i da bi se, pre svega, njime trebalo pozabaviti. Pre toga nije bilo moguće aferu svesti na trezvene, racionalne razmere. Trenutak nije bio pogodan. Za tako nešto bio je i suviše uzbuđen.

- Dobro. O čemu ste govorili?

- Pričao mi je o sebi.

- Bio je, dakle, dosadan.

- Zatim me je pitao o meni.

- Bio je, znači, i bezočan. Ali, naravno, ti o sebi nisi govorio? Prijatelj je ćutao.

- Ili jesi?

- Jesam.

- Čoveku koga si tek upoznao, i to preko telefona?

Obuze me neobjašnjiv, neobuzdan gnev. Bio sam ljubomorán. Prozreo meje.

- Pričao sam mu o sebi iako ga nisam poznavao. Ti ga mrziš iako ga ne poznaješ. Tako je to s njim.

- Ja ga ne mrzim.

- Mrziš ga. Znam jer i ja ga mrzim. Nikad nikog tako nisam mrzeo. Čak sam mu to i priznao. Nasmejao se i kazao da i on mene mrzi, da tako nikada nikog mrzeo nije. I da je upravo ta mržnja razlog što smo zajedno.

- Ja sam rekao da je to neki ludak. Na tvome mestu ja bih ga zaboravio.

- Koga? Pa ja ne znam ko je on.

Još izvesno vreme smo raspravljali o raznim aspektima događaja, ne dodajući nimalo svetlosti tami u kojoj je počivao, pa se oprostih, moleći ga da moj predlog ozbiljno uzme u obzir ako se nepoznati uljez i lično bude pojavio. Na vratima upitah šta je mladić svirao.

- Ne znam - odgovorio je moj prijatelj. - Tako nešto nikad nisam čuo. Ali, melodija je bila tužna.

Nekoliko nedelja proveo sam u Londonu, dovršavajući pripreme oko preseljenja. Iako su me po povratku čekale važnije obaveze, najpre sam se javio prijatelju.

Na telefonske pozive niko nije odgovarao. Raspitao sam se kod zajedničkih poznanika. Niko ga nije video, niti o njemu išta čuo. Da li je na putu, takođe se nije znalo. Zabrinut, odlučih da odem u Krunsku.

Dugo sam na vratima zvonio, već i da odem hteo kad mi se učini da iz stana čujem tih, skoro nečujan korak bosih nogu. Zalupao sam na vrata.

Nerazgovetan, promukao glas upita me ko lupa. Izgovorio sam ime. Nije bilo dovoljno. Buša se otvorila, zatvorila, vrata odškrinula koliko je lanac dopuštao. Tek onda sam pušten. Vrata su za mnom zaključana, lanac na mesto vraćen. Hodnik je bio u polumraku. Prijatelja sam jedva prepoznao. Bio je neobrijan, zapušten, prljav. Nesigurno se kretao, kao da nije u svojoj kući, da je u tuđoj, čiji raspored ne poznaje dovoljno.

Unezvereno, ćutke, zgrabio me je za ruku i odvukao u kabinet. I njega jedva prepoznah. Sve je bilo u neredu. Knjige, povadene iz biblioteke, složene na podu. U ormanima su ostale pravničke njegovog oca. Neke su slike poskidane, druge visile gde su stajale još od rata. Komoda je bila zamenjena starim vretenom s mesinganim okovom.

Najpre sam pomislio da se sprema na duži put i svoje stvari sređuje, ali kad sam kabinet malo bolje razgledao, ustanovio sam da se priroda promena sastojala uglavnom u vraćanju na stari izgled, na to kako je bio naraešten odmah posle rata kada smo u njemu provodili najveći deo vremena. Obnova prošlosti još ne beše dovršena. Sadašnjost je bila s minulim izmešana. Obrisi dve odaje, razdvojene decenijama, izdvojeni iz svojih materijalnosti, prelamali su se jedni kroz druge kao dva astralna refleksa, dva sveta što se o isti prostor otimaju. Ali se ishod borbe razaznavao.

Osetih se neprijatno kao da sam nepripremljen ušao u sobu s mrtvač-kim odrom.

- Primetio si?

- Zašto si to učinio?

- Morao sam.

- Morao?

- Nisam baš morao, ali se od mene očekivalo - rekao je nestrpljivo. - Zar i tebi stara soba nije lepša?

Bila je, i to me je plašilo.

-Ko je očekivao?

- Svirač iz Zlatnih vremena.

- Zar se taj ludak još javlja?

- On nije lud.

- Onda si lud ti!

- Možda sam bio, svi smo bili, ali više nisam. - I zbog njega si ovo uradio?

- On se u mojoj sobi nije dobro osećao. Nije trebalo ni ti dobro da se osećaš.

Pogotovu ne ja.

- Taj je i dolazio ovamo?

- Nekoliko puta.

- Da li je to razlog što si me jedva u kuću pustio? Što vrata ne otvaraš, na telefonske pozive ne odgovaraš?

- Zašto? Mi smo sada jako dobro.

- Prošli put si rekao da ga mrziš!
- Nisam ga poznavao.
- Sad ga poznaješ? -Da.
- Onda ti nisi dobro!
- Dobro sam.
- Dok radiš ono što on od tebe očekuje? Dok svoj život preuređuješ prema prohtevima uljeza za čije postojanje do pre nekoliko meseci ni znao nisi?
- Znao sam, samo nisam pažnju obraćao.
- I tek kad si ga izbliza video, setio si se da ga odavno poznaješ? Ustao je nervozno: - Slušaj, u velikom sam poslu. Razgovaraćemo dragi put. Nisam se dao omesti.
- Kakvu on vlast ima nad tobom? Ko je taj čovek?
- Ne mogu ti reći.
- Da li je to neko koga si poznavao?
- I jeste i nije.
- Kakav je to odgovor?
- Jedini koji imam. A sada, molim te...
- U redu - rekao sam. - Otići ću ako mi obećaš da ćeš me zvati kad idući put dođe.

Obećao je i ja sam otišao. Posle nekoliko dana mi se javio.

- Žao mi je. Rekao je da to ne može biti kada ti hoćeš.
- Nego kada?
- Kad on bude hteo.
- Kako ću ja to znati?
- Znaćeš - rekao je i spustio slušalicu.

Svirač iz Zlatnih vremena stajao je pored njega. Čuo sam mu i frulu. Melodija je zaista bila setna, ali ni na šta nije podsećala. A ipak mi je bila nekako poznata.

Opet je prošlo nekoliko nedelja, u kojima se ništa nije dešavalo, osim što sam konačno priznao poraz: prilagođavanje rodnoj tuđini malo je imalo izgleda na uspeh i u duhu sam se počeo pripremati za povratak tuđoj.

Jedne noći, oko tri sata, zazvonio je telefon. Kad sam bunovan podigao slušalicu, čuo sam nerazgovetan ali pribran glas prijatelja:

- Ubio sam Svirača iz Zlatnih vremena!

Nisam pitao - zašto. Nisam postavio jedino razumno pitanje. Kao da sam bio svestan da je u takvim okolnostima jedino stvamo razumno bilo - ubiti.

- Nisam više mogao da izdržim.
- Pa ti si tvrdio da se dobro slažete!
- I jesmo dok sam strpljivo trpeo njegov prezir i njegove uvrede, dok sam bez protesta slušao njegove beskonačne hvalospeve sebi, svojim uspomena i njegove priče o tome šta bi sve on na mome mestu uradio, za šta ja srca nemam. Dotle je sve bilo u redu. Ali kad sam se prvi put odupro, prvi put svoje razloge izneo, prvi put pravo na svoj život i izbor branio, zapretio je da će me ubiti.
- Je li pokušao?
- Da, samo ja sam bio brži.
- Ne diraj ništa! - kriknuo sam. - Dolazim!

- Ne javljam ti se zato — rekao je moj prijatelj. - Javljam ti se da ne dolaziš. Možda još ima nade da se iz svega ovoga bar ti izvučeš. Molim te samo za jednu uslugu. Ma šta sa mnom bilo, znaj da sam to uradio u samoodbrani. Spustio je slušalicu. Osećao sam se bedno. Mogao sam nesreću sprečiti da sam stanje prijatelja shvatio ozbiljno. Morao sam da nađem načina da se s nepoznatim mladićem sretnem pre nego što bolesni odnosi između njih dovedu do nesreće. Ništa od svega toga nisam učinio. Bio sam saučesnik.

Pobitah u Krunsku. Dugo sam zvonio. Najzad sam pritisnuo kvaku. Vrata su se otvorila. Stan je bio u tmuni razbijenoj sjajem stolne lampe iz kabineta na kraju hodnika. Tamo na sredini sobe, u lokvi krvi iz rane na temenu, ležao je, licem okrenut podu, jedan mladić. Otipao sam mu bilo. Bio je mrtav.

Svuda unaokolo prostirala se odaja naše mladosti, kakva je bila dok smo u njoj umeli da nalazimo utočište. U biblioteci su bile samo pravničke knjige, nijedna knjiga mog prijatelja ili neka kasnije kupljena. Na zidovima su visile slike koje su pripadale njegovim roditeljima, nijedna njegova. Pisaći je sto bio opremljen priborom od zelenog oniksa, koji je dotada ležao u ostavi, obasjan očevom grčkom uspomenom, kruškastom sijalicom što ju je u goloj ruci držala bron-zana hetera. Na njemu je bila i stara zelena „Rheinmetal" pisaća mašina. Fotelje su pomerene na stara mesta. U uglu je stajalo vreteno čiji se točak još jednom okrenuo pre nego što će se zaustaviti.

Prošlost se vratila.

Pozvao sam prijatelja po imenu, pa nadimkom, kako smo ga u detinjstvu zvali. Nije se ni na jedno odazvao. Pretražio sam stan. Pomislio sam da se uplašio i pobegao. Nije za bekstvo imao šanse, nije za tako nešto bio sposoban. Posredi je bio impuls koji će zora vratiti među nemilosrdne činjenice zločina. A onda mi se zaključak učinio nepodesnim. Na telefonu je govorio pribrano. S obzirom na ubistvo, neprirodno mimo. Nije odavao utisak čoveka koji se plaši posledica svog postupka, pa ni nekog ko zbog njega naročito žali. Takvi ljudi ne beže. Poverovah da je otišao u policiju i da će se ova uskoro pojaviti.

Nisam mario da me ovde zatekne. U načelu, ništa protiv policije nisam imao. Ona mi je pomagala da pređem ulicu i davala mi iluziju da sam bezbedan u mraku, ali je svoje usluge naplaćivala povremenim hapšenjima i saslušanjima. To ni najmanje nije uticalo na moja načela, ona su, što se građanskog reda tiče, ostala nepokolebana, no nikad, u načelu takođe, nisam ostajao na mestu na kome sam, zavisno od okolnosti, koje lično nisam određivao, bio podjednako dobar svedok, saučesnik ili krivac.

Pre nego što odem, ostalo mi je još nešto da uradim. Dugovao sam to prijateljstvu.

Da li stoga što je vaspostavljeni stari izgled kabineta dirnuo najdraže uspomene, ili ponavljanje drevne sideracije predmeta magijski obnavlja i život koji se među njima odvijao, tek nisam više u godini 1987.

Petnaest godina imam. Zadušnice su, 20. oktobar 1944. Datum koji će u povest naroda ući kao dan oslobođenja Beograda a u moju biografiju kao jedno od najtužnijih iskustava. Duga okupacijska noć završena je, ali u ovoj sobi, uspomenu osvećenoj kripti mog detinjstva, još je polumrak. Prozori su zatvoreni, zavese spuštene, bronzana hetera iz gole ruke ne rasipa svetlost. Struje nema. Kadaveričan sjaj karbidne lampe dodiruje lice prijatelja u fotelji. Do mene, kraj prozora, ne dopire. Cutimo. Sve što se imalo reći, rečeno je. Vremena više ni za šta nema. Budućnost ne postoji. Mi smo mrtvi. Ako i

preživimo, i kad prođu godine poklonjenog života, pa i ako prema nekom velikodušnijem budućem kantarbu budemo proglašeni živima, mrtvaci ćemo biti. Ne zato što nam je drugi život darovan, nego što ni prvi nismo iskoristili.

S ulice se čuje bat nogu i pesma. Četiri godine čekala se pesma, četiri godine bat nogu. Ni ova pesma, ni ove noge. Koja i kakva se pesma očekivala, nije uvek jasno bilo, uopšte nije bilo jasno, ali ova - nije. Reči se ne razabiraju, ali ih znamo. Culi smo ih od onih koji su hteli da budu pobednici pre pobednika. Sve su ruske. I ova koja se Krunskom spušta ruska je pesma.

Nema jezika koji može opisati tragediju oslobođenja koje se ne deli. Sloboda koja je došla nije bila i naša. Na robiji se tako osećate kad sa glasnogovornika slušate imena pomilovanih među kojima nema vašeg. Teži vas mogućnost da ga čujete iduće ili neke od nared-nih godina. Ali, ako ste na doživotni zatvor osuđeni, ni tog olakšanja nema. Svaka od tih sloboda drugome će pripasti, nijedna vama. Osećali smo se kao večitasi u tamnici koju su svi drugi kažnjenici već napustili. U tom trenutku nismo znali šta nas čeka, niti smo znali da ćemo dobar deo toga što nas je čekalo sami izabrati. U tom čudesnom trenutku duševne entropije, u kome se s druge strane prozora, jedine naše brane, odvijala istorija, nas dvojica, dva odrasla deteta, seđasmo skamenjeni, mrtvi, ubijeni pre nego što je ikome na pamet palo da uopšte i živimo. Izgubili smo bitku koju nismo ni vodili.

Pesma se sad pevala pod prozorom. I nisu je pevali samo osvajači. Narod je neki bio tu. Svi su oni pevali, igrali, radovali se, srećni bili, a nas smo dovijica, dva petnaestogodišnja starca, dva mumificirana mrtvacu, sedeli, iza spuštenih zavesa, u dve fotelje; kraj gramofona „His Master's Voice", koji je crnački nostalgično sinkopirao o nekakvoj afričkoj slobodi i tužio „nad vodama vavilonskim".

- To ne može trajati - rekao je.

Ciljao je na slobodu. Nadao se da ona ne može potrajati. Pesma je, u međuvremenu, trajala. Najzad je prestala. Da sam trezveno mislio, shvatio bih da je prestala zato što sam ja na istom mestu ostao. Da sam za njom pošao, možda nikad prestala ne bi.

- Ne - rekao sam — ne može. Oni to neće dopustiti.

Ko to neće dopustiti, ni zašto dopušteno ne bi bilo, nije rečeno. Podrazumevalo se. -A do tada?

- Šta do tada?

- Šta da radimo do tada?

Za tako nešto niko me nije pripremio. U svakom slučaju, nije se moralo izjuriti na ulicu. Pevati pogotovu. Moglo se vratiti kući i zatvoriti u sobu. Tamo se, možda, može očevima uputiti nekoliko prigovora, ali i oni su sada zbunjeni, za istoriju indisponirani, ne sme se očekivati odgovor koji bi bio pametniji od dosadašnjih. Misliti se može i dalje sve što se misli, ako se nešto sa petnaest godina misli, čekati otvaranje škole, u nju se uvući, ako nam dopušteno bude, ako dobro obavješteni „Signal" ipak nije u pravu, a onda, kao pas iz rose, videti.

- Šta da radimo?

- Što i do sada.

-Šta je to?

-Ništa.

Promenio je stranu ploče, muzika je ostala ista, i rekao:

- Mi smo poslednji ljudi.

Rekao je to tako ozbiljno, kao nešto što se poslednje izriče, a zatim deluje. Strašno je ali i prijatno biti poslednji. Pod uslovom da čoveku to ne izgleda smešno, jer u sebi ne oseća ništa što bi zavređivalo da ostane poslednje. I, naravno, da mu se uopšte - deluje.

- Da li nas to na nešto obavezuje?

- Ne tebe.

- Zašto ne i mene?

- Zato što pitaš.

Stajao je nasred sobe lep kao avet doba koje se nikad neće vratiti. Bio je toliko sam, da je morao biti jedini, i poslednji, i da mu se moralo verovati kako će povodom toga nešto značajno preduzeti. (Nikad to nije učinio. Učinio sam ja. Nije to bilo ništa značajno, ništa poslednje od poslednjeg čoveka, ali je učinjeno. Kad sam ga pozvao da mi se pridruži, odbio je. Rekao je da još nije došlo vreme. Opravdanje mi se učinilo poznatim. Kasnije i dobrim.)

Tih nekoliko godina, odmah posle rata, u kome su mnogi sugrađani bili oslobođeni, a ja i moji drugovi pod okupacijom, ponekad i vlastitom, ostali, bile su najlepše godine mog života. One nisu lepe zato što su lepe, naprotiv, u svakom pogledu ružne behu, nego što je nama lepo bilo. Živeli smo ekskluzivnim životom. Taj ekskluzivitet je, razume se, bio pomalo leprozan. Ali je lepra tada bila jedini znak dobrog zdravlja.

Krik džez-trube u pravom trenutku ugušuje mesmerične zvuke budućnosti.

Opet smo živi i slobodni. Do dugih senki kestena, pod kojima ćemo jedni druge izdati, još ima vremena.

Stavih u prijateljevu pisaću mašinu prazan list hartije, otkucah pažljivo, u nekoliko serija, sva velika i mala slova, strpah hartiju u džep, pa se bacih u potragu.

Frlu Svirača iz Zlatnih vremena nisam našao.

Ni moj prijatelj nije nađen.

Nikakav trag nikuda nije vodio. Ništa nije ukazivalo na to da je mrtav, a ni živ. Nestao je isto onako savršeno kao što iščezava gonjeni indijanski ratnik, stopu po stopu vraćajući se vlastitim tragom, da bi se jednim skokom našao na tlu koje otiske ne prima.

Nestala je i njegova soba, ona stara iz Zlatnih vremena. Kako nije imao porodice, pripala je opštini. Iz nekih razloga ova nije bila raspoložena da je pretvori u muzej. Stan je ustupila drugom. Kad sam ga poslednji put obišao, čekao je novog stanara i bio prazan. Tako je bar neposvećenima izgledalo. To i nije bila najneobičnija pojedinost ove gotske istorije. Sve su stare kuće u Beogradu pune tajnog, nevidljivog, posthumnog života. Svim starim ulicama lutaju utvare mrtvih, samo ih ne vidimo. I videti ih nećemo sve dok opet ne čujemo frulu Svirača iz Zlatnih vremena. Druga je pojedinost uznemiravala razbor. Policija nikad nije identifikovala ubijenog mladića. Izgledalo je da ne postoji, da nikad ni postojao nije.

Samo sam ja znao da je postojao isto onako sigurno kao što su postojala Zlatna vremena. Znao sam od trenutka kada sam ga na podu ugledao. Košulja mu je bila boje neba, imala je staromodnu nesrazmerno široku kragnu, a bele su nogavice bile nesrazmerno uske, kakve se već davno ne nose. Pregledajući zaostavštinu, koja mi je po njegovoj pisanoj želji na staranje prepuštena, pronašao sam pismo ubijenog mladića. Papir je bio žut, slova,

mašinom otkucana, izbledela. Uporedio sam ih sa slovima otkucanim na prijateljevoj pisačkoj mašini. Bila su ista. Pismo je pisano pre četrdeset godina i drugom, jamačno, starijem i slavnijem pesniku namenjeno. Nije poslano. Uručeno je piscu, mom prijatelju, četrdeset godina kasnije.

Našao sam i pesmu o Sviraču iz Zlatnih vremena. I ona je drugom dobu pripadala. Našao sam, takođe, i njegovu partijsku knjižicu. Nisam je otvorio da vidim datume. Nisu više bili važni. Učinio je najzad ono što je pre četrdeset godina obećao. Preduzeo je nešto.

Spalio sam pismo, pesmu, knjižicu.

Ostaje mi samo priču da završim. Mnogo vremena nemam. Iza zatvorenog prozora i spuštene zavese jesenji vetar malaksava i setna pesma Svirača iz Zlatnih vremena jasno se čuje.

Osvmuh se oko sebe. Bio sam umoran ali zadovoljan. Moja je soba bila kao nekad. Bila je to soba iz 1946. Soba u piramidi moje mladosti.

Otvorio sam prozor i čekao s nožem za sečenje hartije u ruci.

BORISLAV PEKIĆ

Luče novog Jerusalema (2999.)

„Decenije prolaze, ožiljci i rane prošlosti zaceljuju se zauvek. Za to su se vreme neka ostrva Arhipelaga raspala i prekrilo ih je polarno more ništavila. Ali jednog dana u budućnosti, Arhipelag, njegov vazduh, kosti njegovih žitelja, smrznute u kristalu leda, biće otkrivene od naših potomaka kao neki neverovatni salamandri. ”

(A. Solženjicin: "Arhipelag Gulag")

Ima ljudi čije tragove sledimo kao umetnička dela. Njihove stope nisu u život utisnute, one su izvajane kao što se vajaju kipovi. Ne možemo misliti da su mogle biti drukčije, dragog oblika, niti u drugom pravcu voditi. I oblik i smer određen je njihovom idejom.

Oni su bića Metala. Metal je njihov Element. Metal priroda i sudbina.

Kostur pacova otvorio mi je oči.

On, razume se, ništa ne bi značio da je u ledenoj špilji naselja Novi Jerusalem nađen sam ili s ostacima drugih pacova. Ali iskopan je s kosturima čoveka i krtice i to je mome arheološkom otkriću davalo vrednost ravnu iskopavanju Prijamove Skeleti su bili čvrsto pripijeni jedan uz drugi - životinje duboko u karličnom pojasu čoveka - a sve troje već vekovima je počivalo u hibernizirajućem kristalu sevemih glečera.

I upravo je položaj bezgraničnog poverenja i međusobne upućenosti tih fosila, čije bi se smrtno neprijateljstvo i sada pamtilo da je sećanje poželjno, da se pamtiti ume, da se o preistoriji čovečanstva išta pozdano zna, davao dirljivom prizoru smisao koji je hrabrio nade da sam u predvorju veličanstvenog, za svet spasonosnog otkrića.

Jer, kad su ljudi ledene civilizacije umirali sa zverima, što su ih sve, prethodeće i sledeće, prezirale, progonile, u najmanju ruku zloupotrebljavale, kad su s najgadnijim primercima faune spavali, jeli, bratimili se, pa zacelo i snove sanjali, kakvi su tek morali biti jedni prema drugima?

Svakako bolji nego danas, godine 2999, kada se ljudi ni jedni za druge ne interesuju, i odavno se zaboravilo kad se poslednja životinja srela i ubila, a one

zatvorene u zoološke vrtove hologramskih simulatora već blede, te je oštar vid i znalcu potreban da bivšu mačku razlikuje od nekadašnjeg psa.

I pre otkrića ovog uzor-trojstva imao sam u istraživanjima polarnog kruga uspeha. Posle su došla još bogatija, za moju revolucionarnu antropološku ideju, presudnija iskopavanja. I uopšte, ceo je Severni lokalitet arhipelag neobične prostranosti i razuđenosti, a naročito Novi Jerusalem sa svojim rudimentarnim naseobinama, na minimum svedenom materijalnošću, koja je demonstrirala duhovnost kao pokretačko načelo Ledene epohe, sa čudesnim saobraćajnicama bez početka i kraja, pa, izgleda, i svrhe, otvorenim crkvenim tornjevima, što su ukazivali na ekumensku prirodu i bezgraničnu toleranciju vladajuće vere, neobičnim gradilištima na kojima se, osim gradilačke volje, ništa nije gradilo, spomenicima koji ništa poznato nisu predstavljali i tako se najbržim putem unosili do nedokučive univerzalnosti, bodljikavim žičanim ogradama, nesumnjivim simbolema neraskidive duševne zajednice, a iznad svega masovnim grobnicama, potresnom slikom žudnje da se srećna komuna i u smrt ponese; sve je to neoboriv dokaz da naš svet bolesnog individualizma i materijalizma nije najbolji, da čak ni dobar nije, da je u stvari, od svih mogućih najgori, i da se u pogledu traženja, postizanja i vrednovanja idealnog opstanka od ledenog protočovečanstva mnogo još može naučiti.

Pa ipak su tri nežno, ljubavnički isprepletena kostura, bića srasla u prizor savršene harmonije, smrznuta u kristalu večnog leda, ostala moja najdragocenija arheološka uspomena, zlatan pečat na priči mog naučničkog života, a njihova transkripcija u idealan svet manje dokaz ličnog dara, više pohvala snazi Ijudskog uma.

Obraćao sam se toj slici savršenog humaniteta kad god mi je ponestalo snage u traganju za moćnim i razumnim sponzorima kojima ću poveriti otkriće, pa možda, ako na ohrabrujuće razumevanje naiđem, obnoviti s njima novojerusalemski način života, a ovaj će se onda, silom neodoljivog uzora, raširiti planetom i vratiti joj negdanji sjaj, s kosturima, koštanim rekonstrukcijama minule sreće, sačuvan u polarnim mećavama dubokog Severa.

Moja istraživanja još nisu završena. Trebaće vremena da se materijalni tragovi drevne civilizacije uredno razvrstaju, ispravno shvate, naučno protumače i logički ugrade u "Novojerusalemski Koncept Života". Zato je ovaj izveštaj tek sažet sumarijum dosadašnjih otkrića i zaključaka, te ne pretenduje na konačnu istinu o Novom Jerusalemu. Ali tu je sve što sevećmo nalazište pruža kompetentnom naučnom duhu, pa, uz nešto napora, i svakom čoveku zdrave pameti. Ma kako malo, međutim, i to je dovoljno za ubeđenje da se u Novom Jerusalemu - pisac se nada privremeno - zaledila ona antropološka orijentacija humaniteta koja je predstavljala njegovu jedinu nadu.

Beleške su stoga pisane popularnije nego što naučni rukopis nalaže i fusnote izbegavane gde god se moglo. Stao sam na stanovište, da je, u času opšte krize i odsustva jasne humane perspektive, važnije za istinu pridobijati nego je dokazivati, za šta, kad ona pobedi, uvek ima vremena. Pisane su, takođe, kako se ta istina otkrivala, postepeno, sporadično, bez sistema. Tek kad se ceo Arhipelag iskopa, moći će se o njemu sačiniti konačan rad.

Ali je to već posao budućih ljudi, novih Novojerusalemljana.

Jer, moja je nada da ćemo jednog dana opet živeti s pacovima.

Svaki naučni rad, uključivši i populame, u koje ovaj želi da se ubroji, ima svoju unutrašnju logiku. Otkriti je, znači rad razumeti. Spoznati kako naučnik misli, isto je što i znati šta je morao da misli. A to opet znači njegovim zaključcima poverovati.*1

*1 Obrnuto saznanje je lakše, ali nekorisno. Ako, naime, znamo šta misli, jer to iz dela vidimo, ali ne znamo kako je do mišljenja došao, ne moramo mu verovati, jer je i pogrešno mogao misliti. Ako mu je, međutim, logika ispravna, mora mu ispravna biti i misao.

Logika je teška disciplina. Nemam nameru da vas njome opterećujem kako bih u njenim apstraktnim terminima objasnio svoj način mišljenja. Učiniću to na reprezentativnom uzorku.

Novojerusalemski svet ostavio je za sobom malo pisanih tragova. Ako ih je što i bilo, do njih još nisam došao - iz razloga kojima ćemo se baviti kasnije - osim u nekoliko slučajeva.

U najinstruktivnijem od njih, reč je o dokumentu tipa proglasa, objave, zakona ili uredbe, fragmentu dokumenta, u stvari - jer celina je uprošćena - završnici, po svemu sudeći, jedne fraze, čak i u ovako svedenom, abortiranom vidu, značajne, a možda i sudbonosne, za ispravno tumačenje „ledenog“ načina mišljenja i „ledenog“ koncepta života u Novom Jerusalemu.

Bila je ispisana na nepoznatom pismu, koje nije nađeno ni u jednom drugom istorijskom dokumentu ili na arheološkom spomeniku, niti je o postojanju takvog pisma pomena bilo u ostavštini nestalih protocivilizacija koje su drugu ortografiju upotrebljavale.*2

Zato će ovo što ću napisati biti za vas samo slika, koja pre objašnjenja ništa neće značiti:

ПОСЛАЋЕ СЕ У ПОДРУМ НА ЧЕТРНАЕСТ ДАНА.

Nekoliko sam godina utrošio na prevod sačuvanog fragmenta, suočen s brojnim semantičkim teškoćama, neizbežnim kad pojmovima jednog jezika iz određenog mu uzrasta objasniti valja pojmove drugog, u nekom od njegovih razvojnih doba, sasvim oprečnog, koji se, povrhu svega, još i ne shvataju, jer im u sadašnjem svetu ništa ne odgovara, ni u stvarnosti, ni u sećanju.

Što se alfabeta tiče, nikakvu pomoć nisam imao u azbukama danas u upotrebi, ni u opsolescentnim ali uspešno transkribovanim (klinastom pismu, hijeroglifima ili embrionalnoj ortografiji australijskih urođenika Aboridžina), a još manje u nepročitanom etruščanskom ili minojskom lineamom pismu. Bilo je, u svakom slučaju, fonetsko. Nijedan znak nije predstavljao neki prepoznatljiv predmet ili živo biće, premda su neki podsećali na njihov geometrijski prikaz.*3

Nema potrebe da vas uvlačim u sve te teškoće. Dovoljno je ako obelodanim zaključke do kojih sam došao u pogledu svake reči tajanstvenog pisma, a onda ih složim u jezik koji ćete razumeti.

ПОСЛАЋЕ СЕ" je glagol koji označava radnju „slanja negde nekog“. Na našem jeziku znači - „POSILAĆE SE“. („On je poslao čoveka u zatvor.“)

"Y" je, očigledno, prilog za mesto, kome odgovara naše „U" (kao u primeru, gde je čovek poslat „u" zatvor).

"ПОДРУМ" je termin za konstruktivni deo kuće u njenim temeljima, u kome su se, hronološki, držali zatvorenici, ogrev i vino, a danas se odlažu nepotrebne stvari. Obično je u rđavom stanju i nenastanjen, osim beskućnicima. Najpribližnije bi mu odgovarao pojam „PODRUM”. („Sužnje su držali u podrumu.”) U jeziku Novog Jerusalema evidentno znači nešto drugo.

„HA” je, takođe, prilog, ovaj put upotrebljen u funkciji vremena, kao naše „NA”. („Osuđen je na godinu dana.”)

"ЧЕТРНАЕСТ" je broj 14, ЧЕТРНАЕСТ. („U ćeliji za jednog bilo nas je četrnaest ljudi.”)*4

"ДАНА" Mera za vreme koja odgovara jednom obrtu Zemlje oko Sunca.

Označava se rečju „DAN” a sadrži uvek samo 24 časa. („Osuđen je na godinu dana robije.”) Novojerusalemski "ДАН" nije, kako iz transkribovanih fragmenata proizlazi, imao 24 časa, nego daleko više. Izgleda, u stvari, da nije bio strogo defmisan kao naš „DAN” i da se prema prilikama menjao, pa umeo trajati i godinama. Ova fleksibilnost u računanju vremena ukazuje na visok stepen lične slobode građana, njihovo pravo da vrednost vremena prema sebi a ne prinudi zakona određuju. Pojam vremena se tako približio idealu. Vreme je od objektivnog postalo subjektivni faktor života. Kako su se ta različita, lična vremena međusobno sinhronizovala, još nije poznato. U sačuvanim dokumentima, po svoj prilici umrlicama, jer svako nosi drugo ime, pominju se uglavnom dva tipa vremena, ДЕСЕТ(10) i ДВАДЕСЕТ(20) ГОДИНА (DESET I DVADESET GODINA). Očevidno je to dužina njihovog života. Monotonija u toj dužini postaje jasna ako znamo da je vreme bilo subjektivno, i da je ГОДИНА za svakog Novojerusalemljanina imala različit, unutrašnjim hronometrom određen broj ДАНА.

Sada možemo rečenicu prevesti na današnji jezik, kazati da ona znači: POSLAĆE SE U PODRUM NA ČETRANEST DANA, i očekivati da se razume.

A ne razume se, kao da ni prevedena nije.

Sad vidite kakve su bile teškoće, koliko se truda moralo uložiti da se rečima Novog Jerusalema vrati njihov davno izgubljeni smisao, pa da se tek onda rečenica ponovo prevede, i da tek onda nešto savremenom čoveku kaže.

Da čudesne kosture već nisam iskopao, da nisam znao šta je u том подруму(podrumu) iako uspešno prevedena, rečenica bi ostala nejasna. Slanje u bez pacova ne bi imalo nikakvog smisla.

U su, srećom, bili pacovi.

Krtice, takođe. A nađena su sleđena legla vašaka i buva, dražesnih životinjica; prvih spokojne, lenje, gospodske, pomalo uzdržane, drugih živahne, vragolaste, druželjubive, rečju plebejske naravi, što su ih pripadnici vrste "ЗЕК" ili „ZEK” - kako su Novojerusalemljani sebe zvali - uzgajali kao domaće prijatelje i družbenike, čuvali ih na svom telu i bez njih se nikuda nisu micali, pa nije preterana pretpostavka da su s njima bili u biološkoj simbiozi koja je, svima na korist, od države pomagana i podsticana.

Ujedinjeni kosturi čoveka, pacova i krtice, uz legla plemenitih supkultura vašaka i buva, opisuje sistem međusobnih odnosa koji je u Novom Jerusalemu bio poželjan, a, verovatno, i vrhunac idealnog stanja kome se težilo.

Bio sam, međutim, svestan, da kao naučnik raoram manifestovati krajnju opreznost i ne hitati s preuranjenim zaključcima.*5 Nije, naime, isključeno da su po arheološki još neispitanim regijama planete sačuvane i savršenije forme

ljudske sreće od drugovanja s pacovima, vaškama i buvama, premda u tome pogledu, kao i u svakom dragom, naročito higijenskom i prezervativnom, led ima prednost što ih topliji klemati ne obezbeđuju.

U svakom slučaju, ako čovek hoće da ostane naučnik, slanje u podrum među pacove ne sme ocenjivati prema današnjem opskumom shvatanju o genu *Rattus*, iz familije Muridae, van konteksta ustanovljenih kriterijuma za sreću u zajednici koja se istražuje. A kad se ti kriterijumi na odnos Zeka (Zeka) i pacova primene, moguća su samo dva logička zaključka:

Da se time onome ko se u (podrum) šalje čini neko naročito dobro, ali da se ono, iz nepoznatih razloga, uživati može samo u ograničenom vremenu, u datom primeru "ЧЕТРНАЕСТ" (ČETRNEST, 14) dana.*6

Premda logički besprekorno, objašnjenje me nije zadovoljavalo. Bilo je u njemu nešto ne prirodno. Hoću reći, ne prirodno za onako visoku civilizaciju, nešto u neskladu s ostalim faktorima i faktima koji su ukazivali na njeno savršeno ili skoro savršeno biće. Dobro je, naime, iz njega proizlazilo kao privilegija. Izvesna prednost koja nije svima podjednako pripadala već se morala zaslužiti naročitim delom, čijoj definiciji je, jamačno, posvećen bio prvi, izgubljeni deo sačuvane fraze. Novojerusalemljanin je, u bukvalnom prevodu, slat u (podrum) za nagradu, a ne što je, makar i oročeno, uživanje u ekskluzivnom društvu pacova bilo njegovo prirodno pravo.

A to je ozbiljno denunciralo dokazanu idealnost Novog Jerusalema.

Zajednica u kojoj dobro nije opšte, urođeno, neotuđivo pravo, nego se stiče, od ljudskih činova zavisi, pa se može ali ne mora uživati, nije idealna, premda prema savršenstvu može biti orijentisana, njemu stremiti, naročito ako je stalno sve više pojedinaca u posedu tog dobra (bratstva s pacovima i vaškama, recimo) a sve manje onih koji su ga lišeni.

A komuna Novog Jerusalema bila je idealna. Svi su drugi, primarni i sekundarni izvori to dokazivali. U njoj je svako dobro bilo svima podjednako već naturalizacijom pristupačno, kao što se u našoj primitivnoj zajednici sa 18 ili 20 godina stiče pravo na učešće u biranju rđave vlasti.

Tajnu „slanja u podrum na četrnест dana“, od ovih premisa polazeći, rešio sam čistim mišljenjem, pa ga zato ističem kao formulu koje sam se i u drugim slučajevima strogo pridržavao. Silogistički ćorsokak otvorila je sledeća logika.*7

Ako se neko osvešteno pravo, na sreću, pravdu, ili što drugo, ne ostvaruje, ne mora odmah značiti da se ono hotimično uskraćuje. Tako nešto prirodno je u nesavršenoj zajednici. U idealnoj, protivrečilo bi njenoj idealnosti. Kako je Novi Jerusalem bio model savršenog društva, kruna najboljih tendencija materijalističke civilizacije, do povremene neostvarljivosti nekog opšteg prava moglo je doći samo ako za njegovu proklamovanu opštost nisu postojali objektivni uslovi.*8 Jednostavno rečeno, pravu koje se, inače, kao neotuđivo priznavalo, nije moglo udovoljiti, jer za to još nije bilo uslova. U našem slučaju, gde su pacovi uslov sreće, njen prima facie dokaz, što simpatičnih životinja nije bilo dovoljno.

Od te tako reći epifanijske tačke zaključivanje je teklo rutinski glatko.*9

Logički je sledilo da se pri oskudici u pacovima druženje s njima moglo ostvarivati jedino na smenu. Sreća se morala deliti, iako je po shvatanju ljudi 3EK-civilizacije bila nedeljiva. Mogla se uživati samo od vremena do vremena, i u ograničenom vremenu, iako je načelno predviđena za sve i sve vreme.

Na sreću, ova forma sreće nije bila jedina. ЗЕК-ljudi, trenutno lišeni podrumskih uživanja, u međuvremenu, dok su na pacove čekali, usrećivani behu na druge načine. Neposrednim dodirom s Majkom prirodom, bez ičega na sebi što bi blagosloveni, antejski dodir ometalo, na stupnjevima 40 ispod i iznad temperature vazduha, da se pomene samo jedan primer.

Visok osećaj za pravičnost, po kome ništa što živi sreće ne sme biti lišeno, usađen beše u opšta načela i praksu ove mudre civilizacije.

Krucijalni problem našeg čovečanstva je usklađivanje opšteg prava na sreću s opštim pravom na pravdu. U ledu Severa ova su se prava najzad pod ruku uzela. Protivurečje ljudske povesti je razrešeno, vekovni ideal postignut. Krug se najzad zatvorio bodljikavom žicom, simbolom konačnosti i završenosti: U Novom Jerusalemu svako je imao svoj trenutak s pacovima.

*2. Civilizaciju, pre svega, odlikuje naročita logika koja je odvaja od svake druge. Otkriti njenu logiku znači razumeti civilizaciju. Ali, ta logika za novo polje stvarnosti što ga obrazuje mora pronaći i novi jezik kojim će je izraziti. Otuda u Novom Jerusalemu i nov jezik i novo pismo za njega. Izgleda, na žalost, da je ta logika bila toliko fundamentalno od naše različita da je i sam jezik učinila nečitljivim. A s njim i logiku koja ga je konstruisala. A to je, sa svoje strane, ograničilo komunikativnost novojerusalemskih ideja. Budućnost jednog sveta zavisi od njegove sposobnosti da bude shvaćen. Novi Jerusalemljani nisu shvaćeni. Zato je i propao. Cilj ovog rada je da se ta nepravda ispravi.

*3. Tako je veliko slovo "Н" moglo predstavljati piktografsku predstavu kralja na tronu, a, tome sledstveno, malo "н" u sintagmi "послаће се" - prestolonaslednika na istom tronu; slovo "в" moglo je simbolizovati trudnu ženu ili debelog čoveka, premda je odsustvo slike za mršavog išlo u prilog prvom tumačenju; "Г" bi svakako bila vešala, "Ш" ograda ili falanga ratnika, zavisno od konteksta, „о", u reči pojedinačna raka, a „О" masovan grob, itd.

*4. Izgleda da u Novom Jerusalemu nije bio u važnosti ni decimalni, ni dvanaestodelni, već - četrnaestodelni merni sistem. Takođe se zapaža naklonost prema okruglim ciframa (10, 20), što ukazuje na težnju prema harmoniji kao antropološkoj karakteristici zajednice.

*5. Oni su me već više puta uveli u analitički ćorsokak. Kad sam, na početku prevođenja spomenute fraze, u "подрум" video samo naš „podrum", prostor pod zemljom u susedstvu pakla, koji zbog toga nesvesno težimo da isključimo iz ljudskog života, ja sam, vulgarnim prevodom, takođe nesvesno, i novojerusalemskom подрму hteo da dam htonski karakter, značenje groba u kome se i mrtav živi, odnosno, i živ umire, kako se hoće. A to je do sada najbolja definicija - pakla.

*6. Kasnije sam dobio dokaze da je коммуна (komuna) s pacovima mogla trajati i godinama.

*7. Ona je, priznajem, opšta logika naučnog mišljenja, i ja ne polažem pravo na originalnost ako se prati samo njena silogistička procedura. Ako se u vidu ima i njena dijalektička suština, novine su upadljive. Ni za njih ne treba slaviti mene. Ona je pozajmljena od Novojerusalemljana. Ona je osnovni mehanizam njihovog mišljenja, iscrpnije analiziran u Poglavlju No. 6. Ona je istovremeno i Kritika našeg čistog uma.

*8. Parentetički, u rđavoj se državi gladije, jer se hrana rđavo, nepravedno distribuira; u dobroj, jer je nema. Za građane to možda i ne čini značajnu

razliku, pošto na isti način umiru usled odsustva hrane i usled nepostojanja pravde u njenoj deobi, ali je za istorijsku nauku ona presudna. Ignorišući je, zapali bismo u logičku grešku da i dobra državu, čiji žitelji od gladi umiru zato što hrane za sve nema, iako se nemaština pravedno distribuira, proglasimo za rđavu, dok je ona samo ne srećna.

*9. Ni nauka, srećom, nije uvek i samo beskonačaru pipav laboratorijski rad. Ponekad, retko doduše, događaju se otkrovenja, slična proročkim, gde blistava ideja nepoznatog porekla u jednom mahu osvetli sva tamna mesta nekog problema, otporna dotada prema svakoj indukciji. Ovo je takav slučaj.

U Novom Jerusalemu sve je bilo drukčije nego danas. Sve, ili na potupuno drugim osnovama, nama teško shvatljivim, premda im prednost, ako u predrasude nismo zarasli, odmah uočavamo, ili, ponešto, kao danas, ali neuporedivo savršenije, unapređeno do krajnjih potencijala ono malo vrednih mogućnosti što su se u našem svetu nekim čudom sačuvale, ali nikad do ideala filozofa razuma i slobode razvile.*10

Pokušaću da te razlike predočim, ukoliko nauka za to ima termine, a naš život pojmove, grupišući ih oko različitih ali po nečemu zajedničkih tema. Njihov redosled, međutim, neće slediti tradicionalnu klasifikaciju. Poznavanje izvesnih sadržaja pomoći može razumevanju dragih, koji im, inače, po normalnom redu prethode. Postupak je sličan rekombinovanju Mendeljejevljeve Tablice elemenata na osnovu nekog dugog kriterijuma a ne prema njihovoj atomskoj težini.

Tako se dobija Kompendijum sa sledećim sadržajem:

1. Odnos prema prirodi.
2. Duhovna kultura.
3. Materijalna kultura Novog Jerusalema, model civilizacije i odnos prema svojini.
4. Ishrana (zdravlje), rad, zabava.
5. Društveni i porodični život; ljubav i reprodukcija.
6. Umetnost i nauka; vlast i poredak.
7. Kultovi, moralne značajke i filozofija života (Gulaga). Ne očekujem da ću u svemu odmah i u celosti biti shvaćen – i meni je vremena trebalo da fakta u naučne, logične, trezvene zaključke pretvorim. Priznajem, takođe, da u ovom konceptu života ima prednosti do kojih ćemo samo uz velike napore i odricanja stići.

Ali, zar tako nije bilo sa svakom idejom koja je pred svojim dobom žurila, iako, istini za volju, ova ne dolazi iz budućnosti nego iz prošlosti i samo je naša krivica što je nismo razumeli kad je za to još bilo vremena?

Da bih kolikotoliko olakšao praćenje teksta, prilažem u Glosaru Novog Jerusalema tumačenje nekoliko pojmova koje sam uspeo dekodirati iz ono malo sačuvanih dokumenata, a bez kojih bi poimanje „ledene“ civilizacije bilo još teže:

НОВИ ЈЕРУСАЛЕМ Neprevodiv pojam. Ne samo geografski prostor u kojem rasa živi, nego i način na koji živi. U primarnom značenju je to kolonija protoljudske civilizacije na severa današnje Evroazije. U sekundarnom, označava veoma visok stupanj realizacije bazičnih ideala te civilizacije.

Toponomastički najbliži mu je hrišćanski pojam NOVOG JERUSALEMA, kojim je

jevanđelist Jovan u „Otkrovenju“ imenovao i opisao Carstvo božje posle boja kod Armagedona i obaranja Satane u ognjeno jezero. („Otkrovenje“, 21.)
АРХИПЕЛАГ Znači ARHIPELAG. Na nešem jeziku to je sistem ostrva, na jeziku Зека (Zeka) lanac kolonija novojerusalemske civilizacije, smešten u sevemom ledu današnjeg Sibira.

ГУЛАГ(GULAG). Ova je reč dugo predstavljala poteškoću dok nije dešifrovana pomoću njene funkcije u sačuvanim dokumentima. U užem smislu označavala je celu civilizaciju. U prenosnom je kao u savremenim jezicima značenje reči RAJ & EDEN & OBEĆANA ZEMLJA.

ЗЕК Odrasli, punopravni pripadnik civilizacije Гулага(Gulaga). U tekstu ćemo ga imenovati zbimom imenicom ZEK ili originalom s prevodom u zagradi Зек (Zek).

ЗЕЧКА Pripadnica civilizacije Gulaga. Izgovara se ZEČKA.

КОМУНАЛИЗАМ (KOMUNALIZAM). Opšta oznaka za vladajuću filosofiju ГУЛАГА (GULAGA). Da li je to baš prava reč, ne može se ustanoviti. U dokumentu je nedovršena i, dokle je ima, čini se najverovatnijim da je ovako glasila.

ДИЈАЛЕКТИКА (DIJALEKTIKA). Zajedničko ime za filosofiju, historiografiju i sve ostale nauke Novog Jerusalema.

ПОЛИТБИРО Prvosveštенички skup novojerusalemske religije koji odgovara SINODIMA današnjih crkava. Fonetski prevodivo sa POLITBIRO.

Mera za rad, odnosno njegov učinak. Nisam je uspeo uporediti ni s jednom postojećom. Izgleda da nije obuhvatala samo količinu rada, već i specijalan, cenjen i visoko kvalifikovan način na koji je obavljan, što svedoči da svrha rada nije ležala u parametru ponižavajućih ciljeva našeg. Nprevodivo. Čita se TUFTA.

НКВД(Sinonimi: ЧЕКА, ГПУ) Nepoznat pojam, verovatno akronim, gotovo sigurno kulturnog značenja. Ako je to tačno, s obzirom na kontekst u kome je upotrebljavan, najviše bi mu odgovarala reč DOBRI DEMON, DUH; takođe, skupina takvih sila. Fonetski prevod: NKVD, ČEKA, GPU.

МАХОРКА Nešto čemu su bili vrlo privrženi, ali je iz ograničenih izvora nemoguće utvrditi tačno šta je posredi. Analoško zaključivanje, na koje se oslanjamo, bazirano na dokazanim pozitivnim svojstvima ostalih aspekata civilizacije, upućuje na supstanciju neophodnu za održavanje telesnog zdravlja. Čita se МАНОРКА.

СЛОН Reč nepoznatog značenja. Možda i akronim za ГУЛАГ. Čitaćemo je kao SLON.

КУЛАК Najbliže sam došao u pretpostavci da je reč o naročitoj, dosta rasprostranjenoj neizlečivoj bolesti koja je mučila civilizaciju u obliku epidemije. Ima znakova da je bila infaustna. Završavala se smrću koja je najčešće uzimala celu porodicu, pa i pojedine staleže i struke, ukoliko su postojale. Izgovara se KULAK.

СТРАЖАР Uprkos idealnosti poretka koji su uživali ЗЕК-људи, imali su i one što su se na bilo kakav način o norme društva ogrešili, te bili kažnjeni progonstvom van žica, odnosno granica teritorije svakog naselja. Predlažem našu reč KAŽNJENIK ili OSUĐENIK.

ДВУХСОТКА Jedna od dve vremenske mere za prosečnu dužinu života u Novom Jerusalemu. Iznosi 20 godina, pri čemu one nisu definisane određenim brojem Дана(Dana). Izgovara se kao DVUHSOTKA.

ПАРАША Kultni pojam predstavljen crnim, metalnim, cilindričnim predmetom. Po svoj prilici Vrhovno božanstvo, Bog Novog Jerusalema. Njemu je odgovarala antropomorfna slika istog božanstva, nešto drukčije likovno shvaćena nego danas.*11 Čita se PARAŠA.

СТОЛИПИН Mobilne, putujuće novojerusalemske komune. Moguće je da su to misionarske grupe koje su slate da civilizuju okolna varvarska plemena. Ime su dobile po prevoznom sredstvu koje se tako zvalo i čiji je izgled podsećao na kuću s točkovima, pa se mora pretpostaviti da mu je i komfor bio odgovarajući (razume se, prema ondašnjim, duhu orijentisanim standardima). Neprevodivo. Gde se o tome govori, upotrebiće se reč STOLIPIN.

ПРОЗИВКА Neka vrsta Areopaga u staroj Grčkoj, opštenarodnog parlamenta čijim su svakodnevnim skupovima, ujutru i uveče, svi Novojerusalemljani prisustvovali i gde su se donosile najvažnije odluke za život zajednice. (Više o tome u Poglavlju 6. Umetnost i nauka; vlast i poredak.) Čitaj - PROZIVKA.

Ovo su jedine reči do sada prevedene. Mnogo više, izgleda, i nije ih bilo.

Pripadnici Novog Jerusalema su u pogledu međuhumanih.

komunikacija otišli tako daleko da im za sporazumevanje nisu bile potrebne reči. Sve je svima bilo jasno, i to jasno na isti način, stvamost je svima bila jednaka, opet na isti način, pa su komentari postali izlišni. Jesu li one zamenjene pokretima ili duhovnijim oblicima izražavanja, ne verujem da ćemo ikad saznati. I to upravo zbog odsustva reči.

Pokušajmo sada da, uz pomoć arheoloških izvora, glosara i logike, demonstrirane pri transkripciji fraze „poslaće se na četmaest dana“, iznesemo topiku života civilizacije Gulaga Novog Jerusalema.

Samo nam ona može objasniti plemenitu komunu čoveka i pacova.

*10. I naše se vlade trade da propagandom, pa i racionalizacijom proizvodnje smanje potrošnju hleba, čiji skrob zakrečava krvne sudove i goji, ali se zdravlje u načelu širi spontano i slučajno, sušama i nerodicom. U Novojerusalemljana je dijeta bila stalan oblik ishrane, nešto što se podrazumevalo bez obzira na visinu agrikulturnih prinosa. I danas ima malo prave umetnosti, ali ne stoga što je, kao u Novom Jerusalemu sam život postao umetnost, što je čovek da bi živio umetnik morao biti, već što nikome ne treba.

*11. U Sikstinskoj kapeli Michelangelo je, u Genezi, Boga pri tvorbi Adama predstavio kao starca sa sedom bradom. Bez obzira na izvesnu kanonsku stalnost njegove predstave u ikonografiji, ona varira zavisno od talenta slikara i mode doba. Bog Novog Jerusalema, međutim, uvek je isti. Mladi je od našeg, likom blaži, što odgovara režimu života, a mesto brade ima brkove, što ne znam čemu odgovara.

1. ODNOS PREMA PRIRODI

Čitaoca valja upozoriti da samo s našim poimanjem prirode, njene funkcije u životu ljudske vrste i interakcije između nje i čoveka, nećemo daleko dospeti u razumevanju odnosa prosečnog Zeke (Zeka) prema prirodi, pogotovu u poimanju filosofije Novog Jerusalema koja ga inspiriše. Taj odnos počiva na ekstremno drukčijoj osnovi od našeg. Dok ovaj, danas kakav je, demonstrira tradicionalno i frontalno neprijateljstvo, te proklamuje borbu protiv prirode, dok mi u njoj vidimo ograničavajući faktor razvoja humaniteta, a kada joj bolju odliku i priznamo, to je zato da bi je zloupotrebili, mudri Novojerusalemljanin

je prirodu poštovao, pa i obožavao, kao čimbenik vlastite egzistencije, a potom i korak dalje otišao, učinivši je njenim trajnim uslovom.*12

Genetička memorija vrste nastanjena je uspomenama na okrutnosti i bezumnosti prirode zemljotresima kojima je drobila ljude, vulkanskim erupcijama na kojima ih je pržila, sušama kojima ih je morila, pošastima kojima ih je trovala, poplavama kojima ih je davila, toliko da prava povest svakog naroda ne počinje od njegovog stvaranja već uvek od prvog mitskog potopa što ga je uništio.

Stoga se u našem svetu priroda principijelno, temeljno, metodično eliminiše. Mikrofauna, privremeno izmakla istrebljenju, povukla se u zemlju, puštajući na površinu najneupadljivije i najotpomije redove: kameleone, mage mimikrije, i buve, pratilje večnosti. Retka se flora vratila mahovinastim prapočecima ili na svoje hologramske rekonstrukcije podseća još samo ugljenisanim, lomljivim skeletima. Trula zemlja ima sablasnu boju ugašenog kreča, a njeno se stenje u sitnež raspada i pod najslabijim udarima vetra. U škrpama i vrtačama isparenih jezera guše se poslednje vode bez kiseonika, a suvim koritima bivših reka besne aveti modre prašine, ogrnute vrelem pokrovima varničavog elektriciteta. Pošto smo je u to stanje, iz straha, a i odmazde, doveli, nije čudo da smo je najposle prezreli i poneti antropocentričnim zabludama ovako razmišljali: Sva je priroda, i dok je u izvornom obliku postojala, bila uvek samodovoljna, što podrazumeva ravnodušnost, pa i averziju prema svim drugim, naročito umetnim oblicima postojanja, u kojima se ispoljava inteligentna, ljudska intervencija, jedina primerena njegovoj sudbini. I najgnusnija, kakva je većinom, i ona što se, surogatima prilagođena čovekovoj mašti, bez straha i gađenja može gledati, makar se i ne smela doticati, poseduje arogantnu gordost samostvorenog. Sve što je ljudsko dobro, pravo, veštačko, zavisi od nečeg izvan sebe, u najmanju ruku od tuđe ideje i stranog materijala, a klasifikuje se prema spoljnim kriterijumima koji određuju vrednost tvorevine uvek u odnosu na dragu iste vrste, ili prema svrsi ako uzor ne postoji, nikad prema samom sebi. Analogija je bila i ostaje jedino pouzdano oruđe uma. I sve što je njime stvoreno, sve se u svakom pogledu moglo uporediti s nečim drugim.

Priroda se ne može ni sa čim porediti. Vodopad se ne može porediti s brdom, ni potok sa šumskim čestarom. Od komparacije mora s jezerom ne dobija se ništa do neupotrebljivog akademskog zaključka da su oba ispunjena beživotnim vodonikom i kiseonikom u odnosu dva premajedan. Od dva kamena ne vredi reći koji je bolji, osim ako jedan od njih ne nosi zlatnu žilu, a tada to nije kamen. Trava je, uz sintetičku ishranu stoke, izlišna u svakom svom obliku, ali se izlišnosti dva pašnjaka ne mogu porediti ako su u pitanju dva stada koja se na njima napasaju. Prašume su evidentno beskorisne na sasvim drugi način od svakog svog drveta pojedinačno. Zvezde se bez svrhe okreću u orbitama praznih sfera, ravnodušne prema Zemlji, koja sa svoje strane takođe rotira, ne znajući za njih, dok im smisao nije našla u stvaranju metala, materice i matrice naše mehaničke civilizacije. Priroda je oduvek zavisila samo od sebe, ne poznajući za svoje proizvode nikakve standarde, uzore i pravila koja, na bazi takmičenja i usporedbe, veštačkim ljudskim tvorevinama obezbeđuju svrsishodnost, harmoniju i lepotu. U njoj su vladali Otac Hronos (slučaj) i Majka Geja (haos), roditelji okrutne ravnodušnosti događanja.

Ta je strašna ravnodušnost, ako igde dragde, upravo ovde na severa očigledna. Na arheološkim terenima Novog Jerusalema sva se priroda sastoji od klizavog, hladnog, mrtvački modrog leda. Topeći se kao morbidan san, opsena, fazma, u suru, mraznu tečnost, otiče ona u ništavilo beskrajnog cmog okeana. Jedinu toplinu u taj ukleti pejzaž, sličan m6ri, unose posmrtni ostaci velike prošlosti pod tim ledom sahranjene.

I sad, kako bez pomoći nauke odgovoriti na pitanje zašto su Novojerusalemljani baš ovaj i ovakav kraj izabrali da u njemu žive? Zašto su nastanili prirodu koja više liči božjoj kazni nego mudrom izboru jedne mudre rase, prirodu koja je sposobna da od celokupnog života podupre jedino najniže vrste lišaja, a održi vaške i to ako su u zim-skom snu duboke hibernizacije? Logički je moguć samo jedan odgovor. Njihovo je shvatanje prirode i odnosa s njom fundamentalno drukčijeg kova od našeg. Ono što je za nas ružno, za njih je bilo lepo, što je nama nepremostiva prepreka, njih je potpomagalo. A to, opet, znači da su prirodu razumeli kao fizički izdvojeni deo vlastitog humanog bića, da između sebe i nje razliku nisu pravili, pa su zato i mogli da se u njoj osećaju na pravom mestu, čak i kada je ona, prema našim izopačenim, moroznim standardima, izgledala za život nemoguća.

Šta je u toj prirodi, navodno ravnodušnoj i prema sebi i prema čoveku, mogao da otkrije novojerusalemski pračovek, što ga je uz nju privezalo, toliko s njom srodilo i sjedinilo da je brisalo svaku distinkciju između čoveka, lišaja i pacova - razliku koja po nama čini osnovu njegove istorije - da sam ja, njegov pronalazač, istraživač i u neku ruku prvi biograf, kosture te istorije vadio iz šupljina ugljenisanog drveća, iz podzemnih glečerskih kripti, koje su, dok su funkcionisale, bar do kolena morale ledenom vodom biti potopljene? Pokušaću i na to da odgovorim.

Zaticanje prirode u dubljera pa i najdubljem odnosu s pripadnicima ledene civilizacije - zajednica čoveka i pacova njen je nepotpun no približan model - uputilo me je na ubeđenje da oni nisu poznavali našu genetsku odvratnost prema svemu što nije pravljeno, što nije veštačko, što se ne drži savremenog principa da je "život kopija mašine koja rđavo radi, a mašina kopija usavršenog života".

Da bi tako bio blizak pacovu, Зек (Zek) se sa njim morao moći da sporazumeva isto tako dobro kao s drugim Njihova prisnost inače ne bi bila objašnjiva. S pacovom se moralo govoriti da bi se ovaj na čovekovom stomaku osećao kao kod kuće. Pacov se morao ubediti da mu je mesto uz čoveka, ili je bilo obrauto, ali je, ovako ili onako, telepatska razmena misli i emocija - ako uvažimo da zvučni biološki instrumentarij genusa Rattus nije sposoban za artikulaciju u ljudskom smislu reči - pa i protok među njima čistih psiholoških stanja, kao uslov jedinstva prirode, morala stajati u samim temeljima novojerusalemske civilizacije.

Ovakav odnos prema prirodi neprimereno se izražava u pojmovima sveta koji je odbacuje, teško objašnjava čoveku koji bi neprijateljskim aktom smatrao da ga neko golog i bez hrane danima prepusti snežnoj mećavi i gladnim vukovima. Ma šta se ovde tim povodom reklo, nedovoljno će biti da se i minimalna predstava pruži o moćnom stepenu jedinstva s prirodom ostvarenom u Гулагу (Gulagu).

Ne vidi se to jedino u izjednačenju života čoveka i životinje, u ravnopravnom statusu sa zverima (pacovima, vaškama, vukovima, buvama), pa i s biljem

(lišajem, mahovinom), čemu se uveliko težilo, ali, izgleda, tek u projektu bilo, ne vidi se to jedino po tome što je ovakav život proizlazio iz teorije o čoveku kao biću prirode, već i u raznim posebnim, strogo poštovanim običajima. Cesto se spava pod otvorenim nebom. U šumi, na snegu i ledu, u vodi, bez ičeg što nam ometa neposredno osećanje prirode i kosmosa. Tome nesumnjivo umnogome doprinosi letnja odeća u predelema u kojima se živa spušta i do 40 stupnjeva ispod nule.

Ako Зек (Zek) nije napolju, u oživotvoravajućem dodiru sa snežnim olujama i ledenim kišama, unutra je među zidovima i pod krovom. Ali to nisu naši debeli, neprobojni zidovi straha od prirode, ni nepropustljivi krovovi bekstva od nje. To nisu skloništa nego izletišta. U njima sve prokišnjava, sve vetar propušta, sneg celiva ljude ledenim poljupcima, priroda ulazi slobodno da se sretne sa ljudima koji je ne mrze i ne odbacuju.

Ja ne tvrdim, razume se, da i takva priroda nije imala rđave strane. U načelu, svakom je golom čoveku na 40 ispod nule hladno. Svaki čovek ako nezaštićen danima stoji pod ledenom kišom mora računati bar sa pneumonijom.

Kako je onda Зек (Zek) ne samo sve to podneo već u tome uživao?

To dokazuje, između ostalog, da su oni razumeli i nadvladali klemu, ali ne kao mi, njihovi primitivni potomci, izolacijom od nje, već regulacijom telesne temperature snagom čiste volje.*13 Inače bi od hladnoće izumrli pre nego što bi ikakvo savršenstvo postigli. Drugo objašnjenje naučnu vodu ne drži, da narodni izraz upotrebim. Jer ko bi, zdrave pameti, ljude držao u uslovima u kojima ni životinja ne može da preživi?

Nisam pesnik, učenjak sam, ali ne mogu odoleti iskušenju da pred sobom vidim veličanstvenu viziju moćnog Зeka (Zeka) okruženog prirodom i udruženog s prirodom!

On stoji na steni od leda, u tankoj, skladno iscepanoj odeći, u kojoj bi se mi i leti smrzli, u lakoj obući koja mu, zato je i pravljena, velikodušno dopušta da taj led u punoj njegovoj snazi oseti. Oko njega, kao brižna majka, obvija se bela oluja, ledena kiša njenih suza radosnica miluje mu lice, nežno mrsi kosu. Na metar se ništa ne vidi, ali on je bezbedan - iz daljine čuje zov vukova, njegove braće po prirodi.

On drhti.

Da, drhti. Ali tamo gde bismo mi to činili iz straha ili od zime, on, Зек (Zek), srećni pripadnik novojerusalemske civilizacije, građanin Гулага (Gulaga), drhti od - uzbuđenja. Antej je. Svaki ga dodir s Majkom prirodom obnavlja.

A kod kuće ga čekaju pacovi.

*12. Pogledajte samo razliku u našem i novojerusalemskom ponašanju sa prirod-nim izvorima, sirovinama, radama, šumskom blagu. Mi zemlju iscrpljujemo, vadeći iz nje sve što se pokrenuti može, sve što se od nje može odvojiti, s jedinim ograničenjem da joj ne poremetimo gravitaciju. Maroderstvo zovemo eksploatacijom, čime i sami priznajemo kriminalnu suštinu ove privredne procedure. Зек (Zek) je sa zemljom bio domaćinski ekonomičan. Uzimao je samo ono što mu je bilo krajnje neophodno, a ima dokaza da se i toga lišavao. U rudnicima su dokazi da je odustajao i od onog što mu je neophodno, jer nijedan od njih nije korišćen ni do četvrtine kapaciteta.

*13. Volja je svakako bila jedna od temeljnih osobina ???? (Zeka). Ona je bila bitan uslov života tamo gde je u nas taj uslov prinuda. O tome više u Poglavlju No.2 (Duhovna kultura).

2. DUHOVNA KULTURA

Civilizaciju definiše pre svega njen odnos prema duhovnim vrednostima, mesto koje one zauzimaju u opštoj skali ljudskih ciljeva, ali i priroda tih vrednosti. U protivnom bi se ljudožderstvo moralo uzeti za uzor vrlo visoke i napredne duhovne kulture, jer, u većini poznatijih masovnih primera, kod kanibalskih plemena Dajaka sa Bornea, na primer, nije posledica ni izopačenih nagona ni akutne gladi, već plemenite težnje da se jedenjem tuđih glava vlastita učini vrednijom.

Naš je odnos ambivalentan. Mi ne osporavamo važnost duhovnog života za razvoj balansirane humane zajednice, ali smo zbog bića naše ekskluzivno materijalističke civilizacije nesposobni da ga obezbedimo u meri u kojoj bi on ikakvu uravnotežujuću funkciju obavljao. Naš je život u potpunosti orijentisan materijalnom, iz njega crpe nadahnuća, u njemu traži podsticaje i nalazi svoje primarne ciljeve. Materijalno je od uslova postalo razlog životu. Pri čemu je i taj uslov, od nečeg takođe uslovnog, bezuslovan postao.

Već žive ljudi koji ne bi samo u odsustvu hrane umrli od gladi, umrli bi i bez pribora za jelo. A Zek (Zek) nije umirao ni bez hrane, dok za većinu instrumenata tog pribora ni znao nije, oslobođen, očigledno, potrebe i za jednim i za drugim. Već žive ljudi koji po nekoliko puta u godini, od sezone zavisno, moraju menjati odeću, inače bi se u jednoj smrznili, u drugoj skuvali. A Zek je nikad nije menjao, oslobođen zavisnosti od klematskih promena. Već žive oni za koje je svet izvan vlastite kuće neprijateljska teritorija kroz koju se moraju probijati kao osvajači, silom moći, ili kao uhode provlačiti snagom lukavstva. A Zek je dobar deo vremena upravo napolju, u tom svetu provodio, dok mu je kuća toliko gostoprimno otvorena da razlika između naših pojmova „unutra“ i „napolju“ ne postoji. Jer, očigledno, za njega ništa neprijateljski nije bilo.*14 Već žive ljudi, većina je takva, koji bi se bez mnoštva tehničkih pomagala osećali kao bogalji bez ortopedskih udova, nesposobni i za jedan efikasan pokret, koristan čin, racionalan rad. Ničim od svega toga, celog tog veštačkog i mehaničkog instrumentarija života, njegove materijalističke ortopedije, Zek nije raspolagao. Nije mu ni potreban bio, jer da jeste, svakako bi ga imao. Logika potrebe je neumoljiva, a uprkos svemu, svom savršenstvu i savršenim okolnostima života, Zek je ipak bio samo čovek. Već znamo za ljude koji jedva žive i uz najbrižljiviju medicinsku negu. Nisam naišao na dokaze da je Zek ikakvu uživao. Očigledno mu je bila izlišnajer se njegovo telo samoregenerisalo po ugledu na daždevnjaka, čij i je prirodan stil života podražavao. Već žive ljudi, ako ćemo pravo, svi su takvi, koji bez pomoći materije ni do najskromnijih duhovnih iskustava došli ne bi. Savremenom čoveku je za to nužna knjiga, rauzički instrument, skulptura, slika, pa u filmu i kinetička. Zek ništa od toga nije imao. Njemu knjige nisu bile potrebne da bi znao šta u njima piše, slike da bi znao šta predstavljaju, instrumenti da bi čuo muziku koju su proizvodili. Sadržaj svih duhovnih ekspresija svog vremena unapred je znao. Oni su, na neki način, koji kao naučnik mističnim ne smem nazvati, oduvek u njemu bili.

Paranormalnost je po svojoj prilici, najveće pojedinačno dostignuće civilizacije Гулага (Gulaga). Moglo bi se kazati da je ona i njegova bitna karakteristika, jer bez nje život u Novom Jerusalemu jednostavno ne bi bio moguć.

Otelotvoren je najzad san čovečanstva, oslobođeno je materijalnih briga prirodnijim, bržim i lakšim putem nego da su sve one zadovoljene, kao što mi težimo. (Zadovoljene u potpunosti nikad ne bi bile, nego bi mesto zadovoljenih, kako bi se ovih oslobađali, zauzimale nove koje bi takođe valjalo zadovoljiti, i to bi se oteglo u nedogled.) One su u Novom Jerusalemu zadovoljene prostom eliminacijom potrebe za njima.

Dok izvestan donji stratura života još mora da trpi poslednje muke u doticaju s prljavom materijom (među njima i kažnjenici, кажњеници na novojerusalemskom), onaj gornji, stratum Zeka, odvija se u čistoj duhovnosti. Mnogo ima nepobitnih, da ne kažem „materijalnih“ dokaza za ovakvu tvrdnju. Pored vidljivog odsustva materije u svim njenim veštačkim oblicima (oruđa), to je u prvom redu - jezik. Rudimentarnost jezika Гулага (Gulaga) direktan je dokaz nadnaravnih moći Зек (Zeka). Novojerusalemljanin govori malo, jer misli isto, a isto misli jer jedanko živi.*15 U svetu gde privilegija nema, gde su svi jednaki, jedanko zadovoljni i srećni, jednako slobodni, jednako voljeni i jednako vole, razlikama u mišljenju nema mesta, pa ni govoru, koji u najvećem broju slučajeva služi da se te razlike uklone.*16 Govor je oduvek sredstvo za postizanje kompromisa u pogledu stvarnosti. Ukoliko se stvarnosti više razlikuju, zahtevaju i više reči da se međusobno objasne i nagode. Savremeni čovek u tom pogledu podseća na ludaka. Svaki ima svoju ekskluzivnu stvarnost i govor nam služi da se oko neke opšte, zajedničke istine sa sugrađanima dogovorimo, pa i da je ponekad menjamo. (Mi to moramo, mi znamo da ona nije idealna.)

Svaki je Зек (Zek) imao istu stvarnost. Stvarnost je za sve bila jednaka. I nepromenljiva. Гулаг (Gulag) je bio tu zauvek, takav zauvek. I idealan, kao što smo dokazali. A idealna stvarnost se ne menja. Ona može postati još idealnija, naravno, ali samo u pojmovima već postojeće idealnosti, u modulu njene večne formule.

Govor je postao nepotreban. Iščezao je, stvarnosti jednog Зек (Zeka) nije protivurečila stvarnost drugog, osim ako nije bio Осуђеник (Osudenik), ali taj je onda živeo izvan žica, izvan idealne stvarnosti Novog Jerusalema. U njoj se ništa nije imalo menjati, pa je govor i s tih razloga nestao.

Paranormalne moći pripadnika ledene civilizacije možda se najubedljivije očituju u delovanju na prirodu. Oni, vežbe svakako radi, jer drugi smisao ne vidim, miljama pomeraju čitava brda, koja obični smrtnici ni pedalj s mesta pomerili ne bi, pa da ih vekovima guraju, ili da za to imaju prave razloge. Oni godinama - premda koliko je to vremenski ne znamo - rade na toj prirodi, a da se na njoj ništa ne primećuje, da je ni u čemu ne oštećuju, niti joj šta oduzimaju, dok bismo je mi u tom roku do dna iscedili, čak i bez paranormalnosti, samo uz pomoć krampa i ašova.

Oni, najzad, žive s pacovima, kraj kojih bismo mi pomrli.

*14. Savremeni graditelji koji su u stalnoj potrazi za konstruktivnom „krvnom“ vezom između arhitekture i prirode, objekta i sredine, kako vele, mogu u Novom Jerusalemu naučiti kako se ona bez napora postiže. Skladna naselja Гулага (Gulaga) deo su prirode. U svakoj od kuća osećao se Зек (Zek) kao

usred šume. Njihova geometrija, simetričnost sheme u kojoj su nastambe postavljene, pripada, nesumnjivo, ljudskom urau, ali sloboda što je u njoj omogućena odsustvom svih suvišnih stvari, koje naš život ometaju, može pripadati samo prirodi i njenim zverima.

*15. Kažnjenici (кажњеници) govore znatno više, jer se razlikuju, jer ih nesrećan položaj izgnanika iz Комуне (Komune) svakako tera na žalbe i prigovore.

*16. Cini se da ovaj razvoj, što kao vrhovni ideal uključuje opštu mutavost, zadovoljava i neke filofske, a i mnoge povodne težnje, one, recimo, za jednakošću, bratstvom i slobodom.

3. MATERIJALNA KULTURA NOVOG JERUSALEMA, MODEL CIVILIZACIJE I ODNOS PREMA SVOJINI

Kada bi neko nepripremljen, ko priliku nije imao da ovaj rad pročita, dospao na bivšu teritoriju Novog Jerusalema, obišao njegove arheološke lokalitete, pomislio bi, verovatno, da su oni žrtva skrvniteljske pljačke, onakve kakva je, pre muzejskih eksperata, ispraznila egipatske piramide. Ili da su iskopavanja neprofesionalno obavljena. Odsustvo artefakta materijalne kulture ničim drugim ne bi objasnio.

A stvar je nadasve jednostavna.

U Novom Jerusalemu materijalna kultura jedva postoji. Ono što je od nje preostalo smatra se recidivom varvarstva. Za to, razume se, nema pisanih dokaza, jer ih je o Гулагу (Gulagu) i inače malo, ali i da ih ima, sasvim je pouzdano da u njima tumačenje odsustva predmeta materijalne kulture ne bismo dobili. Ono je u toj meri bilo aksiomatično, prirodno novojerusalemskom modelu civilizacije da bi svako objašnjenje bilo suvišno koliko savremenom čoveku objašnjavati prednosti bogatstva.*17 A aksiomatično je moglo biti samo takvo shvatanje - ovde izloženo - koje je koincidiralo s idealnim bićem seveme zajednice.

Svu materijalnu ostavštinu, ograničenu, beznačajnu inače, odlikuju rudimentarni oblici:

Barake su drvene, slabo konstruisane, trošne, nezaštićene i estetski neugledne. U njima ne egzistira ni najelementarnija oprema za stanovanje. Kupatila i toaleti ne postoje. Ležaji su daščani, uski, kratki, neudobni, a povrh svega tako gusto zbijeni da je, pored propor-cija iskopanog kostura, to bio krunski dokaz moje teze daje Зек (Zek) i u rasnobiološkom pogledu sledio svoja antimaterijalistička načela, pa je, u skladu s njima, počeo i vlastitu telesnu materiju odbacivati, te se smanjivati i preoblikovati do genetičke forme čijim su pigmej-skim razmerama nađeni patuljasti kreveti jedino odgovarali. Ukratko, da je prestajao biti čovek, barem u onom antropološkom smislu što ga mi tom pojmu pridajemo.

Iskopane klupe za sedenje danas bi služile - i služe - za mučenje. Posuđa jedva da ima. Od lakog je lema, uvek istog oblika metalnog nokšira bez drški, sa žičanim kolutom za prenošenje. Ono me je, pre drugih indicija, uputilo na značajnu ulogu ishrane u borbi građana Novog Jerusalema protiv gnusnih materijalnih opterećenja i u njihovom napretku u organskoj izmeni tradicionalne forme ljudskog tela.*18

U njima nikad nije nađen nijedan umetnički predmet, što još jednom potvrđuje epohalnu tezu da je najveća, zapravo, jedina umetnost u Novom Jerusalemu

bila - živeti, a da su sve druge, naše umetnosti, u toj jedinjoj bile i sadržane i praktikovane.

Mogao bih ovakve dokaze i dalje ređati, premda ih još mnogo nema, jer nema stvari, ali bi to bilo nepotrebno nagomilavanje, neka vrsta logičkog pleonazma. Pravo naučno pitanje, dakle, nije zašto sam našao malo predmeta, bez kojih bi savremenom čoveku, čak i na najnižem nivou današnje civilizacije, bilo nemoguće opstati, ili možda moguće, ali uz svest da se vratio hiljadama godina unatrag, da živi kao diluvijalni pračovek, nego zašto sam i te predmete našao, zašto sam uopšte našao išta da nečemu služi.

Model civilizacije u kome je materijalnost kao kriterijum odbačena sam po sebi opravdava i objašnjava odsustvo njenih uzoraka. Ali šta opravdava njihovo prisustvo? Ako odmor nije potreban, šta će ležaj? Ako je hronična dijeta uslov zdravlja, šta će porcije? Ako kuća ometa konačno spajanje s prirodom, šta će kuća, zašto se uvek ne boravi napolju?

Priznajem da me je zagonetka dugo mučila. Kao i sve enigme čija je tajna skrivena pod njihovom jednostavnošću.

Ako nešto ne treba da postoji, a ipak postoji, za to mogu biti odgovorna samo dva razloga. Prvi je istorijskomuzejske prirode, i zadržavanjem nepotrebnih rukotvorina opslužuje naše povosno osećanje; drugi ritualne ili simboličke naravi, i služi ekskluzivno duhovnim zahtevima. Kako nisam našao neki smisao u podsećanju na istoriju blagostanja koja im je morala biti odurna, pa pre daleko od očiju nego blizu njih, kako, takođe, nisam video nikakve ritualne ili kultne potencije u predmetima za svakodnevnu upotrebu, ostala je njihova simbolična funkcija. Ona se kao zaključak sama po sebi nametala.

Zaostali predmeti, i u tako nesavršenom, primitivnom obliku, Zeka (Zeka) su podsećali na ropstvo materiji kojeg se oslobodio kad je svoje težnje uputio čistoj duhovnosti.

Rekao sam da se ovaj zaključak po sebi nametao. Ali nije. Kada bi nauka bila jednostavna, svi bi se njome bavili. I ona ima svoje teškoće. U nedoumici se nalazite i kad raspolazete s mnogo autentičnih izvora, jedanko kao kad ih je malo. Stvar nikad nije u njihovoj količini. Niti u prirodi. Uopšte u njima nije. Ona je uvek u vama. U snazi vaše logike. U vrednosti tumačenja. I ako ovo delo zasluži ikakvu pohvalu javnosti, voleo bih da mi se priznanje oda manje zbog otkrića Novog Jerusalema, a više zbog ispravnog tumačenja njegove civilizacije.

Prirodno je da ona, ako materijalizam odbacuje i za spiritualno optira, promeni i odnos prema svojini, odnos koji nas toliko muči i izvor je naših najkrvavijih nesporazuma. Bez obzira na retoriku, revolucije se vrše zbog preraspodele dobara, u koje, razume se, spada i moć. Moć se onda koristi za njihovo sabiranje. U krajnjoj je liniji posedovanje cilj svakog društvenog prevrata. U Novom Jerusalemu privatni posed ne postoji. Ono malo uvek istih ličnih predmeta, što sam ih kraj kostura Zeka (Zeka) zaticao -drvena kašika, prazna ulubljena konzerva, igla, češalj i muštikla od riblje kosti ~ može imati samo ritualnu vrednost.*19

Sve je komunalno dobro. Sve što je u njemu vredno našeg divljenja i zavisti, svima podjednako pripada, i svi to s istim pravom uživaju. (Osim, dakako, ili Kažnjenika, koji su iz zajednice isključeni, i čija se kazna i sastoji u tome da se moraju brinuti za izvestan privatni posed, veći ukoliko im je krivica veća, manji ukoliko im je manja.)

U Novom Jerusalemu i pacovi su opšte dobro.

*17. Reč, razume se, nije bila o siromaštvu Гулага(Gulaga) nego o odsustvu potrebe za materijalnim bogatstvom, onim što mi zovemo blagostanjem i toliko vremena trošimo na njegovo osiguranje da nam ništa ne preostaje za uživanje u njemu.

*18. Da bismo ma i najmanji napredak u svojoj formi postigli, moramo danas vršiti vrlo komplikovanu i uvek neizvesnu rekombinaciju genetičkog materijala u DNAhromozomima. I sve to obavljati u skupim laboratorijama, izloženi hroničnim napadima od strane dosadnih poštovatelja biološkog statusa quo.

*19. Prvi put, i to van teksta, jer mu ne nalazim objašnjenja, pominjem jedno otkriće. Pored kostura čoveka, pacova i krtice, kome zahvaljujem za razumevanje prirode i značaja civilizacije Novog Jerusalema, našao sam samo jedan predmet. To je bila drvena, obla palica, debljine dva, dužine dvadeset pet santimetara, s osam rupa. Ličila je na dečju sviralu od zove ili na vrlo primitivnu frulu. Po tome bi morala biti neka vrsta muzičkog instrumenta, sličnog koncertnoj flauti koja se svira s vrha, a ne sa strane. Morala bi biti, ali kako u Novom Jerusalemu ništa nije kao što izgleda, nisam siguran. Do sada sam iznosio samo one zaključke koje sam naučnim metodama mogao da verifikujem. Neću da ih sada, pri kraju rada, amaterskim nagađanjem kompromitujem.

4. ISHRANA (ZDRAVLJE), RAD, ZABAVA

Ishrana je puritanska. Upadljiv je napor zajednice dajede što manje. Nije za čuđenje što je njihova nauka daleko naše uočila štetnost prekomerne ishrane, nego što su njeni nalazi od građana tako zdušno, oduševljeno prihvaćeni i dosledno sprovedeni. Razlog je svakako u tome što su iz iskustva spoznali prednosti dijete nad sitošću.

A to, opet, znači da su bili zdravi. Zdravlje Zeka (Zeka) je uistini besprekomo. Ljudi Novog Jerusalema nikad nisu bolesni. Dokaz: odsustvo medicinske nege.*20

Pretpostavka visoke verovatnoće: težilo se da se uslovi metabolizma prenesu u celosti na paranormalne sile i da se sasvim oslobode fizisa. Raspoložem dokazima da su se mnogi od njih danima od svakog jela uzdržavali da bi postizanje astralnog stanja ubrzali, ali u to dokle su u dematerijalizaciji tela dospeli - nemam uvida.

Tip, model, filosofija rada u Novom Jerusalemu jedan je od velikih doprinosa humanitetu. U našem svetu on se po pravilu obavlja s naporom i uvek ima smisao, neku unapred defmisanu svrhu. Svrha može biti pogrešna, izvedena iz zablude, a proizvodi se rada pokazati nekorisnima, ili ispravna a nepostignuta, s proizvodima koji su nesavršeni, no svrha u svakom slučaju mora postojati. Radio, inače, ne bi niko.

U Novom Jerusalemu rad nema smisao, nema svrhu, osim u sebi samom, u radu, čime stiže onaj najdublji skriveni smisao što su ga sve civilizacije i pre i posle Гулага (Gulaga) uzalud tražile.*21 Svrha je rada ekskluzivno u radu, ničem drugom. Privremene i povremene koristi slučajan su nusproizvod.

Moraju biti, inače bi i taj rad imao svrhu i u novojerusalemskom smislu izgubio smisao. Nisam siguran, nemam dovoljno fakata za konačnu hipotezu, ne znam da li sporadične koristi pokrivaju stvame a zaostale potrebe te inače u svemu

već zadovoljene zajednice, ili su obične tehničke omaške, moguće i u najsavršenijoj. Da li je kad se kuća gradi, pa se ponekad, retko ali jednom, i sagradi, to posledica htenja neke žalosne greške u planiranju i izvođenju? Ako se kopa zlato u rudniku, pa se s bezvrednim kamenom iskopa i nešto zlata, znači li to da je ta minimalna količina zlata iz izvesnih razloga Novom Jerusalemu potrebna ili je iskopana zato što kopači, već odavno odviknuti od materijalnih potreba, ne razlikuju više plemenite metale od kamena i zemlje? Ako se radi u radionici za kašike - to je najčešći proizvod koji sam nalazio - pa se, mimo nebrojeno promašaja u obliku i kakvoći, i dobra napravi, da li je to zato što je ona još u nekoj upotrebi, ili je reč o slučaju koji je po zakonu verovatnoće bar jednom u milion promašaja neizbežan?

Za sada je to nemoguće utvrditi. Тыфта(Tufta), jedina mera za rad na koju smo naišli, i koja se primenjivala na sve njegove oblike, raalo pomaže, jer je promenljiva, nestandardizovana, nedefinisana. I tiče se više načina proizvodnje nego proizvoda rada.

Analogija će, međutim, kao i uvek pomoći. Uočio sam izvesnu podudarnost između robotskog rada i rada Zeka (Zeka). Pokušaću zato da putem slike, a potom logičke komparacije, dočaram filosofiju rada u Novom Jerusalemu. Uzmimo našeg savremenog robota, mašinu koja nas u radu sve više odmenjuje. Mi ga možemo programirati za većinu korisnih poslova. Ali možemo narediti da obavlja i nekoristan, besmislen posao. Možemo od njega zahtevati da gomilu kamena prenosi s mesta na mesto, nikad je ni za šta ne upotrebljavajući. Robot će kamen tamo-ovamo prenositi jednako prilježno kao da izvršava najsudbonosniju misiju na svetu. Ni u jednom trenutku neće osetiti ispraznost ni zadatka ni posla. Igraće Sizifa, ne postavljajući ljudsko pitanje - čemu?

Zamenimo sliku robota slikom Zeka (Zeka) i videćemo Novi Jerusalemljanin. Smisao rada više nije u koristi od njega, premda se ponekad i ona dopušta, ili slučajno događa, no tu prestaje svaka sličnost između današnjeg robota i Zeka. Robotu mora biti naređeno da necelishodan rad obavlja. Zeku ne mora. On tako postupa po nagonu, udruženim s osobenom filosofijom rada. Smisao njegov nije u prinudi da se obavljaju neracionalni i necelishodni poslovi, nego u spoznaji da su samo takvi poslovi za zajednicu korisni.

Razlika, dakle, između robota na besmislenom radu i Novojerusalemljanina pri njemu veća je od prividne sličnosti u nekorisnosti oba, jer ga prvi obavlja prisilno, suprotno urođenoj racionalnosti mašine, a drugi voljno kao bitan izraz svoje životne filosofije.

Ako su mu naređene, videli smo, robot je radio i očevidne besmislice, ma koliko možda zbog toga iznutra rđao; Zek (Zek) ih je kao slobodno biće mogao raditi samo ako je to hteo; ako je u besmislicama nalazio smisao koji našem nižem umu izmiče.

A za zaključak da su se u Гулагу(Gulagu) upražnjavale besmislice - dakako prividno besmislene - po slobodnom izboru, a ne po programu, pod prinudom ili u nuždi, za taj zaključak nisu potrebni empirijski dokazi. Posao svršava logika. A onaje neumoljiva: nikakva spoljna sila ne bi nikoga mogla primorati na takve gluposti. U najmanju ruku bez katastrofalnih posledica po svet. Mogla je to samo unutrašnja sila ubeđenja da se time ispunjava neka viša svrha. Radi li se, pri tome, nešto vrlo korisno ili savršeno beskorisno, proizvodi li se nešto potrebno ili krajnje nepotrebno, proizvodi li se najzad uopšte išta ili se

samo radi, a ako se nešto i napravi, to je slučajno, bilo je svejedno dok se, radeći, ispunjavao jedini smisao rada, sadržan u radnom procesu. Rad je bilo ono što je Zeka (Zeka) inspirisalo. Zato su povremene koristi bile nusproizvodi, za koje, kako rekoh, nisam načisto, jesu li bili namerni ili posledica nehata, greške, slučaja.

Tzv. korisnih (zapravo besmislenih) radova je bilo sve manje, po svoj prilici zato što su se Novojerusalemljani već izvežbali u nekorisnim (onima sa smislom, zapravo) aktivnostima, što su u neproizvodnom radu postali veštaci, a možda i stoga što je za korisnim, upotrebnim stvarima sve manje potrebe bilo. Civilizacija je imala sve što joj je potrebno, a što imala nije, nije joj trebalo jer da jeste, da joj je trebalo, svakako bi imala.

Stoga je, takođe, pretežna većina radova - da naučnik nisam pa se od izuzetaka osiguravam, rekao bih i svih - za koje sam na nalazištu našao dokaze bila besmislena, pa time i najkorisnija u smislu u kome se koristi u Novom Jerusalemu shvatala: unapređivan je rad kao proces, a ne nešto izvan njega, neko delo, neki proizvod.

Najomiljenije je bilo obaranje drveća, s kojim se posle ništa nije činilo, ili razbijanje stena, s čime se stvar završavala. Nije bilo retko ni naizmenično prokopavanje pa zatrpavanje izlišnih useka u zemlji. (Ukoliko je bila tvrđa, useci behu dublji.) Naveliko je upražnjavano pravljenje krajnje jednostavnih tvorevina koje su brzo propadale, da bi se ponovo pravile i propale, ustupajući mesto još kratkotrajnijim kopijama.*22

To mi je otvorilo oči. Utvrdio sam da je smisao tog rada bio u samom radu. Ali, u čemu se on sastojao? Bio je u radu, u redu, ali šta je - bio?

Igra. Igra je bio. (I sad smo već na temi Zabave ovog Poglavlja.) Rad je za te ljude bio puka igra. Večna igra jednog u svemu namirenog i zadovoljnog sveta. U njoj se oslobađala energija, koja se u savršenim uslovima života nije mogla trošiti na nešto pametno i korisno, kao u nesavršenom što se čini. U njoj je, možda, bilo i izvesne ritualne simbolike. Ukazivala je na to ceremonijalna monotonija svake javne delatnosti. Obožavanje rada iz varvarskih davnina, kad je za njim nestalo potrebe, pretvoreno je u kultnu zabavu.*23

No sve je to od drugostepenog značaja. Nedoumica u izboru krajnjeg motiva, izvesne logičke pukotine u ovim tezama irelevantne su prema udivljujućoj spoznaji da je postojao svet kome je rad uistini nešto značio i sa radošću se obavljao. Svet toliko različit od našeg da se njegov koncept mora tumačiti s više pažnje nego da je reč o civilizaciji termita.

Što se zabave tiče, ona je takođe bila u radu. Zek (Zek) se najbolje relaksirao radeći. Neki drugi oblici odmora koji bi se porediti mogli sa savremenim načinima gubitka vremena nisu postojali. Osim ako u zabavu ne računamo sam život u Novom Jerusalemu, na šta bismo, posle svega, imali prava.

I pacove, razume se. Pre svega - pacove.

*20. Jedna parenteza. Nauka je u prvom redu - metod. Od njega sve zavisi. Metod je sinonim za logiku. Logika je sadržina metode, metod oruđe logike. To je dokazivo i u primeru odnosa ishrane, zdravlja i odsustva potrebe za lečenjem. Iz, za naše pojmove, bedne, za zdrave pojmove, međutim, prave ishrane, izvlači se logičan zaključak o besprekomom zdravlju Zeka (Zeka), ali se on, sigurnosti radi, potpomaže i drugom premisom, odsustvom bolničke nege, koja se opet logično zaključuje iz njihovog zdravlja, a ovo iz odmerene

dijete, koju opet to zdravlje i odsustvo potrebe za medicinom potvrđuje. Svaka premisa je sa nužnim zaključkom silogizma višestruko vezana. Sve ovde dokazuje sve. Sve se na sve oslanja.

*21. Istorija bi mogla sasvim drukčije izgledati. Ropstvo u Rimu zamenjeno je tzv. kolonatom, jer je ropski rad postao neekonomičan, neproduktivan. Da mu je, po ugledu na Novi Jerusalem, umesto menjanja smisla, ovaj sasvim oduzet, ropstvo ne bi moralo da se menja. Rad je ropski samo ako robuje nekoj svrsi. Kad nje nema, i to ni za koga, ni za čiji rad, on se više kao ropstvo neće ni osećati.

*22. Prostoje neverovatno kako su uzastopne humane civilizacije, još od Akada, Sumera i Egipćana, poput gladnog slepca kraj pune činije, prolazile pored prostački jednostavne činjenice da rad smisla može imati jedino ako ga u sebi ostvaruje, ako ništa van sebe ne proizvodi, a u sebi ga ostvarivati može jedino ako je besmislen, ako ništa ne proizvodi.

*23. Na vrhuncu razvitka, civilizacije ukidaju razliku između bitnog i nebitnog, svoja najozbiljnija nadahnuća pretvaraju u zabavu, a neozbiljna u religiju i tako formiraju simbolične obrede, na granici između igre i svetinje.

5. DRUŠTVENI I PORODIČNI ŽIVOT; LJUBAV I REPRODUKCIJA

Ako se opstanak punopravnih žitelja Архипелага Гулаг (Arhipelaga Gulag) može pripisati paranormalnim, nadnaravnim silama kojima su oni zamenili instrumente našeg materijalnog i materijalističkog sveta, u području morala i društvenih običaja otišli su i dalje. Stoga držim da je komunalnost, zajedništvo - za koje su oni koristili izraz комунализам (komunalizam), ili neki akustički sličan, možda najveći doprinos ove civilizacije humanitetu.

Oduma privatnost, opaki individualizam, ubitačan egocentrizam, Sveto trojstvo našeg izopačenog sveta nisu u Novom Jerusalemu bili poznati.

Programski se živi zajedno. Sve se u isto vreme obavlja. Spava se, budi, radi, odmara, ukratko - živi, u društvu, s društvom. Da bi se plemenito bratstvo pojačalo, u njega se uvodi apsolutna jednakost. Sve se u isto vreme obavlja. I spava, i radi i jede. Međuprožimanje je konstanta načina života

Гулага (Gulaga). Зек (Zek) nikad nije sam. Nikad usamljen tako često kao što smo vi i ja (osim, možda, s pacovima, i to samo stoga što ovih nema dovoljno za sve u istom trenutku). Ni u grobu nije sam. I tamo je sa svojim.

Pojedinačne grobnice nisu poznate, osim za najteže krivce među кажњеницима (kažnjenicima), izvan komunalnih žica. Ljudi se sahranjuju isključivo u masovnim grobovima, gde se kolektivizam može u nedogled produžiti.

Ovakva filosofija, ovakva praksa čini od njih neraskidivu duševnu i telesnu zajednicu - otvorenu i životinjama bez ikakve diskriminacije - koja zajedno živi, zajedno je u grobu rartva.

Slika koju pred sobom imamo kad predstaviti želemo savremenog čoveka slika je nesrećnog, večno gladnog i žednog Tantala koji se muči da dohvati nedostižne zemaljske hrane. Zek pre pruža sliku jednog srećnog Sizifa koji je i kamenu što ga gura našao smisao.

Nijedna ljudska zajednica, ma koliko visoko razvijena, ne može biti baš toliko savršena da ovde ne zasluži i neki prigovor. Moram priznati da to nije bio ni Novi Jerusalem. Moglo se, doduše, očekivati da će se i on i dalje unapređivati u smeru postavljenih poveshnih ciljeva a u skladu sa svojom

idealnom prirodom, ali ja ne bih bio naučnik kada bih prenebregao izvesne insuficijencije na tom putu.

One su me zbunjivale. Naselja Novog Jerusalema, naime, nisu se završavala u žicama. Izvesni depandansi u svakom naselju izvan su žica. Tamo, takođe, žive ljudi. U njima je, međutim, vidno prisustvo delemične materijalne udobnosti, ni ovde naročito visoke i neprijatne, ali znatno veće nego i u jednoj nastambi originalnog Гулага(Gulaga). Postojali su, dakle, i u Novom Jerusalemu građani koji su živeli u relativnoj materijalnoj udobnosti, idiosinkratičnoj svakom pravom Зеку(Zeku). Upravo zbog te idiosinkrazije spram tehnološkog napretka, primetne na svakom lokalitetu, nemoguće je pretpostaviti da se izvan žica živelo dobrovoljno. To je, dabome, dokazivalo da nijedna idealnost nije savršena i stvarnosti Novog Jerusalema davalo naučnu ubedljivost, ali nije objašnjavalo ko su ti ljudi, kako su izvan žica dospeli i zašto su - u novojerusalemskom smislu - živeli neuporedivo gore od ostalih sugrađana. Raspoložem dokazima da su to bili retki, no ipak postojeći kažnjenici (tzv. кажњеници) koji su se ogrešili o zakone društva -mada ovih u našem smislu nije bilo - pa su u cilju rehabilitacije poslani u privremenu strogu privatnost i tešku materijalnu udobnost.*24

Iz naprednih društvenih običaja nužno su proizišli naročiti porodični odnosi. Porodica je najefikasniji poznati oblik preovladavanja korozivnog osećaja usamljenosti a biološka reprodukcija, kao čin ličnog produžetka, maskiran nagonom za produžetkom vrste, najlakši oblik nadoknade cilja koji se inače nema. Pošto se u Novom Jerusalemu zajedno živelo, za porodicom u savremenoj formi nije

bilo potrebe. Osećaj usamljenosti lečio se prirodnim putem, samim tim što čovek nikad nije bio sam.*25 Porodica, dakle, nije postojala. Ako i jeste, bila je na rok i trajala kratko. U njoj je uvek neko nedostajao. Ili je to bio muž ili žena. Najčešće oboje. Uostalom, svi su ljudi Novog Jerusalema bili jedna velika porodica, a ljubav komunalno dobro (kao i sve drugo).

Ne raspoložem dovoljnim brojem premisa da objasnim proces njihove reprodukcije, a s tim u vezi i gustinu populacije - da bi se čak i o biološkoj eksploziji moglo govoriti - ali, u uslovima zasebnog života žena i muškaraca seksualni su se odnosi morali zasnivati na izvesnim paranormalnim svojstvima Зека (Zeka) i (Zečke). Na tom pitanju ostaje još da se radi.

No, već sada se sme reći da zajednica čoveka i pacova nije bila reproduktionog tipa.

*24. Ali je, čini se, ipak najteža kazna bila što su ostajali i bez svojih pacova.

*25. Ako kraj njega nije bio drugi čovek, bio je pacov.

6. VLAST I POREDAK; UMETNOST I NAUKA.

O ovim temama, pogotovu o prvim dvema, koje komentatorima ljudske istorije najviše brige zadaju i najviše vremena oduzimaju, jedva se šta ima reći. Vlasti nema. Ni fiksiranih zakona. Za naš svet prinude zakoni su, čak i ako se ne poštuju, poslednja brana varvarstva. Za slobodan svet Novog Jerusalema bili bi upravo to varvarstvo. Svaki bi drugi zaključak bio nenaučan. Sve se odvija spontano, kao posledica visoke svesti i dobrovoljnosti. Izvesna organizacija, u formi distributivne službe, verovatno postoji i stara se o određivanju reda kojim će se živeti u društvu pacova i koliko će za кривце(krivce) kazna teškog života u materijalnoj udobnosti trajati.

Прозивка(Prozivka), objašnjena u Glosaru, najviši je izraz demokratije. Učestanost jutarnjih i večernjih sabora Зека (Zeka) dokazuje maksimalno učešće građana u vlasti, ukoliko ona postoji, i u vapijućoj je suprotnosti s današnjim običajima da se to čini ili jednom u četiri godine ili nikad. Učešće je obavezno, kao u savremenoj Danskoj. На Прозивки (Prozivki) svako morao biti. Da li su represivne mere preduzimate protiv onih koji građansku dužnost nisu obavljali, nije poznato. Ne verujem. Nasilje nije bilo u biću poretka. Vidi se to i po odsustvu oruđa za represiju. Ukoliko su nađena, uvek su iskopana izvan žica, pa zaključujem da je i oružje bilo neka vrsta kazne.

Pogledajte oko sebe. Koliko mi, mutanti jedne istorijske pogreške, moramo biti smotreni, lukavi, pritvorni, neiskreni da bismo se održali? I koliko se to bedno i ponižavajuće ponašanje, bitan uslov našeg opstanka, razlikuje od jednostavnosti, otvorenosti, neposrednosti, iskrenosti, prirodnosti u kojoj su, oslobođeni zebnje i straha, žudnje i pohlepe, živeli blaženi ljudi Novog Jerusalema?

Poredak nema imena. Ostatak oštećene reči u jednom dokumentu ukazuje na to da bi on mogao biti комунализам(komunalizam) ili nešto slično. Ali je izvesno da, ma kako se zvao, obezbeđuje bratstvo, jednakost i slobodu za sve pripadnike Гулага (Gulaga).

Odsustvo umetnosti potvrđuje da je čovečanstvo u Novom Jerusalemu ispunilo vlastitu arhetipsku težnju da život postane estetička kategorija, umetnička veština koja sve ostale čini izlišnim. Živeti u to doba i tamo moralo je, uistini, biti ravno pravoj, velikoj umetnosti.

Nauka je uspela da raskrči neprohodnu prašumu protivurečnih doktrina i teorija ljudskog mišljenja, i da istinu o svetu, u tzv. дијалектици(dijalektici), svede na fundamentum, tri univerzalna zakona kojima se sve objašnjava. Koji su to zakoni, na žalost, ne znamo, ali ako Novi Jerusalem njima za svoj napredak zahvaljuje, postoji nada da ćemo ih iz tog napretka dedukovati.

Neki su pojedinačni naučni uspesi više poznati. Umesto komplikovanog izračunavanja vremena, kakvim se mi služimo, izmišljen je ingeniozni univerzalni kalendar, zatečen po zidovima iskopina СЛОНА(SLONA). Sastojao se od ukrštenih šara, ugraviranih šilom ili noktom, za svaki dan okomita crta, za svaku nedelju vodoravnom prevučena.

U nađenim dokumentima od prošlosti te civilizacije nema traga. Uništeno je, izgleda, sve što bi na nju podsećalo. Da je posredi neka osvajačka, ratoboma rasa, pretpostavili bismo anihilaciju henskog modela i razloga. Ovako smo obavezni zaključiti kako su, imajući o prošlosti rđavo mišljenje, i istoriju kao nauku ukinuli, u potpunosti se budućnosti okrenuvši. Uništenje prošlosti bio je, nesumnjivo, preduslov za izgradnju bolje budućnosti već i po дијалектичком(dijalektičkom) subzakonu da dva sadržaja ne mogu istovremeno zauzimati isti prostor, a kako u Novom Jerusalemu vreme nije postojalo, ni dva razna vremena, koja bi to dopuštala, koja bi, dakle, dozvoljavala da budućnost zameni prošlost, a da ova ostane, nisu bila moguća.

7. KULTOVI I MORALNE ZNAČAJKE ŽIVOTA NOVOG JERUSALEMA

Ako se izuzme sigurnost da je Зек (Zek) iznad svega poštovao život, premda mu on ničim ugrožen nije bio, pa ga to stoga i čini najlogičnijim objektom obožavanja, religiozni običaji, verovanja i kultovi najtamnije su mesto ovih

istraživanja. Nadam se, međutim, da ću s mrtve tačke krenuti čim rastumačim jedan pojam očigledno kultnog karaktera.

Reč je o metalnom predmetu, na novojerusalemskom jeziku nazvanom Параша(Paraša), šupljeg, cilindričnog oblika, kojim se, verovatno, izražavala kako apsolutna harmoničnost zajednice, tako i harmonija kosmosa, a možda i harmonija sa kosmosom. Opšta religiozna funkcija Paraše je izvesna, iako se o samoj veri malo šta s pouzdanošću može reći. Paraša je stajala u svakoj prostoriji Novog Jerusalema, po svoj prilici na oltaru, onako kako postavljeni behu kućni bogovi, Lari i Penati, zaštitnici rimskog doma. Sekundarni dokaz njene svetosti imamo u činjenici da je nema ni u jednoj prostoriji kažnjeničke kolonije izvan žica. Krivci su, dakle, pored oduzimanja prednosti kolektivnog života, mimo osude na udobnost, ostajali i bez boga.

O moralu takođe malo znamo. Bez rizika, međutim, možemo tvrditi da je on bio vrlo visok. U protivnom se Novi Jerusalem ne bi mogao održati ni jedan jedini dan. Jer njega nije toliko čuvala paranormalna orijentacija, mada je dosta pomogla, pa ni uspostavljanje najprisnijih odnosa s prirodom, koja mu je u svemu od pomoći bila, koliko izuzetan moral što je pripadnika Гулага (Gulaga) povezivao u zajedničku sudbinu.

Kako je bilo moguće postići tako visok moralni nivo, o kome su u našem čovečanstvu sanjali ekscentrici, a postizavali ga jedino martiri i sveci? Moral je u načelu voljna ravnoteža refleksima nagona za održanjem. On je veštački otpor prirodnoj nehumanoj gravitacionoj sili opstanka. On je od tog nagona iznuđen, po cenu znatnih žrtava u oblasti lične sigurnosti i prosperiteta. Njemu se protivi kako taj nagon tako i opšta, nemilosrdna borba za opstanak što podjednako defmiše i biološku evoluciju i humanu istoriju. Živimo u svetu u kome na bilione biliona živih bića, od najsitnije bakterije i insekta, preko čoveka i majmuna, do džinovske sekvoje vode očajničku bitku za opstanak. Novi Jerusalem, raj na Severu, našao je idealno rešenje za gustinu života. On se jednostavno odrekao borbe za opstanak. On je smrtonosnu gustinu života pretvorio u njegov izvor, iz uzroka hladnoće i nesreće u uslov topline i sreće, uključujući u svoju kulturu masu i toplotu životinja, pa i sav biljni svet u čijem se prijateljskom okruženju živelo. Oslobođen pritiska nagona za održanjem, lišen surove potrebe da se razvija samo njemu nasuprot i napreduje samo na njegove nadražaje, taj se moral kao ptica vinuo u nedostižne visine humanih mogućnosti.

Toliko daleko da je u svoju zajednicu, u taj prvi raj na zemlji, puna srca primio i pacove, kojih se mi bez ikakvih razloga gnušamo.

Kad i ako u potpunosti dešifrujemo jezik Novog Jerusalema, možemo se nadati da ćemo rekonstruisati filosofiju života i dijalektiku mišljenja iščezlog Зeka (Zeka). Uzor-civilizacija Гулага (Gulaga), kad je budemo razumeli, pomoći će nam da rešimo većinu nevolja koje nas muče. (Uključujući i maltuzijanski problem naseljenosti planete.) On će čovečanstvo ponovo ujediniti bodljikavim žicama, simbolema harmonije i humane sreće.

To je bitno. To je naša prva zadaća.

Kasnije bismo mogli pronaći i neke pacove i obnoviti veliko Trojstvo prošlosti. U komunu bismo primili paprat, lišaj, mahovinu. Sve što živi.

Podigli bismo Novi Jerusalem.*26

*26. Kada je rukopis već bio završen, postigao sam još jedan uspeh. Nije striktno naučan, ovde mu nije mesto, ali ga pominjem kurioziteta radi. Očistio sam sviralu nađenu kraj kostora čoveka, pacova i krtice. Izmamio sam iz nje i prve zvuke. To još nije pesma, pogotovu magijska koja se iz nje nekada čula. Ipak sam ponosan. S ovim radom osećam se kao Svirač iz Zlatnih vremena koji je izašao iz bajke da ljude u nju tom pesmom povede.

KRAJ